

* EESTI NSV TEADUSKE AKADEEMIA

Vana-
vara
salvest

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
T A L L I N N

1 . 9 . 6 . 0

B-1973

ETNOGRAAFIA MUUSEUM *

Mulgi
kirikindad
ja
kirisukad

1 . 9 . 6 . 0

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

T A L L I N N

Koostanud L. SAKS
Toimetanud A. MOORA

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Saateks

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseum (end. Eesti Rahva Muuseum) tähistas 1959. aastal oma viiekümnendat aastapäeva. Poole sajandi jooksul on muuseumi kogutud tuhandeid esemeid, milles kajastuvad eestlaste sajandite jooksul kujunenud arusaamad otstarbekusest ja ilust. Rahvas pole aga meil mitte ainult kultuuri loojaks, vaid ka aktiivseks kaasaaitajaks selle talletamisele muuseumidesse. Etnograafia Muuseumis kui meie rahva kultuurivara keskses hoiukohas on üle 60 000 eseme, millest ligi kolmveerand on saadud rahvalt annetustena.

Etnograafia Muuseumi üheks peamiseks ülesandeks on oma esemelite kogude kui ka etnograafiliste jooniste, fotode ja muude materjalide kättesaadavaks tegemine rahvale näituste ja väljaannete kaudu. Käesoleva teosega alustab Etnograafia Muuseum illustreeritud sarja «Vanavara salvest» väljaandmist, mille eesmärgiks ongi tutvustada seda aastakümnete kestel kogutud rikkalikku kultuurivara, ehk — rahvapäraseks saanud nimetust kasutades — vanavara.

Kõik need kaunid silmkoesemed või maitsekad tikandid, otstarbekad tööriistad või hubane tarbivara on suurepäraseks varaaidaks tänapäeva uue, sisult sotsialistliku ja vormilt rahvusliku kultuuri edasiarendamisel.

Eesti vana rahvakunsti eredamateks näideteks on tekstiiliesemed, mida Eesti NSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumis säilitatakse üle 20 000. Kangast valmistatud tekstiiliesemete kõrval moodustavad muuseumis teise silmapaistva liigi silmkoesemed: kindad, sukad, sokid ning muud jalakatted, nagu säärised ja kapetad. Neile lisaks

võib nimetada veel eri paikkondadest pärinevaid mitmesuguseid silmkoelisi meeste ja naiste mütse, kampsuneid jt. rõivastusesemeid.

Silmkoesemeid on XIX sajandil ja XX sajandi alguses valmistatud mitmel erineval viisil. Kõige üldisemad on kirjadega kootud ehk kirjatud esemed. Vikeldatud ja roositud sukki, kindaid jms. esemeid on aruliselt vähem.

Peale erineva valmistamistehnika võib silmkoesemes, nagu materiaalse kultuuri muudeski elementides, tähele panna mitmesuguseid paikkondlikke erijooni, mis avalduvad nende vormi, ornamenti ja värvikombinatsioonide iseärasustes ning mõnevõrra ka esemete kasutamise traditsioonides.

Vanad eesti silmkoesemed kujutavad endast suure väärtusega pärandit, mis on ammendamatuks allikaks ja baasiks meie kaasaegsele tarbekunstiloomingule.

Silmkoetehnikas kudumine on meil Eestis kujunenud väga oluliseks tarbekunstialaks, mille tooted kampsunite, vestide, mütside, kinnaste jt. esemete näol on laialt tuntud väljaspool meie vabariigi piire. Seoses silmkoe laialdase rakendusega on tekkinud suur vajadus koe- ja roosimiskirjade ning viklimustrite järele. Arvestades seda vajadust, püüab Etnograafia Muuseum tarbekunstnikele ja laiadele rahvahulkadele teha kättesaadavaks muuseumis säilitatavad silmkoematerjalid.

Kuna muuseumis alalhoidunud silmkoeline materjal on ajaliselt, paikkonniti ning teostamistehnikalt väga mitmekesine, siis avaldatakse see materjal osade kaupa. Käesolev väljaanne annab ülevaate Lõuna-Eesti ühe osa, nimelt mulgi kiri-

kinnastest ja kirisukkadest. Järgnevas väljaannetes on kavatsus avaldada ülejäänud Lõuna-Eesti, aga ka Põhja- ja Lääne-Eesti ning saarte kirjatud silmkoesemeid. Kuna roositud ja vikeldatud silmkoelist materjali on kirjatutega võrreldes suhteliselt vähem, siis antakse sellest üldine ülevaade kogu Eesti ala kohta ühes järgnevas väljaandes.

Käsitirja osas, mis käsitleb sukade ja kinnaste kudumist, on autorit abistanud vajalike näpunäidetega C. Hallik ja Eesti NSV Kunstifondi

Kunstitoodete Kombinaadi Tekstiiliateljee töötajad I. Nurmoja, S. Shifer ja E. Hansen.

Värvitahvlid on joonistanud kunstnikud H. Hiru, H. Kamdron, L. Kohk, H. Pitter, V. Pilter, **E. Tiido** ja L. Vallimäe. Fotod valmistas U. Rips.

Mulgi murdesõnad kontrollis Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi teaduslik töötaja S. Tanning.

Etnograafia Muuseum avaldab siirast tänu kõigile, kes väljaande valmistamiseks kaasa aitasid.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Etnograafia Muuseum

Sissejuhatus

Mulgi rahvateaduslik rühm kattub mulgi keele- murde levimise piirkonnaga. See hõlmab endise Halliste, Karksi, Paistu, Tarvastu, osalt Helme ja Viljandi kihelkonna, ehk nüüdse Abja ja osalt Viljandi ning Valga rajooni ala (vt. kaart joonis 1). Kuna see ala vastab muistse Sakala maakonna lõunaosale, on seda rühma nimetatud ka lõuna- sakala rühmaks. Nimetatud piirkonna materiaalsel kultuuril oli mitmeid iseärasusi, mille poolest ta erines muust Lõuna-Eestist. Need iseärasused avaldusid rahva tootmisalades ja nendega seotud töö- riistades, ehitustes, toitutes, eriti aga omapärastes rahvarõivastes ja muudes ainelise kultuuri elemen- tides. Mulgi alale oli iseloomulik vanade etnograa- filiste nähtuste visa püsimine. Kuna Lõuna-Eesti teistes osades vanad rahvarõivad, mitmesugused vanad toidud, aga ka vanad pulma- ja muud kom- bed üldiselt juba möödunud sajandi keskpaiku koos kapitalistliku tootmise arenemisega kadusid, püsi- sid need siin sageli veel sajandi teisel poolelgi.

Nagu mulgi rahvarõivais üldse, nii võib ka nende juurde kuuluvates silmkooesemetes, näiteks kirikinnastes ja kirisukkades, leida mitmeid koha- likke iseärasusi. XIX sajandi alguses leidis siin ka veel nõelutud kindaid ehk viltkindaid, mis oma valmistamisviisilt esindavad silmkoest vanemat tehnikat.¹ XIX sajandi esimese poole traditsiooni- lises pruudirõivastuses kasutati jalakateteks mõni-

kord veel sääremähiseid, *ribarätte*. Üldiselt kanti aga varrastel kootud silmkoelisi kirikindaid ja kirisukki.

Kõige varasemad seni teadaolevad eesti talurah- vale kuuluvad silmkooesemed pärinevad XVII sajandist. Nimelt olid Põhja-Eestist Rabivere rabast leitud naise laiba juures säilinud silmko- esemete katkendid, millest mõned olid kirjatud. Sealtsamast leiti ka münt aastast 1667. Sel ajal pidi silmkoetehnika meie rahva seas olema laial- daselt kasutusel, sest juba aastast 1664 on säilinud teade, mille kohaselt Läänemaalt, Lihulast ja Mat- salust on viidud Rootsi 115 paari sukki. Samas on öeldud, et mõisale kudasid sukki külanaised.¹ Tõe- näoliselt tunti aga meil silmkudet juba mõne sajandi võrra varem, sest muistsete preislaste ja lätlaste haudadest on seda teada juba XIII—XV sajandist.²

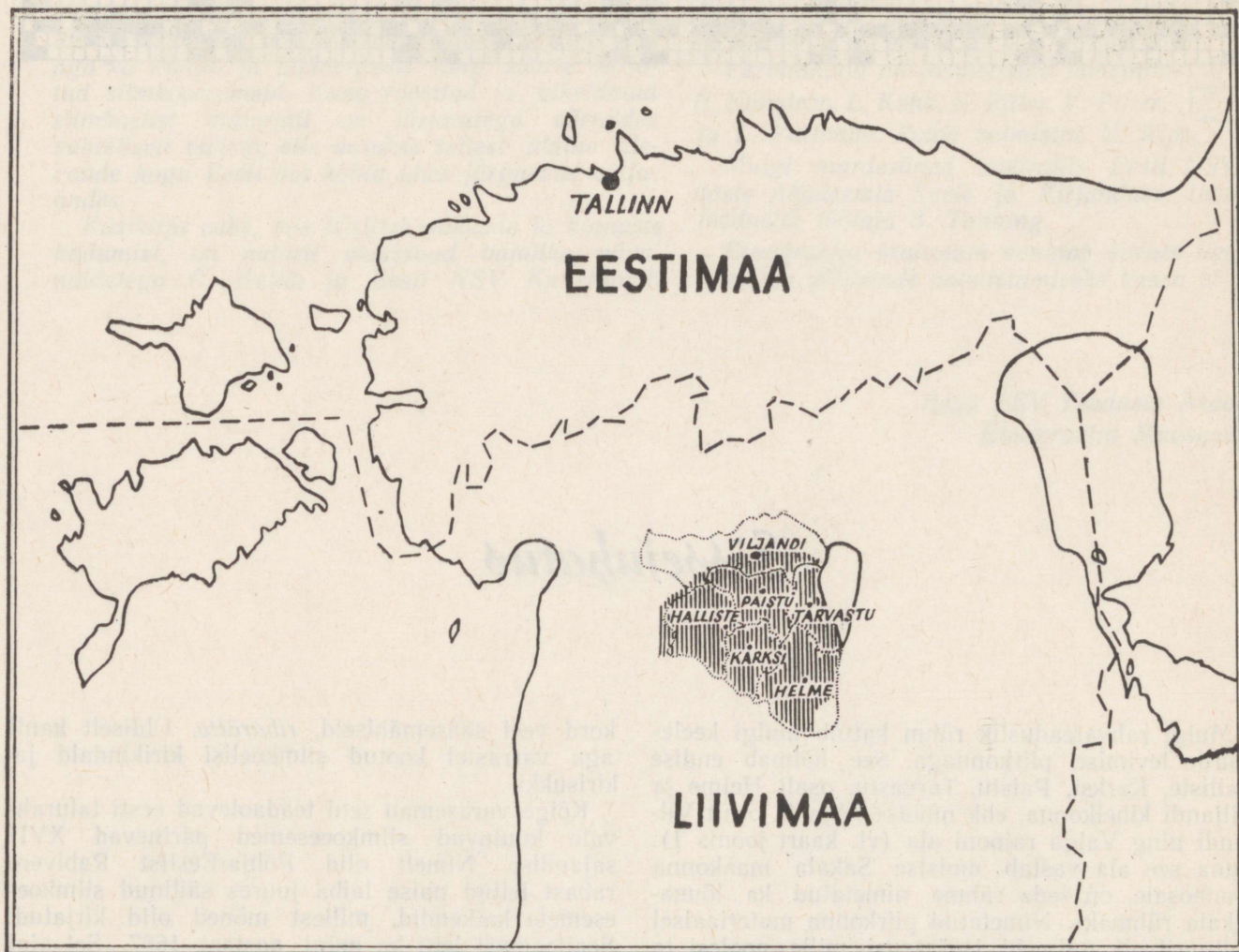
Möödunud sajandist ja käesoleva sajandi algu- sest muuseumidesse kogutud eesti silmkooesemete seas on mulgi kirikinnastel ja kirisukkadel silma- paiste kohta. Nende omapära ilmneb peamiselt omalaadses värvides valikus, esemete kujus, nende rikkalikus ornamendis ja isegi kirjade rahvapäras- tes nimetustes.

Nagu kogu mulgi rahvakultuuris, võib ka kirikinnastes ja kirisukkades täheldada rida eri- jooni selle ala lääne- ja idaosa vahel. Lääneosa moodustavad Halliste ja Karksi, idaosa aga Paistu, Tarvastu ja teataval määral ka Helme ning

¹ Muuseumi kogudes on mitu paari nõelutud mulgi kin- daid, mis on tehtud puust või luust nõelaga ja pärast nõe- lumist vanutatud vilditaoliseks. Vanutamisele on tulnud ka kinnaste kohalikud nimetused — *vildid*, *vildikud*. Nõe- lutud kindad on teostamistehnikalt üldiselt samasugused nagu mujal Eestis.

¹ Arnold Soom, Der Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert, Lund, 1954, lk. 170, 171.

² Rocznik Olsztynski, tom I, Olsztyn, 1958, lk. 180 (Adam Nahlik).

Joon. 1.

Viljandi kihelkond. Lääneosa omapäraks on näiteks see, et kinnaste valmistamisel kasutati väga peent lõnga ning vaheldumisi kahest või rohkemast eri motiivist koosnevat keerulist kirja, mis kulges pikisuunaliste ridadena. Erinevad on ka kirisukad. Idaosa kirikinnaste ja kirisukkade lõng on jämedam. Kirjad on kinnastel lihtsamad, kusjuures siin sageli kasutatakse risti üle kinda kulgevateks ridadeks koondatud kirju. Idaosa oli teatavasti vastuvõtlikum naaberaladelt laenatavaile nähtustele. Siin said varem üldiseks ka uuemat laadi mitmevärvilised, eriti punaste kirjajadega kindad. Mulgimaa idaosa kirisukad on muudest eesti kirisukkadest erineva kujuga ja omapäraste säärekirjadega.

Võrreldes teiste aladega võib märgata mitmeid iseärasusi ka mulgi kirikinnaste ja kirisukkade valmistamisel ning kasutamisel.

Kindaid ja sukki kooti igas peres, kuna varrastel kududa oskasid üldiselt kõik naised. Tütarlapsele hakati õpetama kudumist siis, «kui kolmandik kesvi

mahtus amme jaku sisse ära»¹ — seega üheksa-, kümneaastaselt.

Kindaid ei kantud mitte ainult kaitseks külma vastu, vaid nad olid ülikonna üheks selliseks osaks, mis oli seotud mitmesuguste vanade kommetega. Kindaid ja ka sukki kooti seepärast mitte ainult enda tarbeks, vaid nagu mujalgi ka tavakohaseks jagamiseks kosjades, pulmades ja matusel. Mulgi mõni eriti rikas pere jagas sel puhul ande kirstutäite kaupa. Näiteks on Abjas ühe teate järgi jõukas pruut jaganud pulmalistele andideks sada särki ning sada paari sukki ja kindaid.

Kosjade vastuvõtmisel valitses mulkidel üldiselt samasugune viis kinke anda nagu mujal Eestis. Mulkide pulmakombeis säilis mäletatava ajani mitmete kommete pidamine, mis mujal kas ei esinenud või olid varem kadunud. Pärast laulatustelt

¹ S. t. kui tütarlaps oli nii suureks kasvanud, et ta särki alumisse ossa mahtus $\frac{1}{3}$ vakka otri.

tulekut andis peigmehe ema noorpaarile «ivakese leiba», mille vastu noorikul tuli anda ämmale sukad. Kui noorikule laua juures istudes laua alt laps sülle tõsteti, pidi ta kombe järgi sellele sukakesed jalga panema.

Enne abielunaise peakatte (halliste pearäti või tarvastu tanu) pähepanekut tõstis peigmehe isa kahe pirruga pruudi peast ära valge linase palaja või villase sõba ja viskas partele; selle toimingust eest anti talle *sõbakinda*.

Pulmasõidul mõrsja kodust peiu kodusse seoti noorpaari hobuse looga külge paar kindaid ja vöö, mis päralejõudmisel said looga mahavõtjale. Veimekirstu peigmehe kodusse toomise järel lasti kirstu kaas avada ühel poisikesel peigmehe sugulastest, kes sai avamise eest *kirstupäästmiskinda*.

Tähtis koht oli mulgi pulmatseremoonias, nagu paljudes kohtades mujalgi, nooriku ringkäikudel uues kodus, mis mulgi murdes kandis *kõnnitamise*, *käitamise* ehk *käütamise* nimetust. Noorik pidi jätma määratud kohtadesse ande või nn. *valget viskama*, s. o. raha panema. Kauem kui mujal Lõuna-Eestis, välja arvatud Setu, säilis Mulgimaal seoses andide jagamisega ka vastavate vanade

pulmalaulude kaasitamine, mida seal mäletatakse veel praegugi:

Kuule, kallis kaasakene,
kuule, kulla kodukana!
Aita palub andeida,
aidavaimud veimeida,
aida varnad vammusida,
kirstu põonad põllesida,
viljasalved kindaida.

Kuule, kallis kaasakene,
nugissilma noorukene!
Vallik palub valget hamet,
Kirjak kirjut kõrikuda,
Punu punast pussakuda,
lauda vaimud lepitusta,
tall kindid, laut kapudid.

Seejärel pani noorik aita salve peale kindad, lauta sukad ja talli kindad.

Surnule tõmbasid mulgid veel möödunud sajandi algupoolel kindad kätte; mujal oli see komme enamasti juba varem kadunud. Surnu pärandusest jagati ande surnupesijale, riidessepanijale ja hauakaevajatele. Eriti viimased pidid tingimata saama kindad.

Kinnaste ja sukade kudumisest

Kirikinnaste ja kirisukkade kudumiseks on Mulgimaal, samuti nagu mujal, kasutatud korrutatud villast lõnga. Lääneosas, Hallistes ja Karksis, oli lõng eriti peen, idaosas oli see jäme või keskmise jämedusega. Möödunud sajandi teisel poolel hakati vähemal määral sõrmkindaid kuduma ka poevillast lõngast, mida vooris käies Riiast kaasa toodi. Suvel kantavate sukade valmistamiseks kasutati ka linast niiti ja puuvillast lõnga.

Olenevalt lõnga jämedusest loodi Mulgimaa idaosas jämeda lõngaga kudumisel kinda alustamiseks 52—72 silma, suka alustamiseks 88—120 silma. Läänepoolseis kihelkondades loodi peene lõnga kasutamisel silmi rohkem — kinnaste jaoks 120—148, suka jaoks 196—236 silma. Loodus tehti kahele sõrmele võetud lõnga harust silmi vardale võttes. Loodust valmistati kahte moodi. Ühed lõid kõik kudumiseks vajalikud silmad kahele kõrvuti asetatud vardale, kust pärast loomist üks varras eemaldati ja siis paigutati silmad võrdselt neljale vardale. Teised lõid silmad varraste kaupa eraldi. Kudumine toimus nagu mujalgi viie vardaga.

Kirikinnaste ja kirisukkade valmistamine toimus kahel viisil — kirjates ja vikeldades. Kirjadega kudumise ehk kirjamise all mõistame kahte või rohkem värvi lõngast parempidi silmades kudumist, nii et esemele moodustub kiri. Selle tehnika järgi nimetatigi vastava kaunistusega esemeid kirikinnasteks ja kirisukkadeks.

Vikeldamise all mõistame kudumist ühevärvilise lõngaga mitmesuguste eri võtetega parempidi, pahempidi, juurdeloodud jne. silmades. Kirikinnastel on vikkelt tehnikas kootud randmeosasid, sukadel säärite ülääri, ridade kaupa esineb viklit alates

möödunud sajandi keskpaigast ka sukasäärite alumisel osal ja labal.

Nii nagu kirjamilisel, kasutati üldiselt parempidi silma ka vikeldamisel, kuigi selle juures esineb ka pahempidi silmi. Vähemesinevatest võtetest on viklites kasutatud ka parempidi keerdsilma. Mulgi kirikinnaste ja kirisukkade viklites esineb kahe silma parempidi lihtsat kokkukudumist, samuti kahe parempidi silma keerus kokkukudumist. Vikli auklike pindade kudumisel on tarvitatud silma juurdeloomist ehk õhksilma. Augu saamiseks kooti vikeldamisel kaks silma ja õhksilm kokku. Ahenduste kudumisel esineb kolme silma ületõstmisega kokkukudumist, kolme silma pahempidi kokkukudumist, eest ja tagant mööda kootud silmade kasutamist jne.

Kirikinnaste ja kirisukkade kudumisel on erinevaid võtteid kasutatud kinda pära ehk randmeosa, sukasäärite, kanna, kinda ning suka ahenduse valmistamisel.

Kirikinnaste randmeosad kooti üldiselt ühevärvilised, kinda pikisuunas soonelised (vaheldumisi 2 silma pahempidi, 2 silma parempidi). Alates XIX sajandi keskpaigast on randmeosasid kootud kinda pikisuunale kaldu kulgevate soonte ja triipudega (tahvel VIII:2, X:1). Peale selle on mulgi kirikinnaste randmeosadele iseloomulikud sissekootud keerukorrad, *keerutused* ja *vitsad*. Mõlemad, nii keerukord kui ka vits kooti kahe, kas üht või eri värvi lõngaga. Keerukord kooti pahempidi silmades, üks silm ühe, teine teise lõngaga, kusjuures lõngade vahetamisest jäi töö paremale poolele nõõri keerdu meenutav lõngarida (tahvel I:1). Vitsa kooti samuti kahest lõngast parempidi vahel-

dumisi, üks silm ühe, teine teise lõngaga silma ületõstmisega. Kootud viits meenutab ristisuunas üle kinda kulgevast parempidi silmade rida (tahvel I:1, 2).

XIX sajandi teisel poolel kooti pidulikel juhtudel kasutatavatele kinnastele sageli sakiliste, *tipuliste* äärttega vikkelt tehnikas randmeosad (tahvlid II, III, VII:1, 2). Üksikjuhtudel kooti Mulgimaal, nagu paljudes kohtades mujalgi, risti- ja põikilapilisi ning palmikutega randmeosasid (tahvlid IV ja IX:1).

Kirisukkade sääre ülääred kooti üldiselt 2—3 cm laiselt keerukordadega (tahvel XXII:1), et ei veniks. Keerukorra ridade vahed kooti tihti vikeldades (tahvel XXII:2, 3).

Uuematel, möödunud sajandi teisest poolest pärinevatel sukkadel esineb tihti üläärel mitmesuguseid vikleid (tahvlid XXII:4, 5, 6). Mulgimaa idaosas kirisukkadele on XIX sajandi teisel poolel kootud vikliridu ka sukasääre alumisele osale. Vikliridu kooti sukale kolm. Üks rida ulatus suka säärekirjast kannani, kaks kirja oli ees kummalgi küljel, nii et nad ulatusid alla sääre lõpuni ja jätkusid labal ahenduseni.

Kand kooti mitmel eri viisil. XIX sajandi esimesel poolel valmistati suka kand üldiselt silmade kokkuvõtmise teel. Seda kanda nimetati ahendatud kannaks (*lõpets konts*; tahvel XXIII:1, 2). Kanna jaoks jäeti kudumisel kannalaiune ava, mille külgedelt võeti silmad uuesti varrastele. Kanda kooti ümberringi nii, et kahelt poolt ahendades saadi kolmnurkselt lõppev kand.

Lõpetatud kanna kõrval on sukkadel kootud möödunud sajandi esimesel poolel ka kanda, mida kutsuti kogemata kannaks (*kogemata konts*; tahvel XXIII:3). Kogemata kand oli laia lameda kujuga ja polnud seepärast ilus. Seda laadi kanna kudumisel jäeti kahel vardal olevad silmad jõude, ülejäänud kahel vardal olevad silmad jaotati kolme rühma. Kanna kudumine toimus edasi-tagasi ridades. Kudumist alustati keskmisest rühmast, kusjuures iga kooreaga laiendati kootavat osa kummaski äärerühmas ühe silma võrra. Kanda kooti seni, kui kummagi äärmise rühma silmad olid kanna kudumisel ära kasutatud.

Sajandi teisel poolel on mainitud kahe vanema kannatüübi, lõpetatud kanna ja kogemata kanna asemel tehtud sukkadele kannalapiga ehk lakaga kanda (*lakakonts*, *lätikonts*, *latiga konts*; tahvel XXIV:1, 2). Viimane nimetus on tuntud Mulgimaa lääneosas, kus teatakse, et seda kanda hakati valmistama lätlaste eeskujul. Sellele kannale on iseloomulik $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ suka ümbermõõdu laiune ja umbes 5 cm pikkune edasi-tagasi ridades kootud kannalapp. Kannalapi kokkuvõtmise teel kum-

malki poolt keskelt ääre suunas on saadud kannalapi põhi. Suka laba kudumisele asudes võeti silmad üles ka kannalapi külgedelt. Edasi toimus suka laba kudumine ümberringi.

Kannalapiga on ka mulgi sukkadel XIX sajandi teisel poolel ja käesoleval sajandil esinev saksakand (*saksakonts*, *siilukonts*). Saksakand erineb eelmisest selle poolest, et kannalapi külgedelt ülesvõetud silmi kududes ahendatakse korrapäraselt, mille tõttu kummalegi poole kannalappi moodustuvad kolmnurgakujulised siilud (tahvel XXIV:3). Et niisugust kanda esines vabrikusukkadel, siis hakati seda nimetama *saksakontsaks*.

Samasuguseid silmade kokkuvõtmise viise nagu kanna kudumisel, kasutati ka kinda laba ja suka põia ahendamisel. Vanem ahendus on poole tahiga ahendus (*poole tahige lõpets*; tahvel XXIII:1). Tahiks nimetatakse ahendamisel jäävat silmade rida. Seda ahenduse liiki on kasutatud kirjatud randmeosaga kirikinnaste laba, samuti ka kirisukkade põia lõpetamisel.

Kõige rohkem esineb aga tahiga ahendust (*tahiga lõpets*; tahvel XXIV:2, 3). Nimetatud ahendus kujutab endast parempidi kootud silmade rida. On kasutatud ka kahe tahiga ahendust (*kate tahiga lõpets*), millel on ahenduse kohal kaks parempidi silmade rida (tahvel XI:1, XXIII:2). Kõik need tahiga ahendused on labakinnaste ja sukalaba ahendamisel teostatud kummalgi küljel. Pöidla ja sõrmede puhul on ahendatud tihti kolmel vardal. Tahiga ahendust nimetasid mulgid juhul, kui üks ahenduse rida oli kootud ühe, teine aga teise lõngaga, sõrraliseks lõpetsiks (*sõrraline lõpets*; tahvlid II, III, IV jt.).

Sukkade ahendamisel kasutati XIX sajandi teisel poolel juhuslikku ahendamist (*kogemata lõpets*), kus suka laba ahendati igalt vardalt silmi juhuslikult kokku võttes. Kogemata lõpets kooti üldiselt argipäevastele sukkadele. Pidulikel juhtudel kantavatele sukkadele tehti ümarik ahendus, *ümarik lõpets*, kus suka laba ahendati igalt vardalt korrapäraselt. Et ahendused ei oleks liiga järsud, selleks kooti iga ahendamise rea vahele üks või kaks koe-rida ilma ahendamata.

Mulgi kirikinnaste ja kirisukkade valmistamise tehnikas näeme üldiselt mitmesuguseid eri võtteid. Ühed võtted on ajaliselt vanemad, teised uuemad; viimased paistavad olevat levinud alles XIX sajandi teisel poolel. Kuna vanad kudumise võtted on samuti nagu mitmed muudki etnograafilised nähtused säilinud Mulgimaal üldiselt kauem kui mujal, siis saame Mulgimaalt pärinevate materjalide põhjal ülevaate ka mitmesugustest vanematest ja uuematest kinda randmeosa, laba ja sõrmede ning suka sääre, kanna ja põia ahendustest.

Kirikindad

Mulgi mehed ja naised kandsid tavaliselt kirikindaid, vikeldatud kindaid harvemini. Naised kandsid ka roositud kindaid. Möödunud sajandi esimesel poolel valmistatud kirikindad, mulgi kirjega *kinda*, olid oma kujult kõik labakindad, *peokindad*. Alles sajandi teisel poolel hakati nende kõrval kuduma ka sõrmkindaid, *sõrmilisi kindaid*, mida kanti peamiselt pidulikkudel juhtudel.

Nii laba- kui ka sõrmkinnas koosnes mitmest eri nimetusega osast. Esimest koerida kinda randmeosa välisservas ehk loodust nimetasid mulgid veereks (*veer*). Loodusele järgnes kinda randmeosa, *pära* ning siis laba, *peo*. Sõrmkindal järgnesid kinda labale sõrmed (*sõrme*). Nii laba kui ka sõrmede ja pöidla otsa ahendust kutsuti lõpetsiks (*lõpets*).

Vanad kirikindad olid üldiselt väga lühikese päraga, mis oli labaga ühelaiune, ühevärviline või triibuline; laba ja pöial olid kirjatud (tahvlid XIV, XV, XVII jt.).

Idapoolsetes kihelkondades esines eelmistele sarnaste kirikinnaste kõrval ka kirjatud pära ja valge kirjamata labaga kindaid (tahvel 1:1, 2).

Samalaadse kaunistuse paigutuse ja värvide valikuga kindaid nagu Mulgimaa idapoolses osas oli möödunud sajandi algupoolel ka lätlastel.¹

Möödunud sajandi keskel hakati kuduma uuemat laadi pikema ja labast kitsama päraga kindaid (tahvel XVI jt.). Nendele uuematele kirikinnastele kooti ka vikeldatud pärasid lihtsate kirjamise teel

saadud tärnikestega (tahvel VII:1, 2), mida pole mujalt teada.

Vanemad kindad olid, nagu mujalgi, kahevärvilised. Iseäranis iseloomulikud olid sinist ja valget värvi kirjad. Harvemini esines musta ja valget või lambapruuni ja valget värvi kindaid. Kahevärvilised kindad on Mulgimaa läänepoolsele osale iseloomulikud veel XIX sajandi teisel poolelgi. Vanematel kinnastel olid vaadeldava ala idaosas laiad mitmevärvilised randmekirjad (tahvel I). Kirja põhjaks oli tume potisiinine, kirjalõng aga kaselehekollane või madarapunane ja roheline. Roheline värv oli *potiroheline*, mis saadi kaselehekollase lõnga ülevärvimisega potisiinisega. Sama värviskaala on iseloomulik ka vanematele suka-, vöö- ja tikandikirjadele, mida tuleb pidada mulgi ala kohalikuks omapäraks.

XIX sajandi teisel poolel kasutati eriti Mulgi idapoolses osas kindakirjades üldiselt eredaid punaseid, lillasid, roosasid jt. värve. Ilmekuse annavadki neile kinnastele värvid, kiri aga on suhteliselt tagasihoidlik, võrreldes läänepoolse osa kirjajadega.

Kinnaste kirjades eraldati randme-, laba- ehk peo-, sõrme- ja pöidlakirju. Kõik need kirjad olid üldiselt geomeetrilised, nagu mujalgi, ainult üksiku juhtudel esineb sajandi teisel poolel taimornamendi kasutamist. Randmekirjad kooti kinnastele vöödina randmeosa ehk pära ja laba vahele. Laba- ehk peo- kirjad kandsid kinda labaosas. Pöidlal ja sõrmkinnaste sõrmed kooti üldiselt ühe ja sama kirjaga, harvemini kooti kinda sõrmedele ja pöidlale erinev lihtsam kiri.

¹ Valsts Vēsturiska Muzeja Krājumi III, Rīgā, 1931, tahvlid X, XVIII, XIX, XX.

Randmekirju ei ole kõigil mulgi kinnastel, vaid ainult vähemikul neist. Eri motiive on randmekirjades labakirjadega võrreldes vähe. Peamiselt on need kirjad täpi, risti, ruudu, ussijooni ehk *loogeline* ja kalaroo, hao, *aa*, *küütselise* motiivide ja nende eri variantidega (joonised 126—140). Üheks teisendite rohkemaks ja sagedamini esinevaks kirjaks on kalarookiri (joonised 134—140); risti- ja kolmnurgakirjade kõrval on randmekirjana tuntud ussijoon, *loogeline* (tahvel 1:2). Ussijoon on eesti ornamentikas põliselt vana. «Loogeline» on ussi meelitusnimi, mille järgi nimetati ka kirja, sest «ussi» nime mainimisega kardeti ussi pahandada.¹

Kinnaste labadele, sõrmedele ja põialdele kodusid mulgid väga mitmekesiseid kirju. Nendes võib motiivide paigutuse järgi eraldada mitu eri liiki.

Kõige üldisemad on mulkidel, nagu mujalgi, ühe motiivi pideva kordumisega saadud kirjad. Nendes kirjades on omakorda erinevusi. Uhtedel kirjadel ei ole pidevalt korduvad motiivid ühendatud. Kirjad on võrestiketa. Teistel kirjadel esinevad mitmesugused võrestikud (vt. lk. 19), mis ühendavad üksikud motiivid tervikuks.

Esimese kirjaliigi kõrval on Mulgimaa kinnaste omapäraks kirjad, mis saadi vaheldumisi kahe või enam motiivi pideva kordumisega (tahvlid V ja XVII:1).

Mulgimaa lääneosas — Hallistes ja Karksis — on tuntud kolmas kirjaliik. Need kirjad koosnevad piki kinnast kulgevateks ridadeks korraldatud motiividest (tahvlid XVIII, XIX, XX:1). Sageli on nendeski kirjades motiivid ridade kaupa erinevad. Pikisuunaliste ridadena kulgevatele kirjadele on motiivide paigutuselt lähedased samalaadsed Kihnu ja Muhu kindakirjad.

Mulgimaa idaosas leiame XIX sajandi keskel ja teisel poolel ridadena risti üle kindla kulgevaid kirju (tahvel X:2 jt.). Sellele kirjaliigile esineb lähedasi vasteid Põhja-Viljandimaa ning Lääne-Eesti kinnastes.

Ühed kirjad näivad olevat põliselt vanad, sest neile leiame vasteid juba arheoloogiliste esemete kaunistustes nagu eespoolöeldud loogelise joone puhul ja nagu seda võib näha veel teiste ornamentide juures.

Maagilist tähendust on omistatud paljudele kirjadele. Rahvas arvas, et teatud kindla kirjaga kindad kaitsevad kandjat kurja eest. Niisugused kirjad kannavad harilikult ka iseloomulikke nimetusi, nagu *viie silma päält sarviku*, *seitse silma päält sarviku*, *pessutulba*, *arkjala* jne. kiri.

¹ Ussi austamine vanades rahvapärastes uskumustes on rahvusvaheline nähtus. Meil esineb ussikujuusi juba kivi-aja leidudes. Eesti mütolooias säilib veel XIX sajandil teatud majaanussidest kui maja kaitsevaimudest. Vastavalt sellele on meil ka ussi tähistaval loogelisel joonel olnud kaitsev tähendus. Selles mõttes kaunistati loogelise joonega kindapära, puusapõllesid ja ka sõba ääri. Nii esineb ühel vanemal nõelaga tehtud kindal tikitud ussijoon. Sellist kindapaari hoiti pruudi veimevaka peal, et sellele «kuri» ligi ei pääseks.

Teistele kirjadele on nimetus antud nende kujutletud sarnasuse kohaselt — teatud esemete, taimede või loomadega. Niisugused on näiteks tõllaratta-, risti-, kärbise-, ubalene- jt. kirjad.

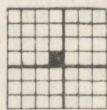
On teada, et vanad vilunud kindakudujad külas koovad kirjad peast, sageli pimesi. Nad peavad meeles kirjades esinevate silmade arvu eri värvi lõngade järgnevuse korras.

Järgnevalt esitatakse tingimisi järjestatud korras Mulgimaa esinevaid kinda- ja sukakirju eri motiivide kaupa, peamiselt nende kudujate endi poolt tarvitavate rahvapäraste nimetustega.

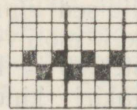
Üheks lihtsamaks ja laialt kasutatavaks kirjaks on Mulgimaa, nagu mujalgi, ühe silma ulatuses eri värviga väljendatud täpp (joonis 2) ja sellest koosnev täpiline, mulgi *tähtlik kiri* (tahvel XXV:1). Täppidest koosnevad ka mitmed keerulisemad motiivid (joonised 3—5, mida kindakirjades on kasutatud vaheldumisi teiste motiividega (tahvel XXV:3, 5 ja XXVI:10, 11).

Täpiridadest ja riskülikutaolistest motiividest koosnevad rõhtsuunaliste ridadena esinevat kirja nimetatakse Helmes *sookirjaks* (tahvel XXV:3). Täpiread meenutavad siin rahva kujutluse järgi lahtiste soolaugaste vahelist teerada. Sama kirja on Hallistes nimetatud kohati *purdekirjaks*, sest kaldsuunalisi tumedaid riskülikukujulisi motiiviridu kirjas peetakse purdeiks. Ühe ja sama kirja kohta eri nimede kasutamist eri paikkondades esineb mulgi kindakirjades sageli ka teiste kirjade puhul.

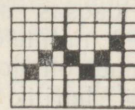
Lihtsamatest motiividest esinevad kindakirjades mitmesugused ruudu ja kolmnurga kujundid. Ruutudest on loodud ruuduline, *ruudeline kiri* (joonised 6, 7; tahvel XXV:2). Ruutudest ja nende vahele jäävast ristist on kujundatud aknaruudumotiiv (joonis 14), mis on sarnane nelja ruuduga kambriaknale (*akneruudukiri*; tahvel XXV:7). Aknaruudumotiivi on kasutatud vähendatult ka vaheldumisi tipule toetuvate ruutudega (tahvel XXV:8a). Lähedasi vasteid on sellele kirjale ka mujalt Eestist ja Lätist. Ühte sarnast kirja tuntakse Mulgimaa idaosas *põrsakirjana* (joonis 15; tahvel XXV:9), see kiri meenutavat rahva ütle-

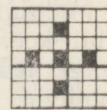
Joon. 2.

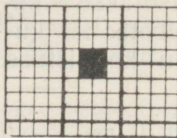
Joon. 3.

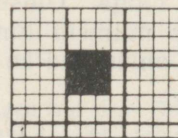
Joon. 4.

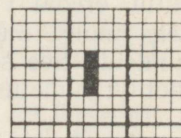
Joon. 5.

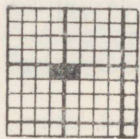
Joon. 6.

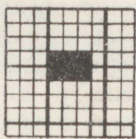
Joon. 7.

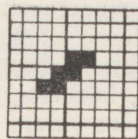
Joon. 8.

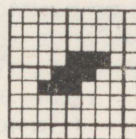
Joon. 9.

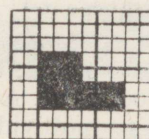
Joon. 10.

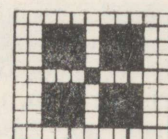
Joon. 11.

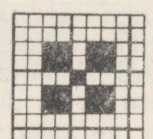
Joon. 12.

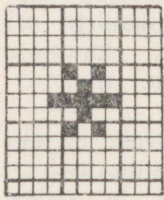
Joon. 13.

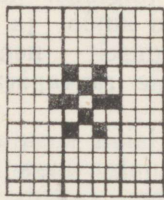
Joon. 14.

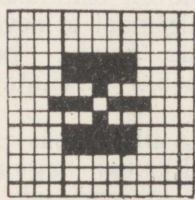
Joon. 15.

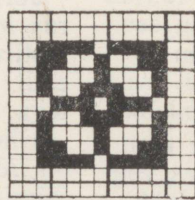
Joon. 16.

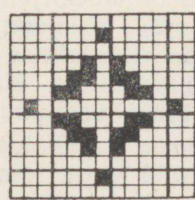
Joon. 17.

Joon. 18.

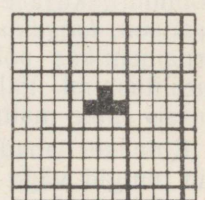
Joon. 19.

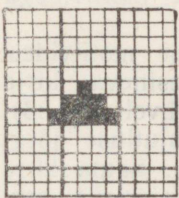
Joon. 20.

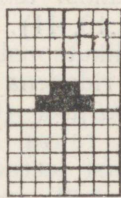
Joon. 21.

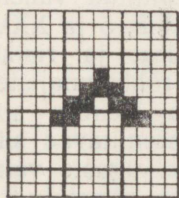
Joon. 22.

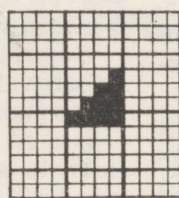
Joon. 23.

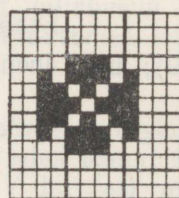
Joon. 24.

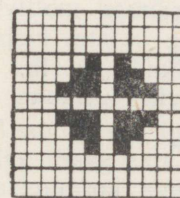
Joon. 25.

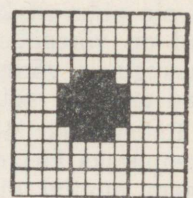
Joon. 26.

Joon. 27.

Joon. 28.

Joon. 29.

mise järgi magavaid põrsaid. Ka põrsakirjale on vasteid läti kindakirjades.¹

Kindakirja motiivistikus esineb ka rööpküluku-taolisi kujundeid (joonised 11, 12; tahvel XXVI:14). Ühte sarnastest motiividest koosnevat kirja nimetatakse Hallistes *tarasaiakirjaks* (tahvel XXV:4). See kiri tuletavat meelde omaaegseid laataldel ja kõrtsides müügil olnud taignaribadest keerutatud saiu. Samalaadsetest motiividest on kombineeritud ka kalarookirja, *hao*, *küütselise* variandid. Peale üherealise randmekirja esineb kalarookiri ka kinda labakirjana, kus motiivid kulgevad rõhtsuunaliste ridadena. Etnograafia Muuseumis on olemas selle kirja näide Tarvastust (tahvel XXVI:15).

Mulgimaa idaosas on üldised *elgukirjad*, mis tihti koosnevad mitmetest eri motiividest. Ühed kõige levinumad on joonistel 16 ja 17 kujutatud motiivid ning harilik elgukiri kindal (tahvel IX:1). Sarnaste kirjade skeemid on veel tahvil XXVII:16, 17, 18, viimasel skeemil näidatud kirja ilmekamaks muutmiseks on kudumisel kasutatud mitut eredat värvi lõnga. Üldse kutsutakse elkudeks mulgi murdes mitmeid lumehelbetaolisi kujundeid². See sõna on tuntud ka tanu kaunistuse motiivi nimetusena.

¹ Latvijas Saule 1930, nr. 8, lk. 184, joonis 78.

² Autori poolt 1956. aastal kogutud teated Abjast.

Samas ringkonnas on tuntud liivakella, *tunnikella* motiiv. Tunnikellakirjas asuvad motiivid rõhtsuunaliste ridadena (joonis 18; tahvel XXVI:13).

Joonisel 19 näeme tavalist maasikaõit, *maasikuäidsent*, mis moodustab maasikaõiekirja (*maasikuäitsnekiri*; tahvel XXVII:19).

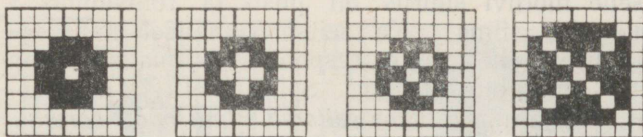
Kolmnurkadest koosnevaid kirju leiame ridadena, mis kulgevad nii risti kui ka piki kinnast. Risti üle kinda kulgevate ridadena kolmnurkadest koosnevat kirja nimetatakse leivaotsakesekirjaks (*leväotsakesekiri*, *suhkrupääkiri*; joonis 23; tahvel XXVII:20), sest motiiv sarnaneb leivapätsi või suhkrupea otsaga.

Piki kinnast suunduvate ridadena kolmnurkadest koosnev kiri on Mulgimaal, nagu paljudes teisteski kohtades, tuntud saehambakirjana (*saeambakiri*; joonis 26; tahvel XXVII:21).

Kolmnurkadest on loodud ka mitmeid keerulise-maid kindakirja motiive (joonised 24, 25 jt.; tahvel XXVII:22, 23).

Joonistel 27 ja 28 esitatud kujundeid nimetatakse kassikäpaks (*kassikäpp*). Nendest koosnevad *kassikäpakirjad* (tahvel XXVII:24, 25).

Üheks tuntumaks motiiviks on mulgi ornamendis *kõõr*, mis moodustab *kõõrukirja*. Kõõrust on kasutatud kahte varianti (joonised 32, 33; tahvel XXVIII:30, 33). Sõna «kõõr» on mulgi ornamendis

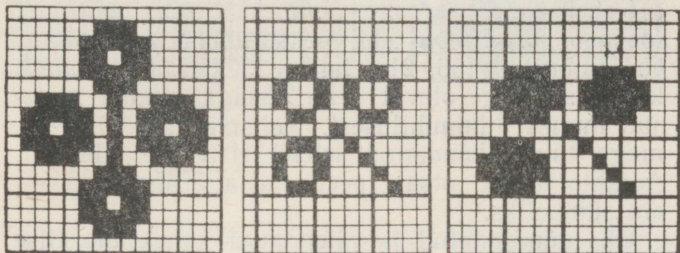

Joon. 30.

Joon. 31.

Joon. 32.

Joon. 33.

Joon. 34.

Joon. 35.

Joon. 36.

tähendanud ringi- ja rattataolisi kujundeid.¹ See motiiv oli varem üldiselt tuntud ka mujal Eestis vanemate kinda- ja kapetakirjade hulgas.

Kõõrule lähedast motiivi, millel on keskel täpp, nimetati Mulgimaa idaosas kitsesilmaks (*kitsisilm*) ja vastavat kirja kitsesilmakirjaks (*kitsisilmakiri*; joonis 30; tahvel XXVIII:27, 28). Seda kirja kooti kahe erineva võrestikuga, harvendatud ja tulpvõrestikuga. Möödunud sajandi teisel poolel anti kirjale eri ilme mitmevärvilise kirjalõnga kasutamisega (tahvel VIII: 2 ja tahvel XXVIII:29). Sama kiri on väga laialt kasutatav olnud kogu Eesti alal.

Kitsesilmadest ja nendetaolistest kujunditest on seatud mitu keerulisemat motiivi (joonised 34–38). Ühte neist motiividest koostatud kirja on nimetatud ristikeinalehe, *ristikeinalehe*- ehk õunakirjaks (*ubinakiri*; joonis 35; tahvel XXIX:36).

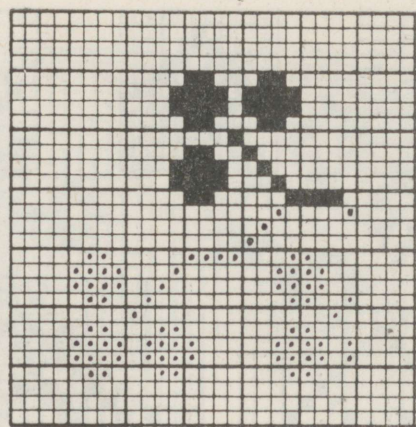
Ubinakirju on kootud peamiselt sajandi teisel poolel ja mitme eri variandina (tahvel XXVIII:31, 32, 34 ja XXIX:35–37).

Väga üldiselt esineb XIX sajandi kindakirjades tipuletoetuvat ruutu meenutav motiiv, nn. *viie silma päält sarvik*. Sellest motiivist on kirjade moodustamiseks kasutatud kolme üksteisest vähe erinevat varianti (joonised 39, 40, 41). Motiivi nimetus tuleneb silmade arvust motiivis (selles on püst- ja rõhtsuunas 5 kudumise silma). Sellest motiivist on kujundatud *viie silma päält sarviku* ehk *viiesilmalisekiri* (tahvel XXIX:38 jt.). Nende kirjade variandid on üldiselt tuntud ka mujal Eestis, samuti esineb neile vasteid soomlaste, Volga ülemjooksul asuvate karjalaste ja mordvalaste ornamentikas.² Sama kiri on tuntud

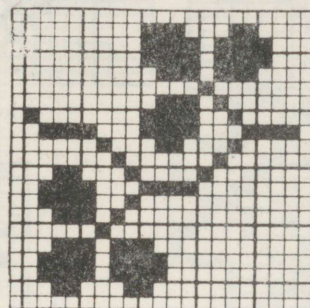
¹ Autori poolt 1956. aastal kogutud teated Hallistest.

² A. Nissinen, Kodin neulutöitä, Porvoo-Helsinki 1933, lk. 60, 61.

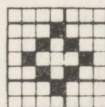
A. O. Heikel, Trachten und Muster der Mordvinen,

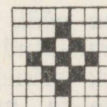
Joon. 37.

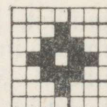
Joon. 38.

Joon. 39.

Joon. 40.

Joon. 41.

ka Lätis.¹ Helmes on tahvel XXIX:38 toodud *viie silma päält sarviku* motiividest koosnevat kirja nimetatud ka *elgukirjaks*.

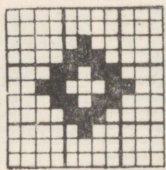
Mulgid on kindakirjades kasutanud ka mitmeid suuremaid tipule toetuvat ruutu meenutavaid motiive ja nende kombinatsioone (joonised 42, 43, 45, 46). Kõnesoleva ala läänesaosas esinevad need motiivid piki kinnast suunduvat ridadena vaheldumisi teiste motiividega. Joonisel 44 esitatud motiivi nimetatakse Mulgimaal sõelaks (*sõgel*) ja vastavat kirja sõelakirjaks (*sõglakiri*; tahvel XXIX:41).

Joonisel 47 toodud motiivi tuntakse *lehepõnnina* ja vastavat kirja *lehepõnnikirja* nime all (tahvel XXIX:42).

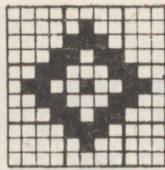
Põliselt vana ornament on silmusnelinurk (joonis 52), mida tuntakse muinasleidude järgi XII

Etnographische Forschungen auf dem Gebiete der finnischen Völkerschaften II, Helsingfors 1899, tahvlid 6:11 jt., 46:37 jt., LXXIX:1, 6, 7.

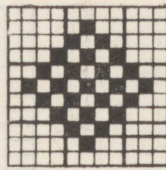
¹ Latvijās Saule, 1930, nr. 5, lk. 1029.

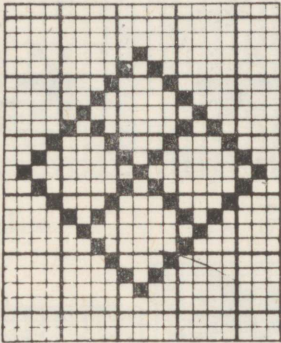
Joon. 42.

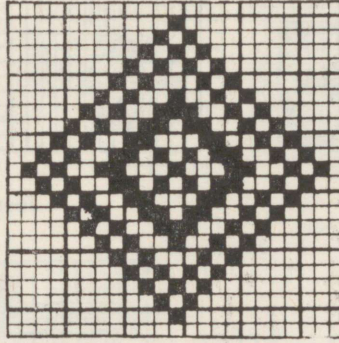
Joon. 43.

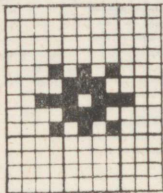
Joon. 44.

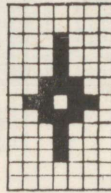
Joon. 45.

Joon. 46.

Joon. 47.

Joon. 48.

sajandist. Nii *viie silma päält sarvikule* kui ka silmusnelinurgale on omistatud maagilist kaitsvat võimet.¹ Silmusnelinurk esineb kirjades nii ükski kui ka vaheldumisi teiste motiividega (tahvel XXX:45, 46). Silmusnelinurgad on tuntud ka teiste soome-ugri rahvaste ornamentikas.

Joonisel 49 näidatud motiivi nimetatakse Mulgimaal lõngahaspliksi (*viitsip* ehk *lõngaloi*), sellekohaselt on olemas ka lõngahaspli, *lõngaloi*- ehk *viitsipukiri* (tahvel XXX:47). Nimetatud kirja leiame vaheldumisi ka teiste motiividega. Mulgimaa idaosas on laialt tuntud *pööra*- ehk *kaardikiri* (joonis 50; tahvel XXX:48).

Kaardikirjaks on nimetatud ka kaheksaharulistest tähtedest koosnevat kirja (tahvel XXXI:53), mille motiivide südamikuks on tipule toetuv ruut.

Motiivi silmade arvu järgi on mulkidel veel *seitsme*, *üheteistkümne* ja *kolmeteistkümne silma päält sarviku* kirjad. Olenevalt kujunditest on neil veel oma erinimetused. Nagu kindakirjana tuntud kuuesarviline, *kuvvesarviline kiri* (joonis 53; tahvel XXX:49a).

Teistest «sarvikutest» on eriti rohkesti kasutatud kaheksaharulise tähe, *seitsme silma päält sarviku*, *seitsmesilmalise*, *katsmearulise motiivi*

(selle motiivi suurus on püst- ja rõhtsuunas 7 kudumise silma). Ka seitsmesilmalised kaheksaharulised tähed nagu eespool viiesilmalisedki on olnud maagiline tähendus. Sellest motiivist moodustatud kirja nimetatakse *seitsme silma päält sarviku* kirjaks (joonis 54; tahvel XXXI:51).

Kaheksaharulise tähe motiivil on olemas palju eri variante (joonised 55–62), milledest osa on veel oma nimetusega. Näiteks *rattakirjana* tunatakse kahte kirja (tahvid XXXI:55 ja XXXIII:70a).

Kaheksaharulise tähe, *aotähe* ja tulba motiivist koosneb *põrgutulba*- ehk peksutulba-, *peesutulbakiri* (joonised 56, 21; tahvel XXXI:56). Rahva kujutluse järgi olevat selle kirjaga kindad kaitsnud inimest ihunuhtlusest. Seitsme täpi ehk silmaga tulp tähendanud seitset risti ja viletsust. Aotähe tulba otsas peeti kurja ärahoidjaks — elu sümboliks.¹

Üks suurendatud ja täiendatud kaheksaharulise tähe variant, *kuldsõlekirja* nime all (joonis 63; tahvel XXXII:60), on leidnud kasutamist kogu Mulgimaal. Eespoolmainitud (tahvel XXVII:24, 25) kassikäpakirjade kõrval nimetatakse veel kassikäpakirjaks ka mõnesuguseid teisi kaheksaharulistest tähtedest koosnevaid kirju (joonised 65–69; tahvel XXXIII:65, 66).

Üheteistkümne silma päält sarvikute motiividest, *tõllaratastest* (joonis 70) on seatud *tõllarattakiri* (tahvel XXXIII:67).

Kaheksaharulistest motiividest koosneb veel rahvapärase nimega *ubalehekiri* (joonis 76; tahvel XXXIV:71).

Eri kirjana on esinenud ka *karukäpakiri* (joonis 74; tahvel XXXIV:72). Selle kirja üksikmotiiv on rahva tähelepanekute järgi karu käpa jälje sarnane.

Paljudes kirjades esineb mitmesuguseid risti-motiive (joonised 77–89). Üheks lihtsamaks ristidest koosnevaks kirjaks on *ristiline*, *ristikiri*, millest on kasutatud kahte eri teisendit (joonised 77, 78; tahvel XXXIV:74, 75). Mulgi kindakirjades esineb kaldrist, taasrist, *raudrist*, *kivirist* ja kreeka rist.² Kaldristimotiividest koosnevale kirjale on vasteid ka soome ja läti kindakirjades.³ Ristimotiive on kindakirjades kasutatud tihti ka vaheldumisi teiste motiividega. Täiendatud ja suurendatud risti kujunditest koosnevat kindakirja tunatakse *põdrasarvekirja* (joonis 86; tahvel XXXIV:77) ja *ämblikukirja* nime all (joonis 89; tahvel XXXV:79a). Ämblikukiri on tuntud Mulgimaa idaosas. Sama kinda põidlakirjana esinevat kirja on kogu Mulgi alal nimetatud kärbisekirjaks (*kärbisekiri*, *kärbüsekiri*⁴; joonis 80; tahvel XXXV:79b).

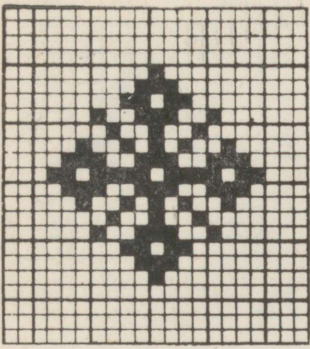
¹ Autori poolt kogutud teated Abjast 1954. aastal.

² Nimetused „kivirist“ ja „raudrist“ on rahvapäraseid, teised nimetused on kirjanduses üldiselt kasutatavad terminid vastava kujuga ristide kohta.

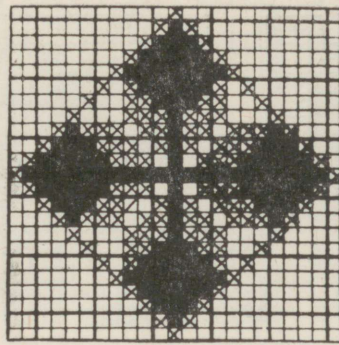
³ A. Nissinen, Kodin neulutöitä, lk. 36, 37; Valsts Vēsturiska Muzeja Krājumi III, Rīgā 1931, tahvel VII.

⁴ Kärbis on okslik puu viljarõugu toestikus.

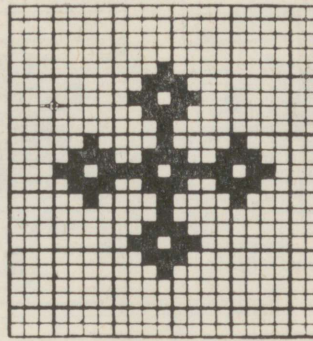
¹ A. Moora, Eestlaste muistsest usundist. Religiooni ja ateismi ajaloo Eestis, Tallinn 1956, lk. 22. Autori poolt kogutud teated Holstrest 1956. aasta suvel.

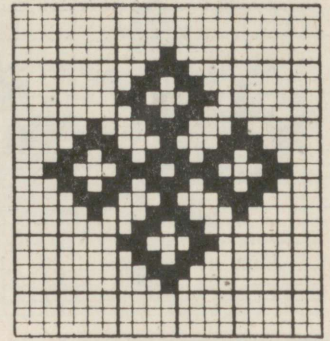
Joon. 49.

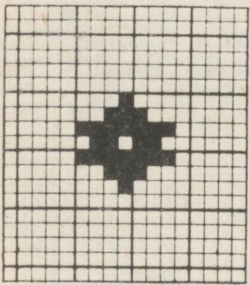
Joon. 50.

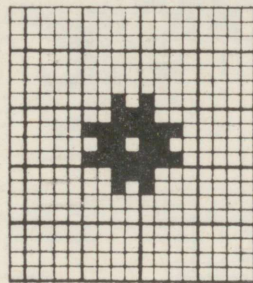
Joon. 51.

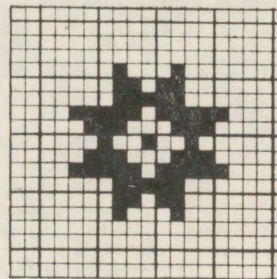
Joon. 52.

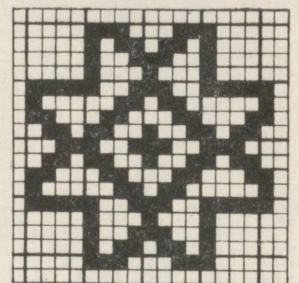
Joon. 53.

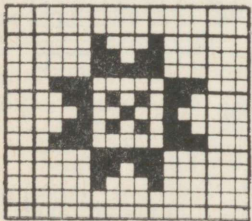
Joon. 54.

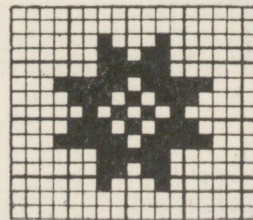
Joon. 55.

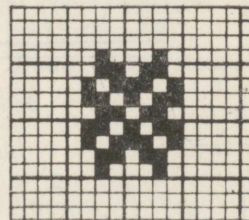
Joon. 56.

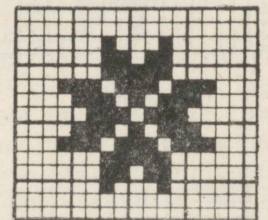
Joon. 57.

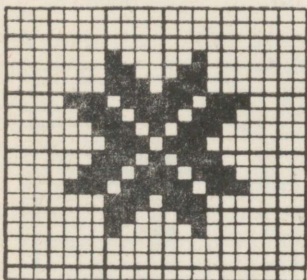
Joon. 58.

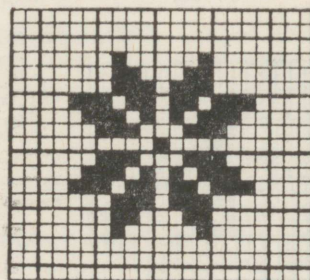
Joon. 59.

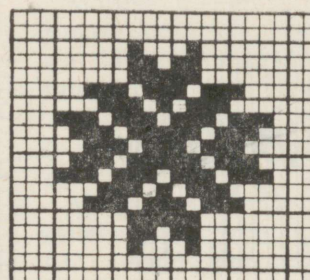
Joon. 60.

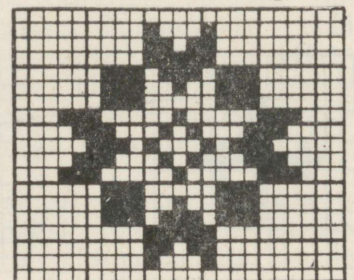
Joon. 61.

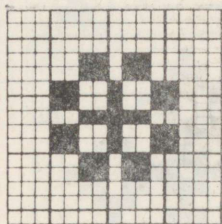
Joon. 62.

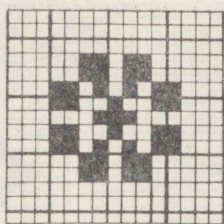
Joon. 63.

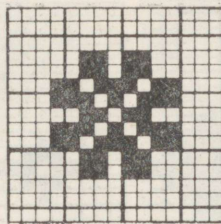
Joon. 64.

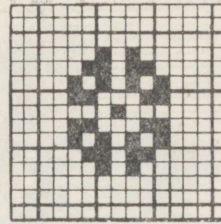
Joon. 65.

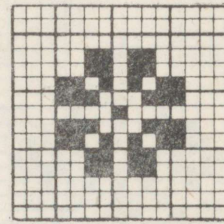
Joon. 66.

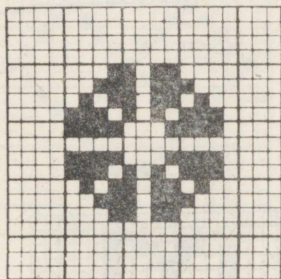
Joon. 67.

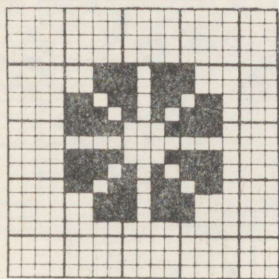
Joon. 68.

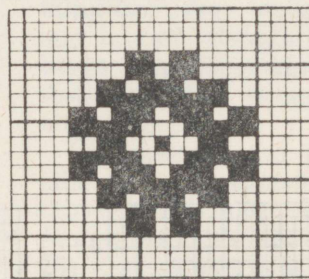
Joon. 69.

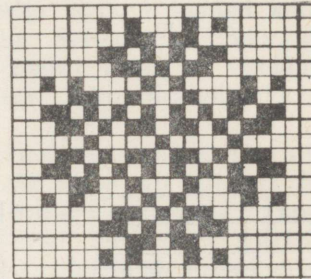
Joon. 70.

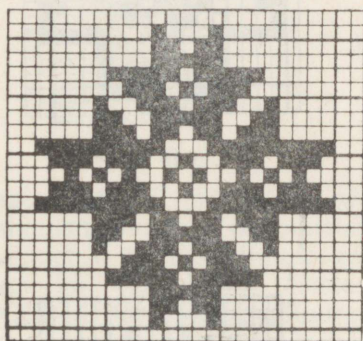
Joon. 71.

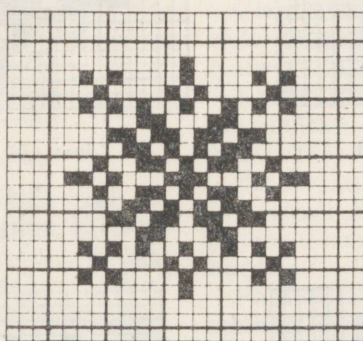
Joon. 72.

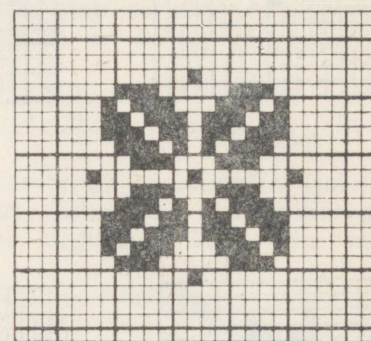
Joon. 73.

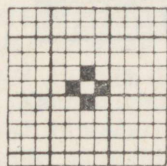
Joon. 74.

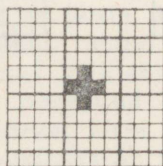
Joon. 75.

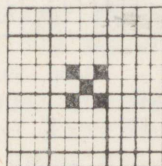
Joon. 76.

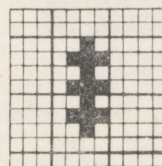
Joon. 77.

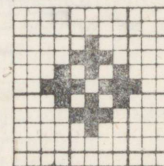
Joon. 78.

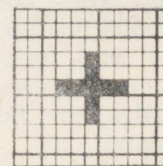
Joon. 79.

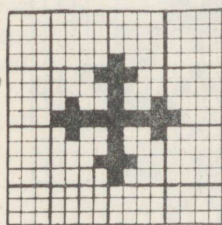
Joon. 80.

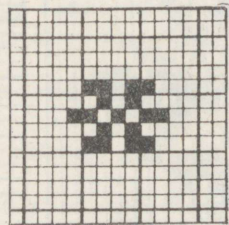
Joon. 81.

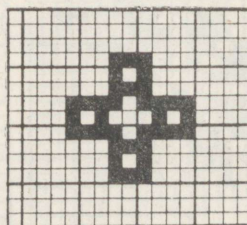
Joon. 82.

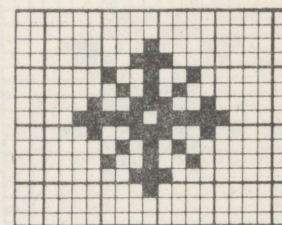
Joon. 83.

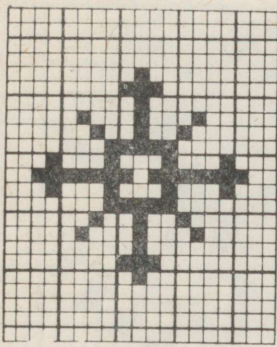
Joon. 84.

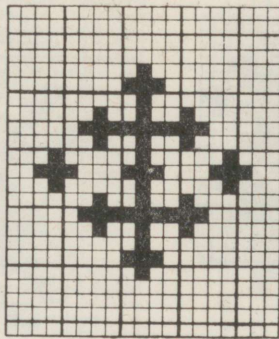
Joon. 85.

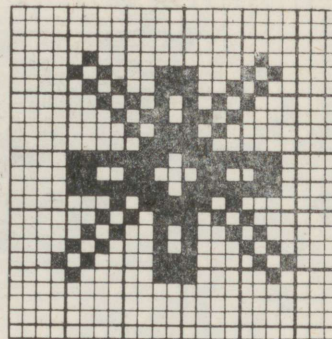
Joon. 86.

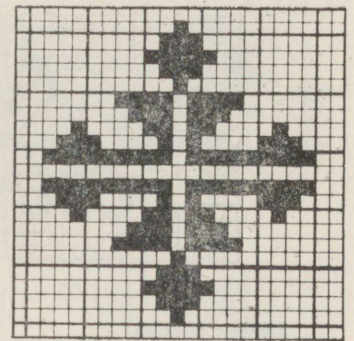
Joon. 87.

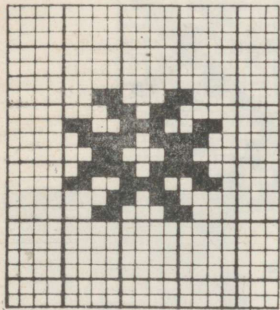
Joon. 88.

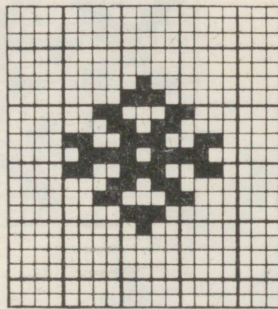
Joon. 89.

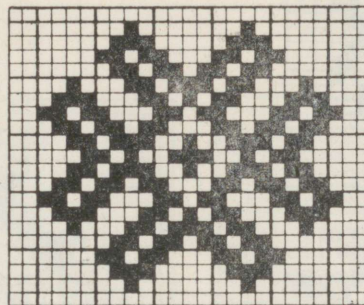
Joon. 90.

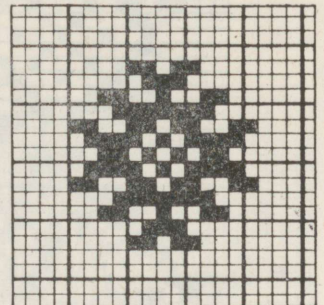
Joon. 91.

Joon. 92.

Joon. 93.

Joon. 94.

Kiviristikks on Mulgi lääneosas nimetatud motiivi, mis ühel muuseumis oleval kindal esineb kirjas vaheldumisi kassikäpa motiividega. Muuseumis olevate andmete järgi nimetatakse seda kirja kassikäpakirjaks. Arvestades hiljem kogutud materjale mulgi kindakirjade kohta, on antud kirja õigem nimetada kassikäpa- ja kiviristikirjaks (joonised 65, 85; tahvel XXXV:78).

Põliselt vana kindakiri on ka harkjalakiri (*arkjalakiri*; joonised 91–93; tahvlid XXXVI:83–85). Harkjalg esineb kirjades ka koos teiste kujunditega. Harkjalg on üldiselt tuntud ornamendi motiivina kogu Eestis mitmesugustel tekstiiliesemetel, samuti ka paljudel naaberrahvastel. Harkjalakirja nimetus on saadud Hallistest kindakirjade uurimisel. Varemkogutud kinnastel puudus muuseumis selle kirja nimetus.

Vanematest kirjades on mulkidele tuntud veel saajalgne, *saajalgine* kiri, mis esineb nii lihtsamate kui ka keerulisemate teisenditena (joonised 94–105; tahvlid XXXVI:86, 87, XXXVII:88–91, XXXVIII:92, 93).

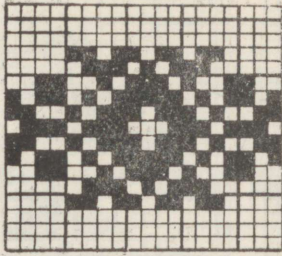
Kirja nimetus saajalgne on terminina saadud vastava kirjaliigi uurimisel Mulgimaa lääneosas. Varemkogutud kinnastel muuseumis vastavale kirjale nimetust ei olnud. Ornamendi motiivina esineb saajalgset kirja ka mujal Eestis, samuti naaberrahvastel.

Vahtralehekiri, *vahtralehekiri* on üldiselt tuntud kogu Mulgimaal. Vahtralehe motiividest on moodustatud mitmeid lihtsamaid ja keerulisemaid vorme (joonised 106–110; tahvlid XXXVIII:94, 95, XXXIX:96–98).

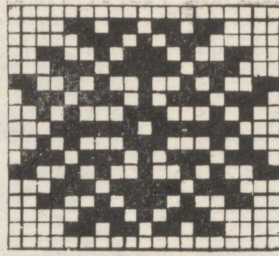
Peale motiivistiku on kindakirjades veel oluline koht motiive kirjaks ühendavatel võrestikel. Kõige sagedamini esineb ühekordseid lihtvõrestikke (joonis 111). Lihtvõrestikku on kootud ka üle ühe silma, kus iga võrestiku silma vahele jääb üks põhjasilm. Niisuguse võrestiku kohta on kasutatud Mulgimaal harvendatud võrestiku *arvendet võre* nimetust (joonis 112). Üksikutel juhtudel esineb kindakirjades ka tulpvõrestikke (joonis 113). Uuemates kindakirjades on sageli kasutamist leidnud ühekordse lihtvõrestiku suurendatud ja täiendatud variandid (joonised 114, 115).

Motiive ühendavatest võrestikest tuntakse Mulgimaal samuti kahekordseid lihtvõrestikke (joonised 116, 117) ja mitmesuguseid kahekordseid täiendatud võrestikke (joonised 118, 119). Kompositsioonilt keerulisemad on eespoolnimetatud motiividest koostatud võrestikud, nagu on kujutatud joonistel 120 ja 121.

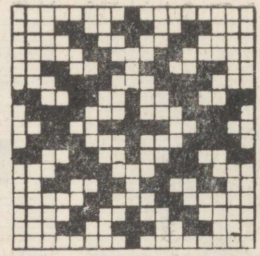
Mulgimaa idaosas esineb kindakirjades ühe- ja kahekordseid rõhtsuunalisi võrestikke (joonised 122, 123). Lääneosas on püstsuunalistes kirjades kasutamist leidnud ka siksakikujulised ühe- või kaherealised ridavõrestikud (joonised 124, 125).

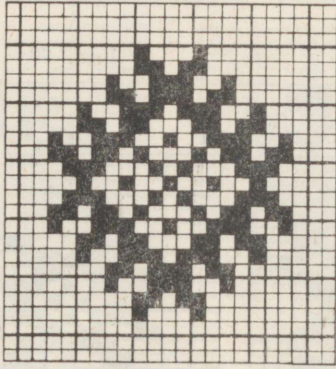
Joon. 95.

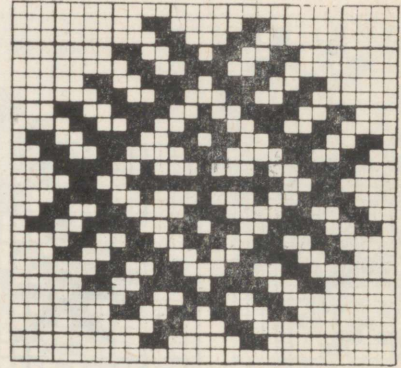
Joon. 96.

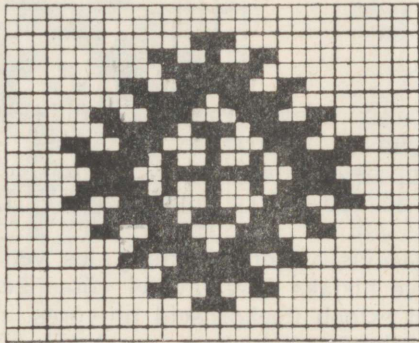
Joon. 97.

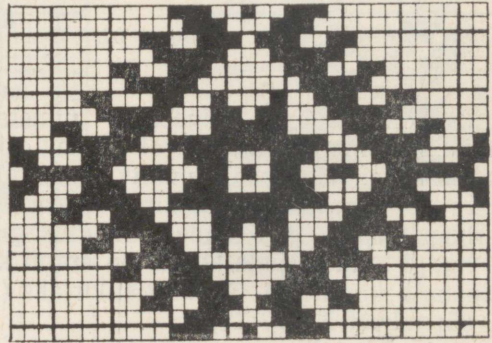
Joon. 98.

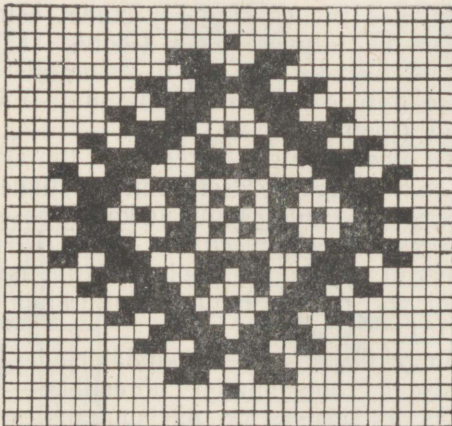
Joon. 99.

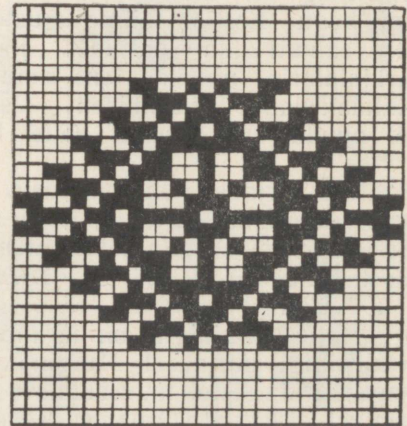
Joon. 100.

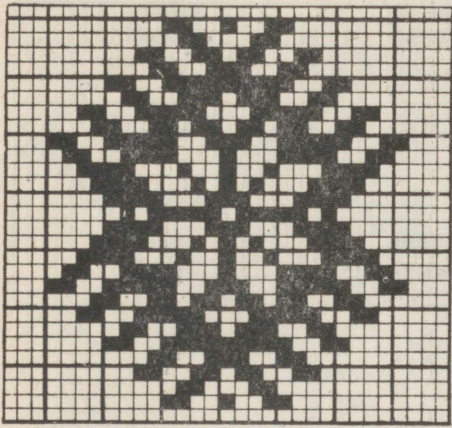
Joon. 101.

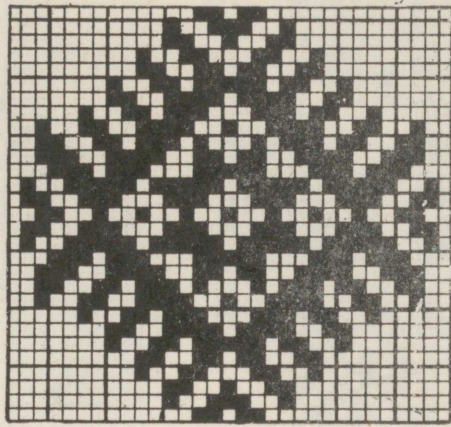
Joon. 102.

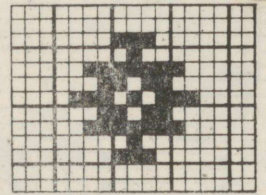
Joon. 103.

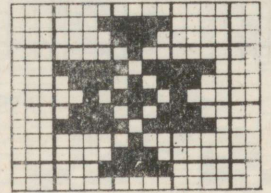
Joon. 104.

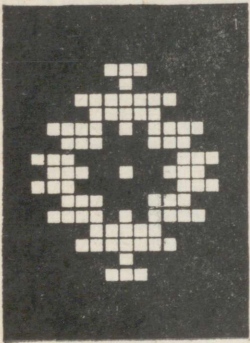
Joon. 105.

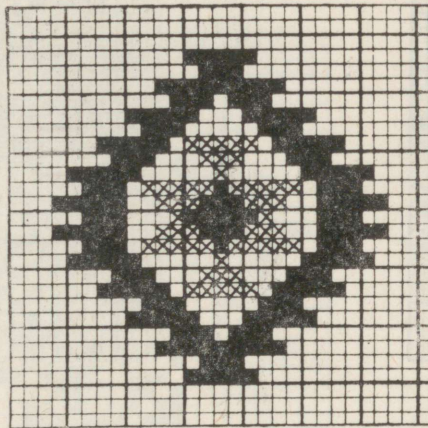
Joon. 106.

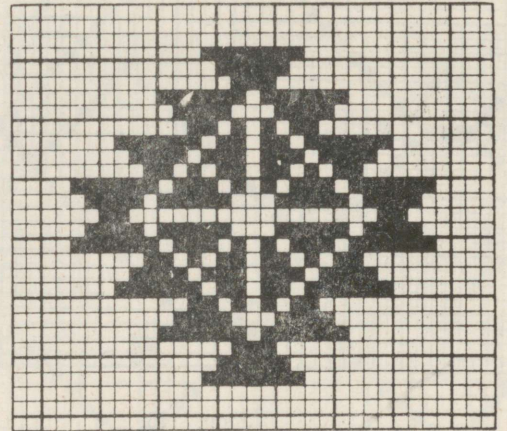
Joon. 107.

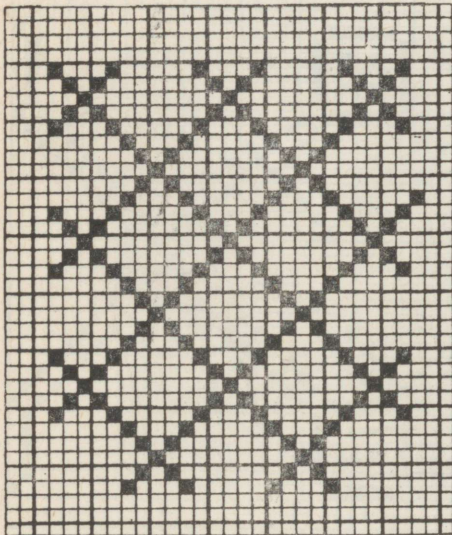
Joon. 108.

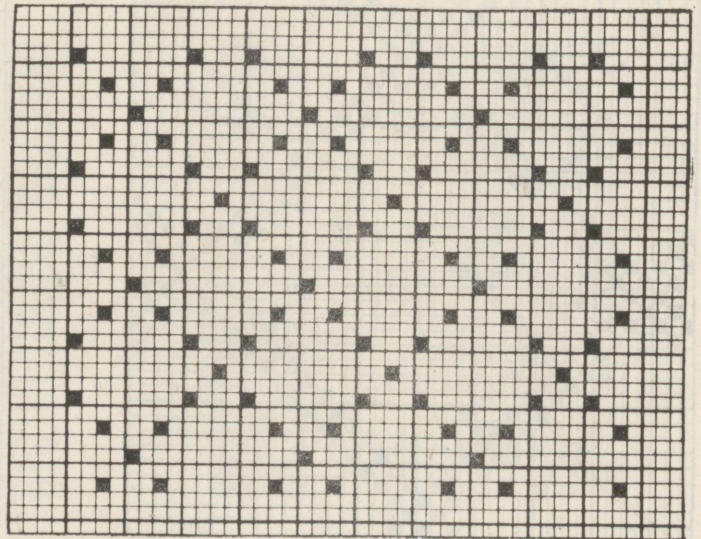
Joon. 109.

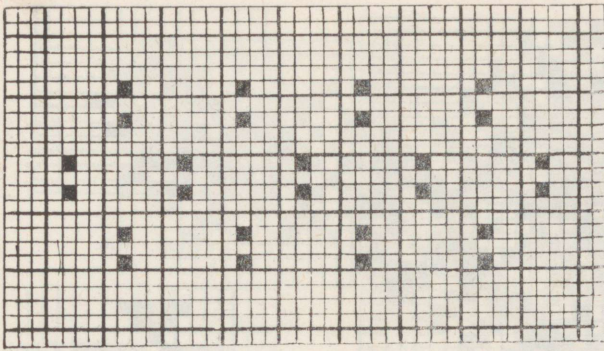
Joon. 110.

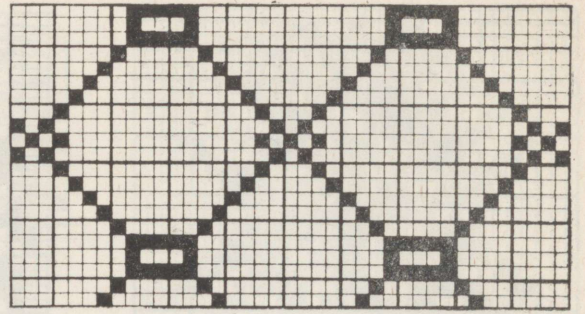
Joon. 111.

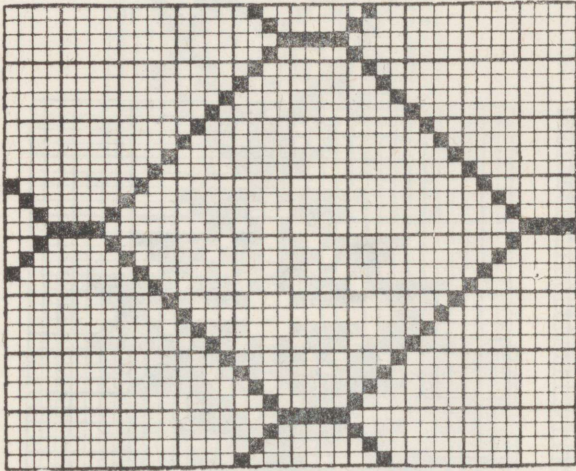
Joon. 112.

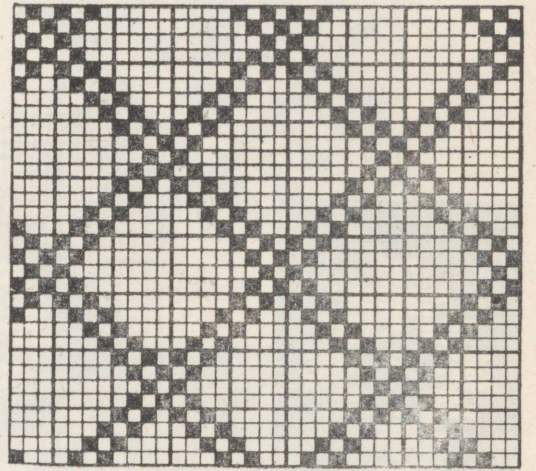
Joon. 113.

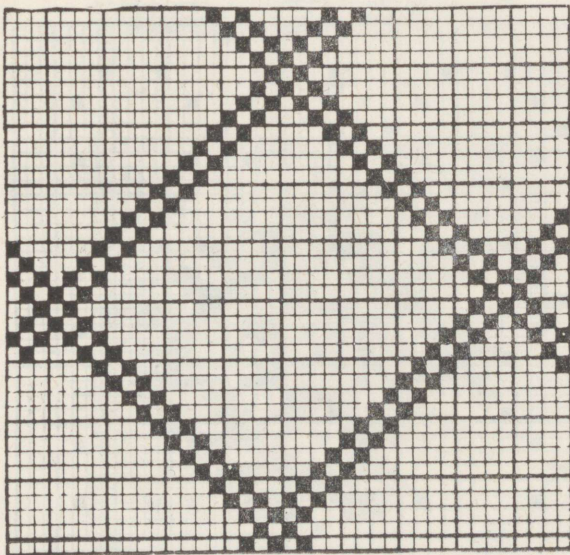
Joon. 114.

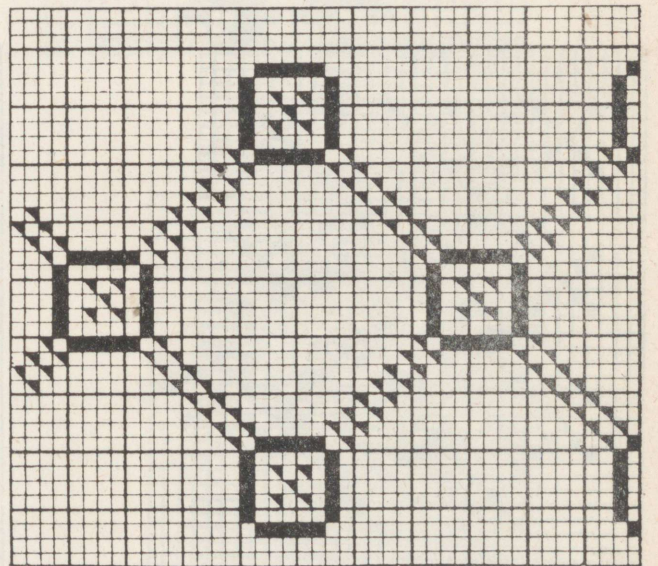
Joon. 115.

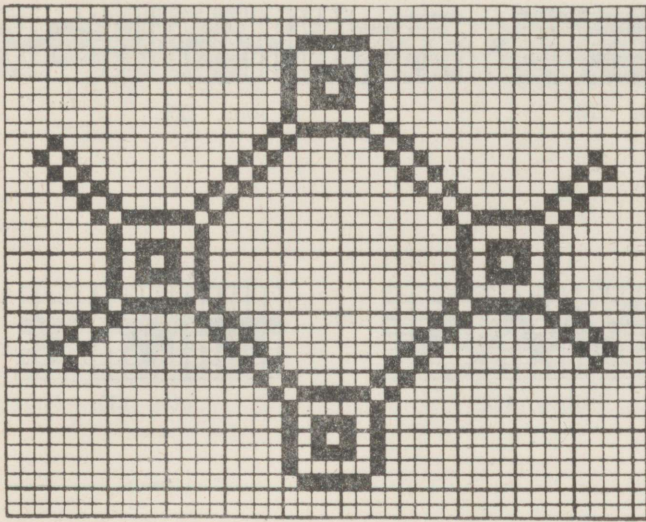
Joon. 116.

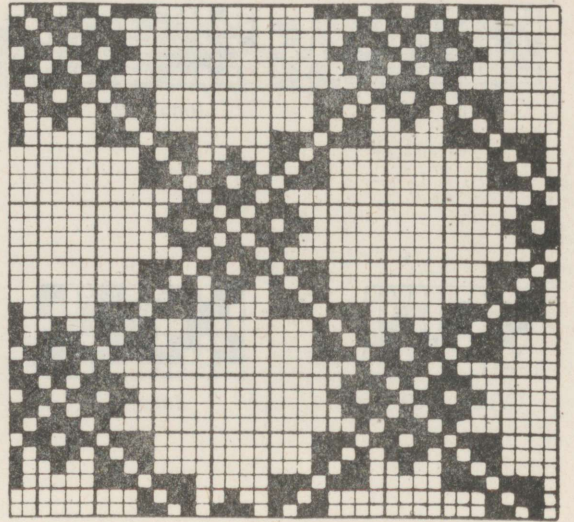
Joon. 117.

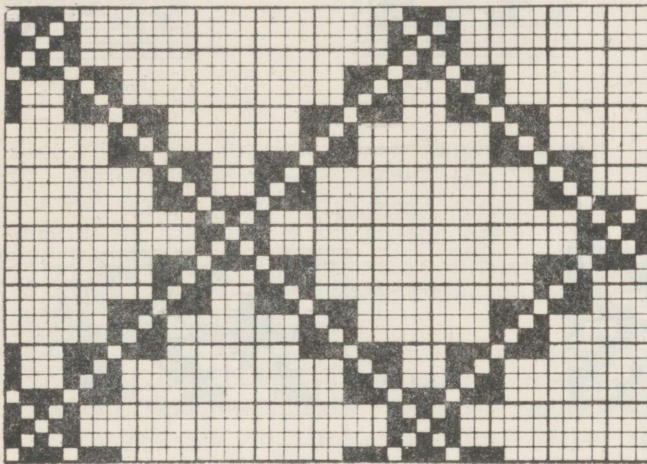
Joon. 118.

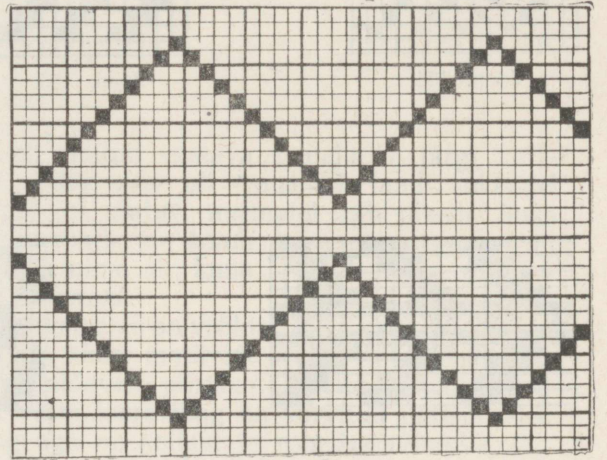
Joon. 119.

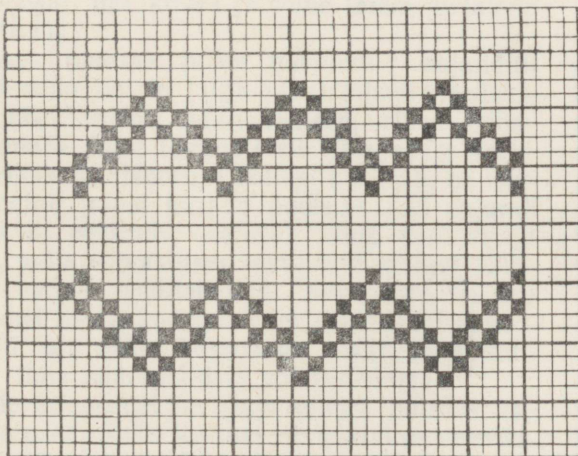
Joon. 120.

Joon. 121.

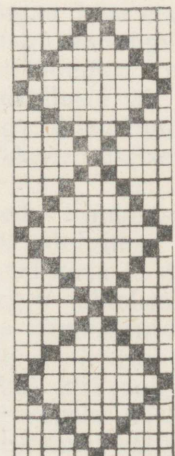
Joon. 122.

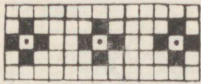
Joon. 123

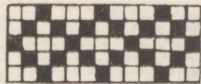
Joon. 124.

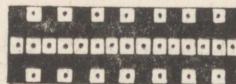
Joon. 125.

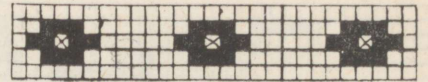
Joon. 126.

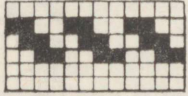
Joon. 127.

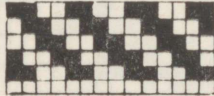
Joon. 128.

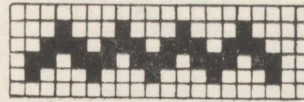
Joon. 129.

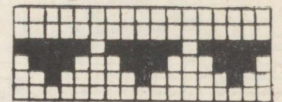
Joon. 130.

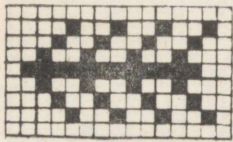
Joon. 131.

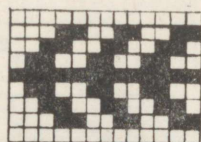
Joon. 132.

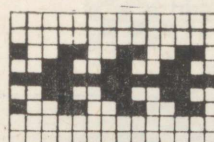
Joon. 133.

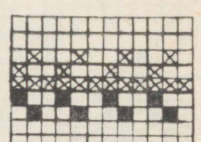
Joon. 134.

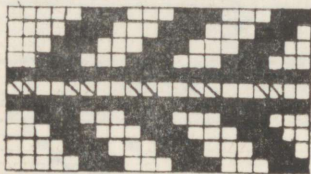
Joon. 135.

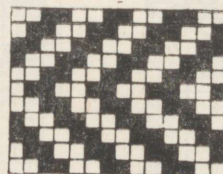
Joon. 136.

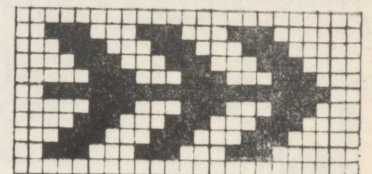
Joon. 137.

Joon. 138.

Joon. 139.

Joon. 140.

Kirisukad

Mulgi kirisukki (*kirjege suka*) kandsid ainult naised. Meeste sukad olid ühevärvilised. XIX sajandi teisel poolel kanti kirisukkade kõrval vähe- sel määral ka roositud ja vikeldatud sukki. Üle- minekul linnalaadi rõivastusele tulid sajandi lõpu- poolel moodi triipude ning lihtsate kirjadega sukad ja sokid (tahvlid XI:2 ja XXI:2).

Lääne- ja idaosas kirisukad on mõnevõrra erine- vad. Mulgimaa lääneosas olid nad kujult sarnased mujal kantud vanemate põlvini ulatuvate sukka- dega. Nende sukkade omapäraks on kitsas kirja- triip sukasäärel (tahvel XXI:1). Idapoolseis kihel- kondades on kirisukad iselaadse keskelt laia sää- rega, millele mujalt Eesti alalt sarnaseid vasteid pole teada. Kaunistuseks on neil sukkadel sääre laial keskosal üks kitsas ja teine laiem kirjatriip (tahvel XI:1).

Mulgimaa idaosas püsis möödunud sajandini pruuk mähkida naiste jalgu pakutaoliselt tüsedaks. Säärte ümber mähiti sääremähised, ribad, riba- rätid ja nende peale tõmmati siis laia sääre kesk- osaga kirisukad. «Noorigu kõndsi ku karu, es nõr- gu ega painu jalust kuskile poole.»¹ XIX sajandi keskel olevat «ehitud» sääraselt jalgu veel ainult pruutidel, kelle rõivastuses teatavasti kõikjal säili- sid kaua vanad traditsioonid. Sukasääre lai osa täideti vahel ka takkudega. Veel sajandi teisel poo- lelgi kanti laia sääre keskosaga sukki, kuid üldi- selt juba ilma sääremähiste või takkudeta.

Sukkade eri osadel on kogu mulgi murdes sa- mad nimetused. Suka loodust nimetatakse veereks. Loodusele järgnev 2–3 cm laiune sukasääre osa

on üldiselt tuntud vastava koetehnika järgi *vits- veerena*. Säär, *seer* oli vanemat laadi sukkadel lühike põlvini ulatuv, uuematel aga pikem. Suka kannal nimetuseks on *konts*, laba, põia osa aga on tuntud *talla* nime all, kuna laba ahenduse nimetu- seks on *tallanukk*.

Mulgi sukakirjad on vöökirjakujulised. Kiri koos- neb üldiselt ühest motiivide reast. Kirjade põhi on kogu vaadeldavas piirkonnas tumedat või must- jassinist värvi, kuna lõng on värvitud potisiniseks. Kirjalõng aga on kollast ja rohelist värvi. Kolla- seks värviks kasutati kaselehekollast, mille ülevär- vimisega potisinises saadi ka potiroheline. XIX sa- jandi esimesel poolel kasutati sukakirjades kase- lehekollase asemel harva ka madarapunast värvi. Sajandi teisel poolel värviti lõngad juba enamasti aniliinvärvidega. Sukad kooti nagu varemgi tume- ehk mustjassinisest ja rohelisest lõngast, millede kõrval kasutati endiste kaselehekollaste või mada- rapunaste asemel punaseid lõngu. Ülejäänud suka sääreosa ja laba on mulgi sukkadel üldiselt val- get värvi.

Sukakirjad on geomeetrilised. Kindakirjadega võrreldes on sukakirju vähem. Mulgimaa lääne- osas on kasutatud ainult kahte eri kirja ja nendele lähedasi variante. Idaosas on kirju suhteliselt roh- kem, neid võib loendada umbes kümme- kond.

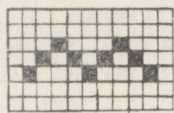
Mulgimaa lääneosas on suka 2–3 cm laiusel hambuliste servadega kirjatriibul kiri paigutatud kummaski ääres oleva triibukese vahele. Ääretriibu- kesed on koera laiused ja vaheldumisi kahe kaupa kollast või punast ja rohelist värvi.

Üheks läänepoolseis kihelkondades levinud suka- kirjaks on *viie silma päält sarviku kiri*, mis koos-

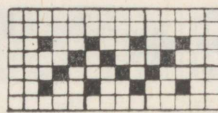
¹ Autori poolt 1956. aasta suvel kogutud teated Paistust.

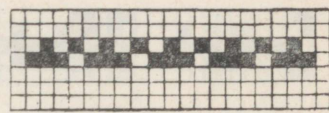
Joon. 141.

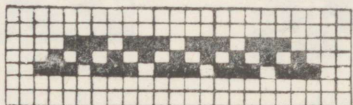
Joon. 142.

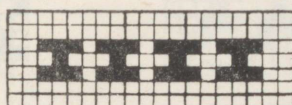
Joon. 143.

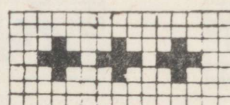
Joon. 144.

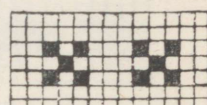
Joon. 145.

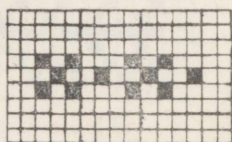
Joon. 146.

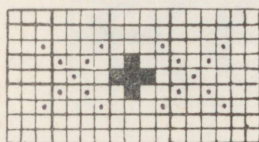
Joon. 147.

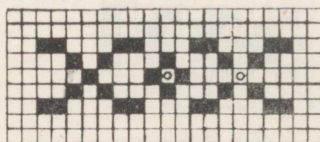
Joon. 148.

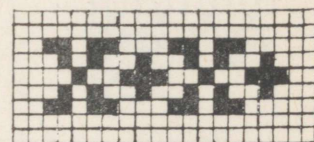
Joon. 149.

Joon. 150.

Joon. 151.

Joon. 152.

neb tipule toetuvate ruutude reast (joonis 157; tahvel XL:1). Viie silma päält sarvikukirjast on kasutatud ka teist varianti (joonis 158; tahvel XL:2). Viie silma päält sarviku kirja olevat naiste sukadele kootud seepärast, et arvati, nagu hoiaks silmade paaritu arvuga kiri kandjat kurja eest.¹ Teiseks läänepoolseks sukakirjaks oli *kõõrukiri* (joonis 159; tahvel XL:3).

Mulgimaa lääneosas ei ole sukakirju edasi arenatud; need näivad olevat püsinud põlvest põlve muutmata kujul.

Mulgimaa idaosas algavad sukasäärekirjad suka ülemisest äärest umbes 15 cm kauguselt. Ülemine kirjatriip on 1–3 cm laiune. See kirjatriip on tihti hambuliste servadega ja sarnaneb üldilmelt lääneosa sukakirjadega, ainult selle muster on rikkalikum. Kitsama ja laiema kirjatriibu vahel on 1–2 cm ulatuses valget põhja, siis on sukasääre laiema osal 10–15 cm laiune kiri. Suka laiem kiri jääb ambes sääremarja kõrgusele.

Kitsama kirjatriibu kirjadena esinevad täpiread, ussijoon, kolmnurgad, mitmes eri variatsioonis ristid jt. kirjad (joonised 141–156).

Sääre keskosa lai kirjavöönd koosneb kummaski servas olevast äärekirjast ja laiemast keskkirjast. Äärekirjad on üldiselt sarnased kitsama kirjatriibu

kirjadega. Keskkiri kujutab endast vöökirjadele sarnast motiivide rida, harva esineb sukadel pidevalt korduvate motiividega kindakirjataolisi kirju.

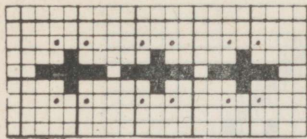
Kõige laiemalt on idapoolseil kirisukkadel viiesilmalisi kirju. Need kirjad koosnevad neljast, üheksast, kuueteistkümnest, kahekümneviiest jne. viiesilmalisest (tipule toetuva ruudu) motiivist (joonised 161–165; tahvlid XL:5, 7, 8, XLI:9–11 ja XLII:12), samuti on kirjades kasutatud algmotiivi suurendatud variante (joonised 166 ja 169; tahvlid XL:6, XLIII:15).

Kirisukkade kirjades on kasutatud XIX sajandi keskpaigani ka silmusnelinurga motiive (joonised 170, 171; tahvel XLII:13, 14). Rohkesti on sukakirjades, nagu kindakirjadeski, kaheksaharulisi tähti (joonised 167, 168; tahvel XLIII:17, 18). Kaheksaharulistest tähtedest on seatud ka keerulisemaid motiive (joonised 172–176; tahvlid XLIII:16, XLIV:19, 20, 22 jne.). Väga vanaks sukakirjaks on *saajalgine* kiri (joonis 181; tahvel XLVI:26).

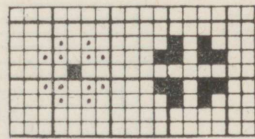
Sukadele on kootud ka kinnastelt tuntud *karukäpä*-, *ratta*- ja *põdrasarvekirju* (joonised 177, 185, 186; tahvlid XLVII:29 ja XLVI:25, 27).

Üldiselt tuleb öelda, et mulgi kirisukad on nii oma üldilmelt kui ka värviskaalalt ning ornamendi ja selle paigutuse poolest erinevad Eesti muude alade kirisukkadest.

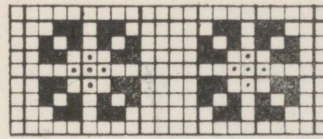
¹ Autori poolt 1956. aasta suvel Abjast saadud teated.

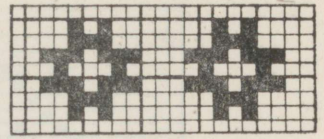
Joon. 153.

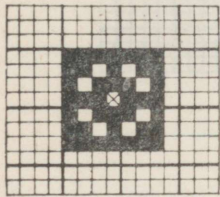
Joon. 154.

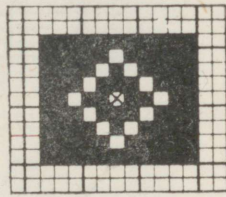
Joon. 155.

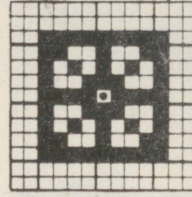
Joon. 156.

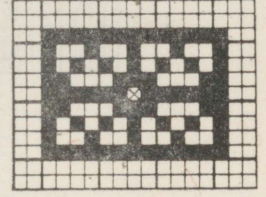
Joon. 157.

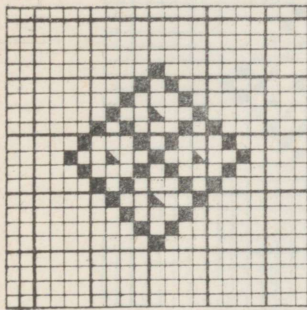
Joon. 158.

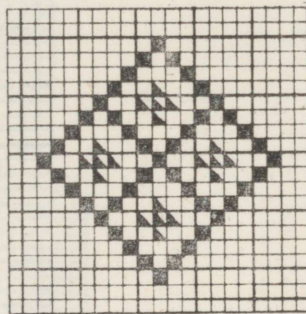
Joon. 159.

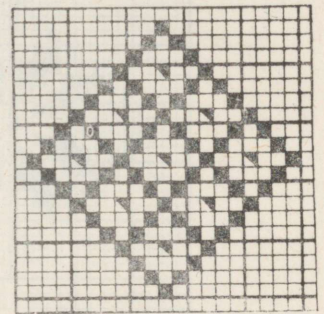
Joon. 160.

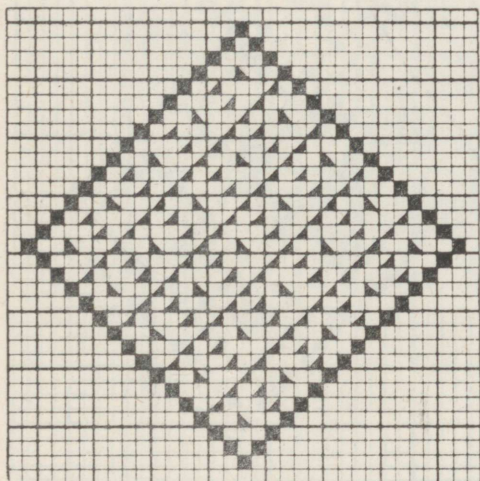
Joon. 161.

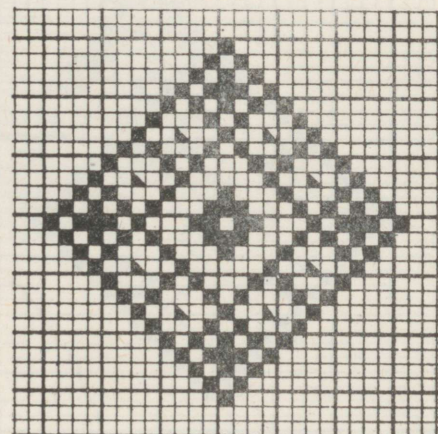
Joon. 162.

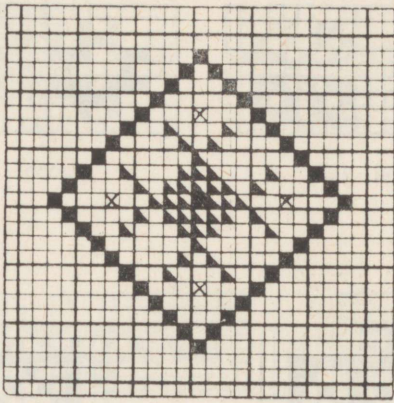
Joon. 163.

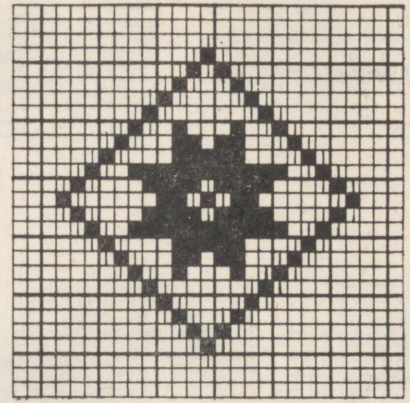
Joon. 164.

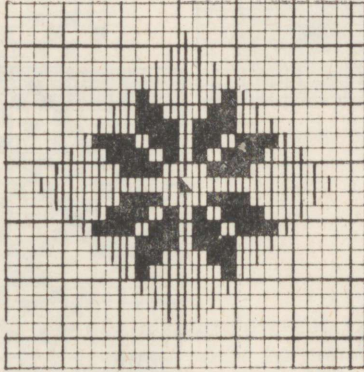
Joon. 165.

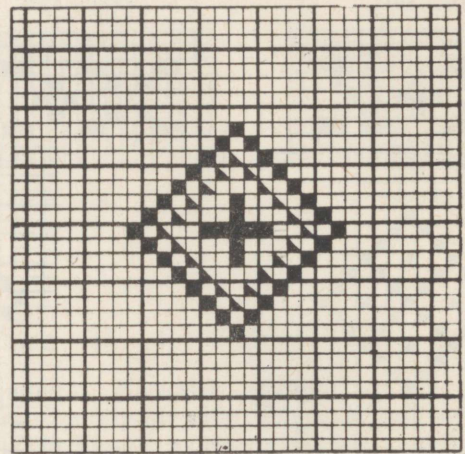
Joon. 166.

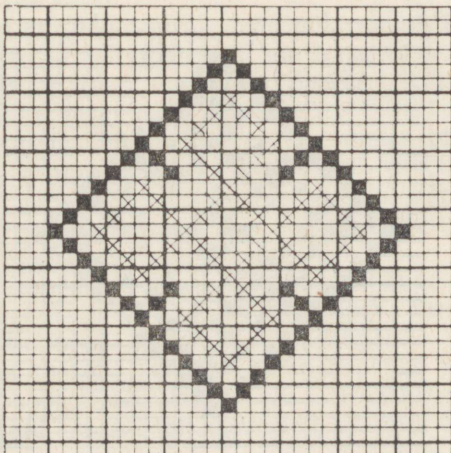
Joon. 167.

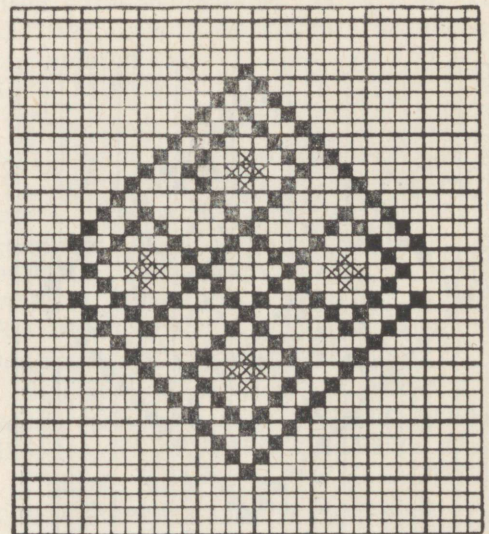
Joon. 168.

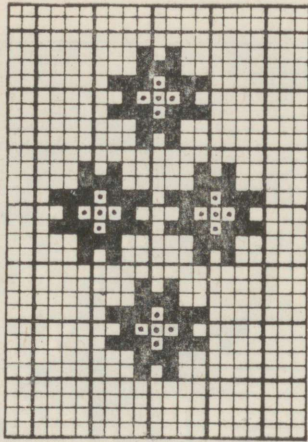
Joon. 169.

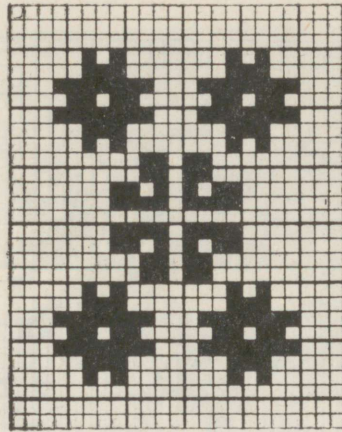
Joon. 170.

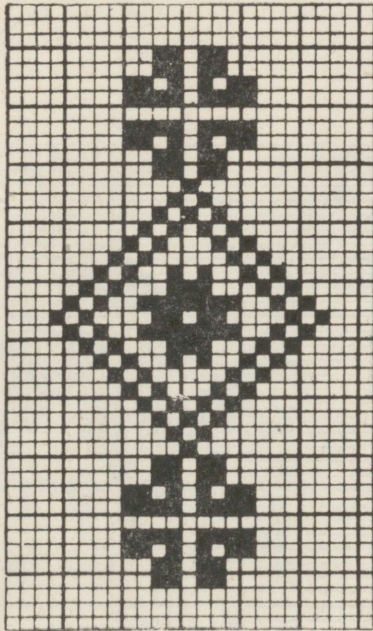
Joon. 171.

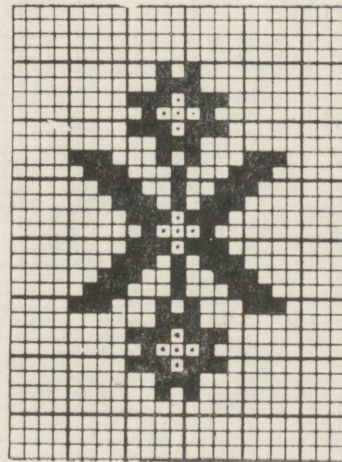
Joon. 172.

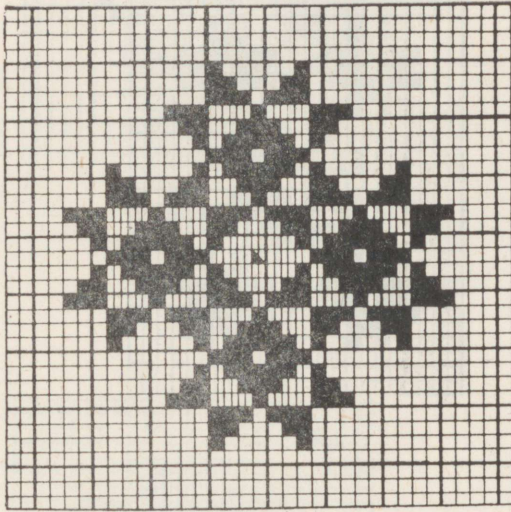
Joon. 173.

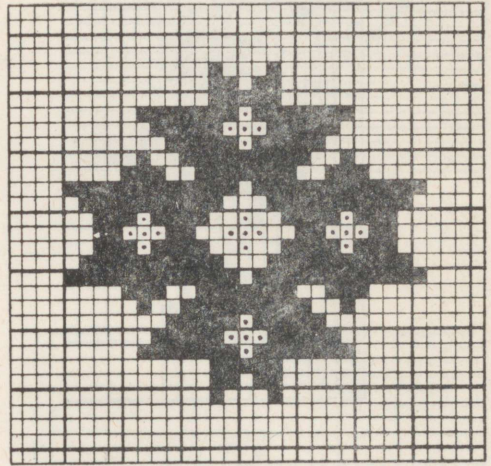
Joon. 174.

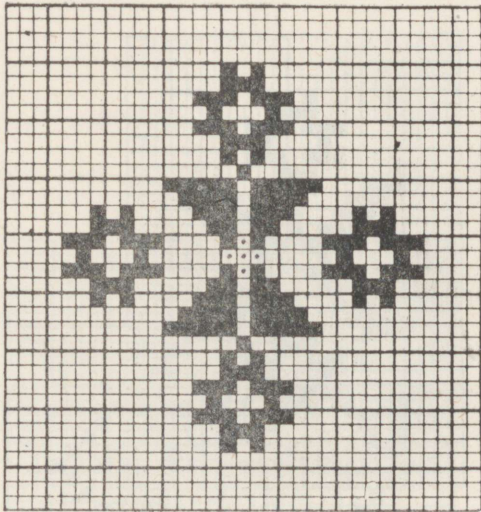
Joon. 175.

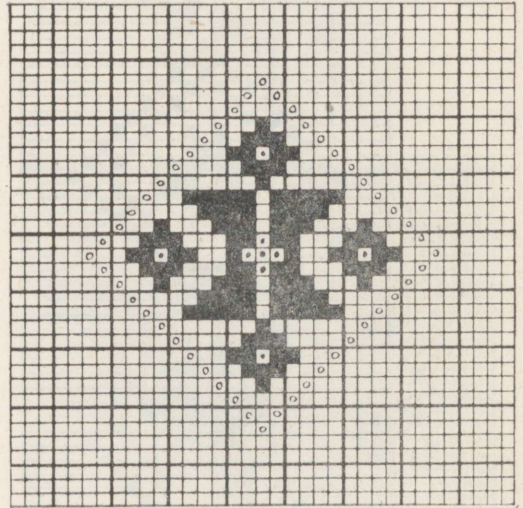
Joon. 176.

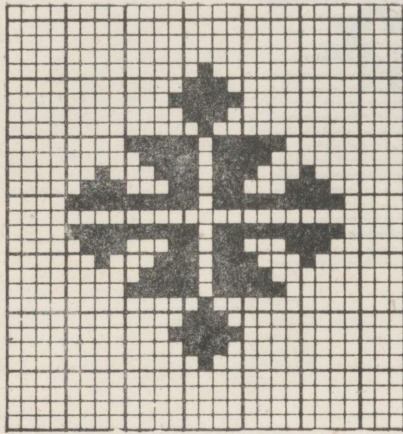
Joon. 177.

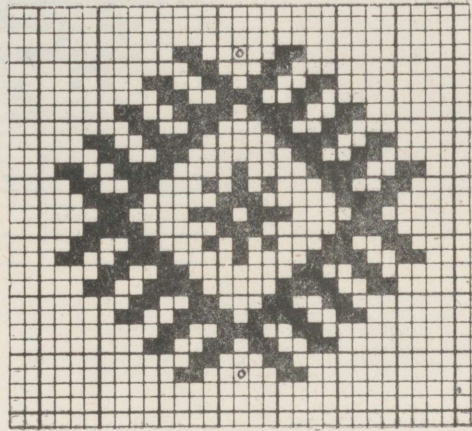
Joon. 178.

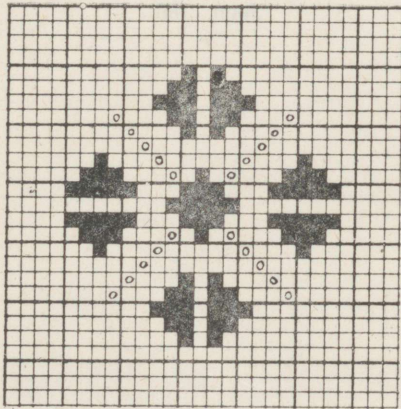
Joon. 179.

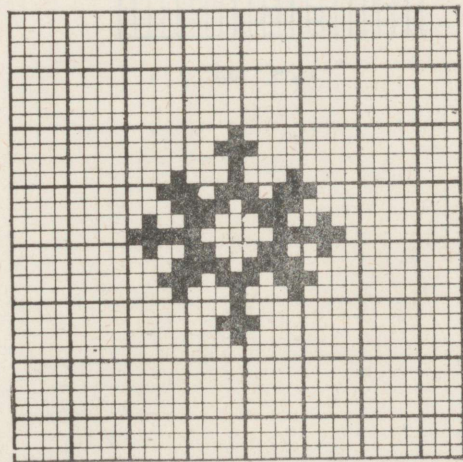
Joon. 180.

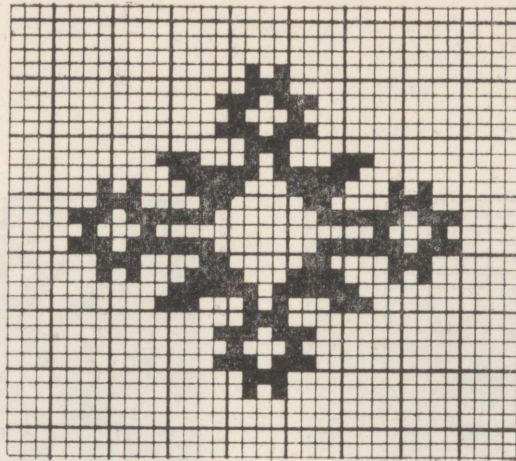
Joon. 181.

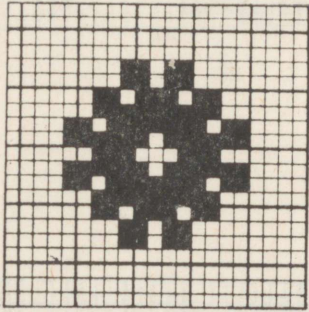
Joon. 182.

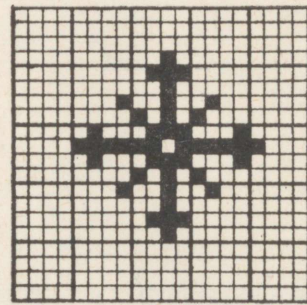
Joon. 183.

Joon. 184.

Joon. 185.

Joon. 186.

TAHVLIID

Paistu 842 *b* (XIX sajandi esimeselt poolelt).

Helme 3530 (XIX sajandi esimeselt poolelt).

Halliste A 509:3130 *b* (XIX sajandi keskelt).

Halliste 1810 b (*karukäpa* kiri, XIX sajandi keskelt).

Halliste 11566 (*põrgutulba* ehk *pessutulba* kiri, XIX sajandi keskelt).

Paistu A 338:8 *b* (XIX sajandi keskelt).

Helme 3506 (XIX sajandi teiselt poolelt).

Helme 3443 b (labal seitsme silma päält sarviku, sõrmedel ja põidlal kõõrukiri, XIX sajandi teiselt poolelt).

Paistu A 509:2871 *b* (XIX sajandi teiselt poolelt).

Paistu A 509:2859 *a* (XIX sajandi teiselt poolelt).

Paistu A 509:2806 *b* (*tähilik kiri*, XIX sajandi kolmandast veerandist).

Paistu A 509:2705 *b* (*kitsisilm*, XIX sajandi kolmandast veerandist).

Paistu A 509:2923 a (elgukiri, XIX sajandi lõpult).

Paistu 20 (XIX sajandi lõpult).

Paistu 9219 (XIX sajandi lõpult).

Tarvastu A 358:127 a (XIX sajandi lõpult).

Tarvastu 384 *b* (XIX sajandi keskelt).

Tarvastu 3544 (XIX sajandi lõpult).

Tarvastu 18900 (*sukakiri*, XIX sajandi esimeselt poolelt).

Mulgimaa A 509:3292 b (*sukakiri*, XIX sajandi keskelt).

Paistu A 195:9 (*sukakiri*, XIX sajandi teiselt poolelt).

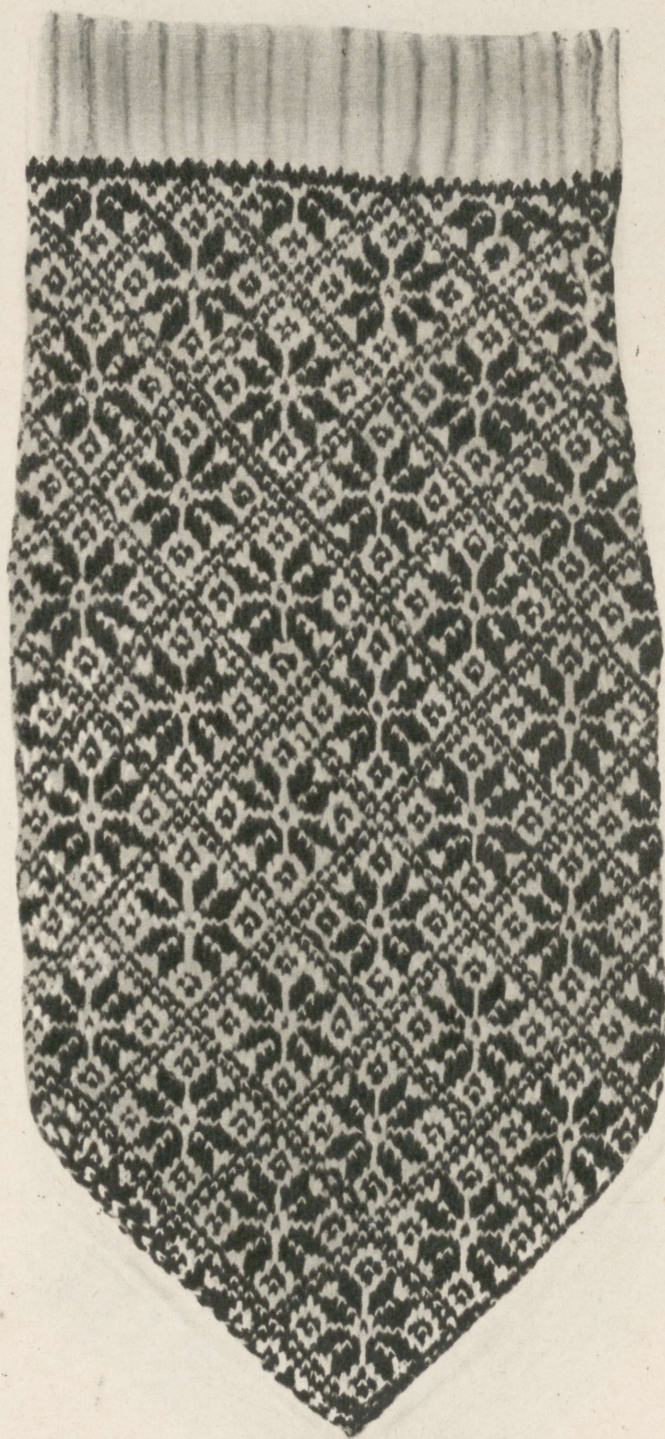
Tarvastu 703 (XIX sajandi keskelt).

Helme 3499 (XIX sajandi keskelt).

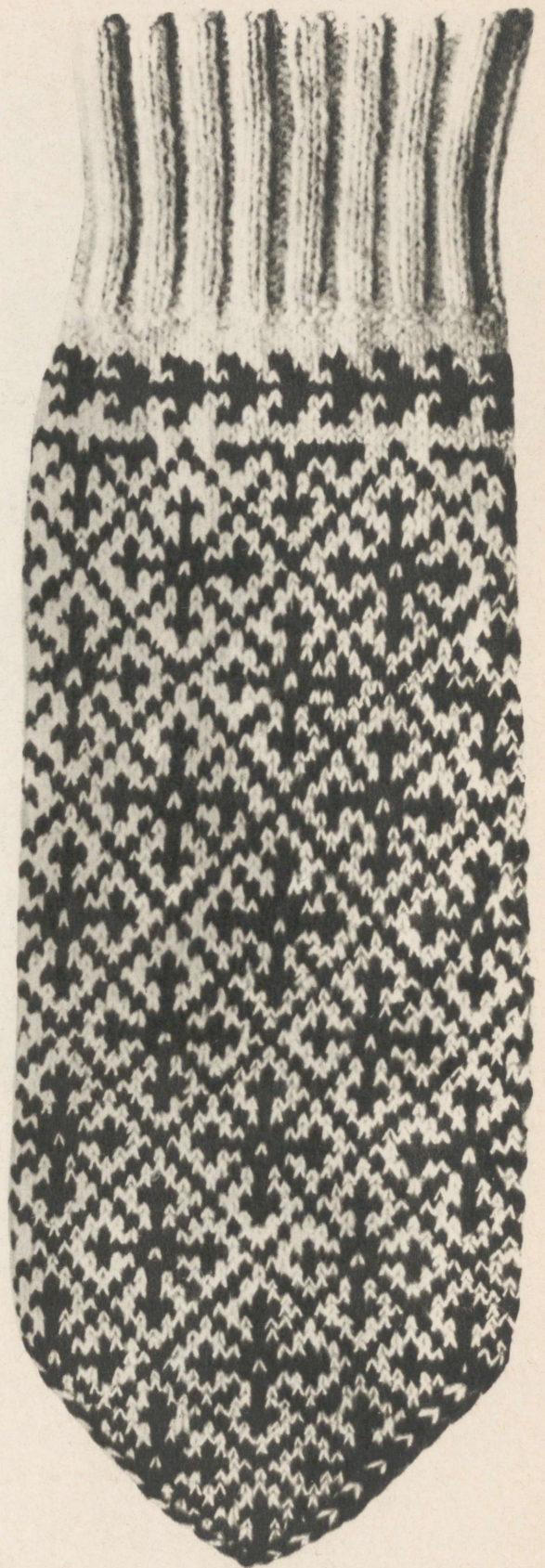
Helme 3471 a (XIX sajandi lõpult).

Karksi 14297 (XIX sajandi teiselt poolelt).

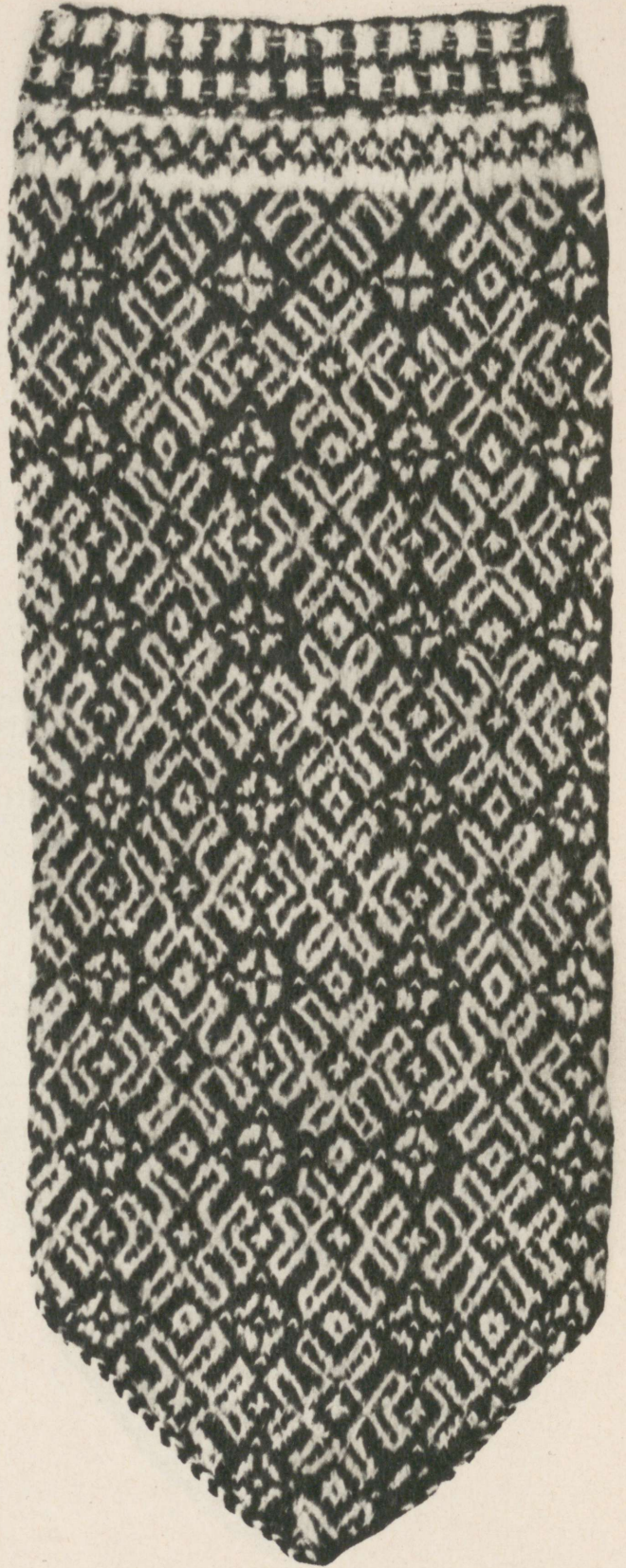
Helme 3531 (XIX sajandi teiselt poolelt).

Helme 3490 (XIX sajandi teiselt poolelt).

Kõpu A 509:2852 (XIX sajandi teiselt poolelt).

Paistu 19283 a (XIX sajandi keskelt)

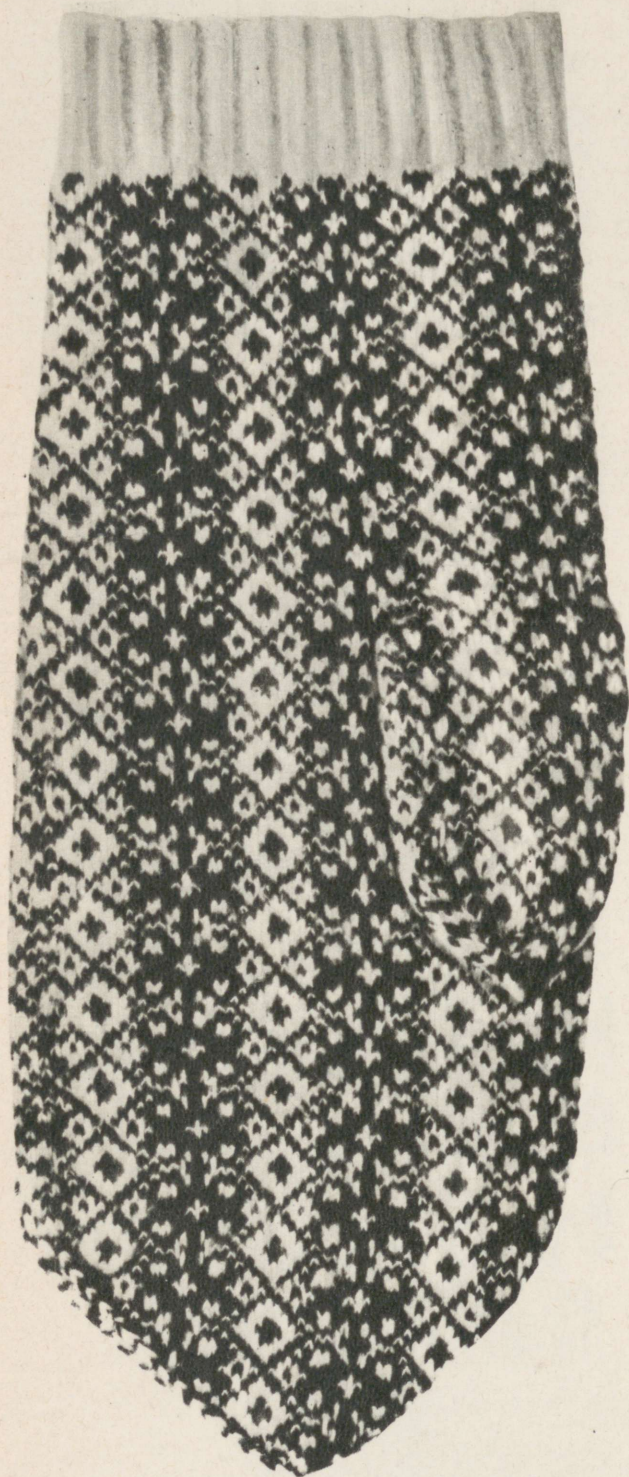
TARTU ÜLIL...
RAAMATUKOGU

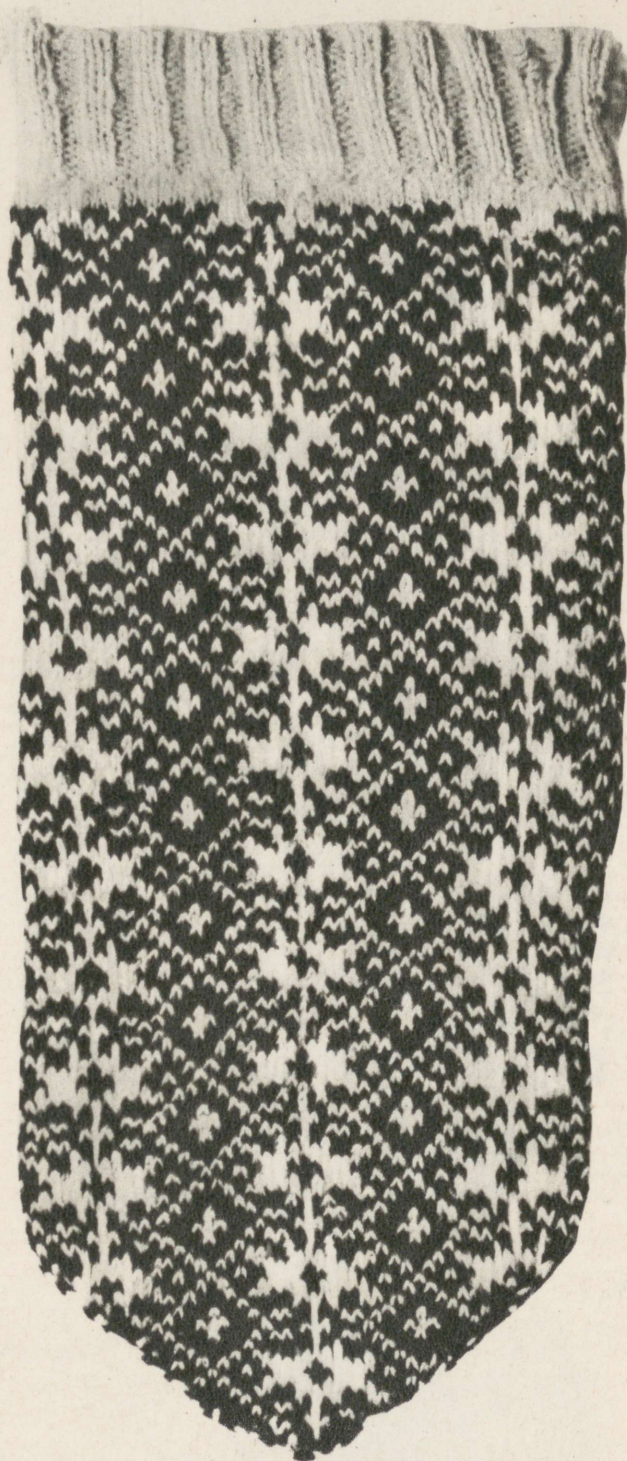
Helme 3503 (XIX sajandi keskelt).

Halliste A 509:2915 *b* (XIX sajandi keskelt).

Halliste A 509:3081 (XIX sajandi Reskelt).

Karksi A 279:54 a (XIX sajandi keskelt).

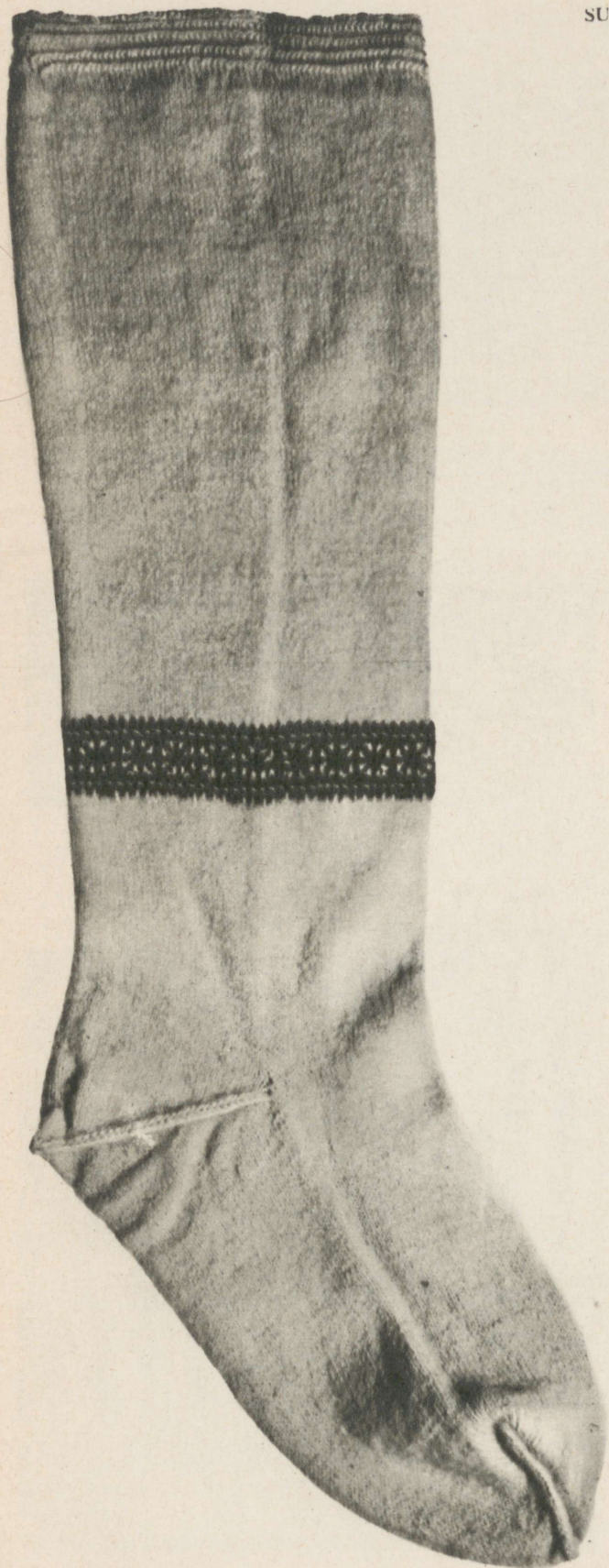

Halliste A 509:3125 (XIX sajandi keskelt).

Paistu 3444 (XIX sajandi lõpult).

SUKAD

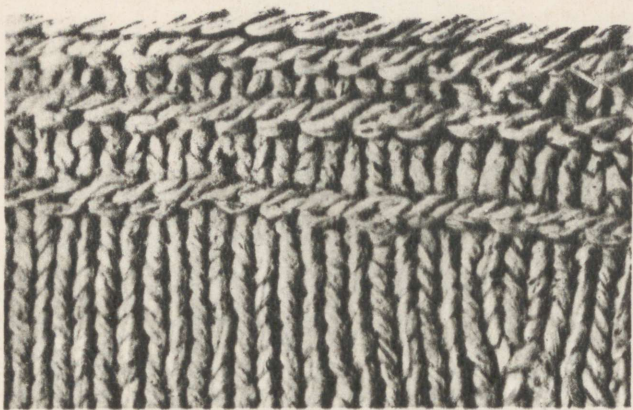

Halliste A 509:3252 (XIX sajandi keskelt).

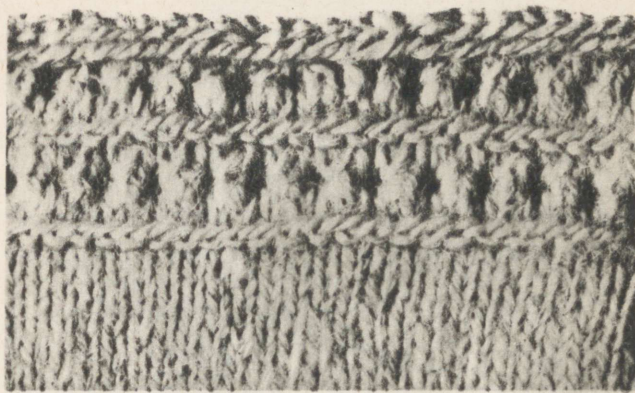

2 — Helme 3543 (XIX sajandi lõpult).

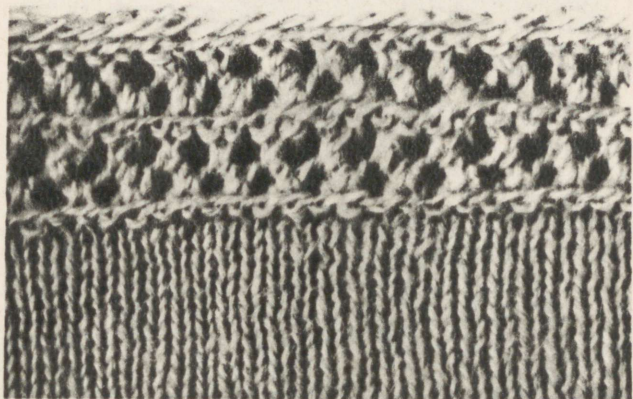
SUKASAARTE VIKLID

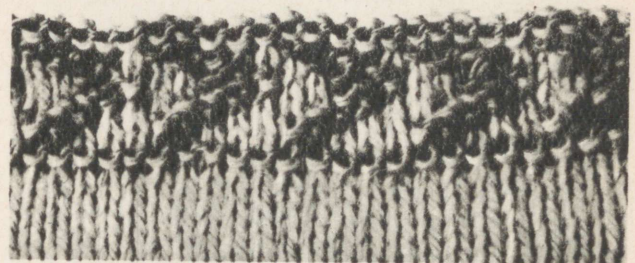
1 — Paistu A 509:3278.

2 — Lõuna-Sakala A 509:3282.

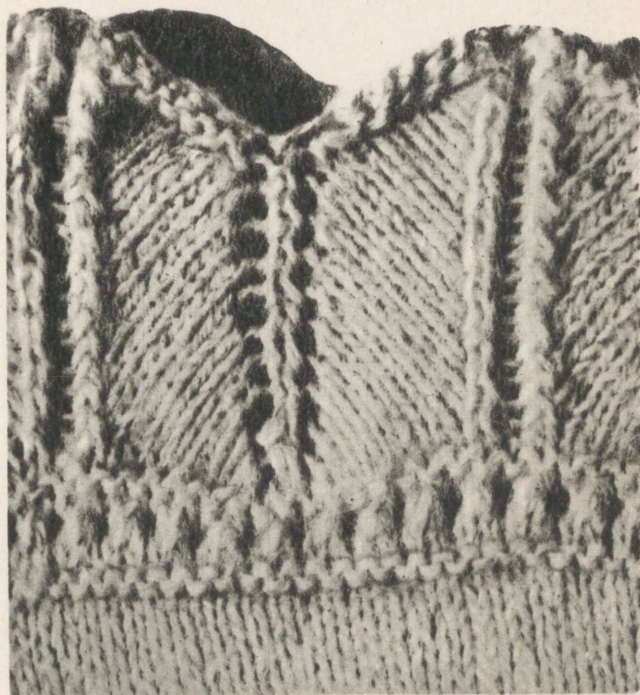
3 — Paistu 18791.

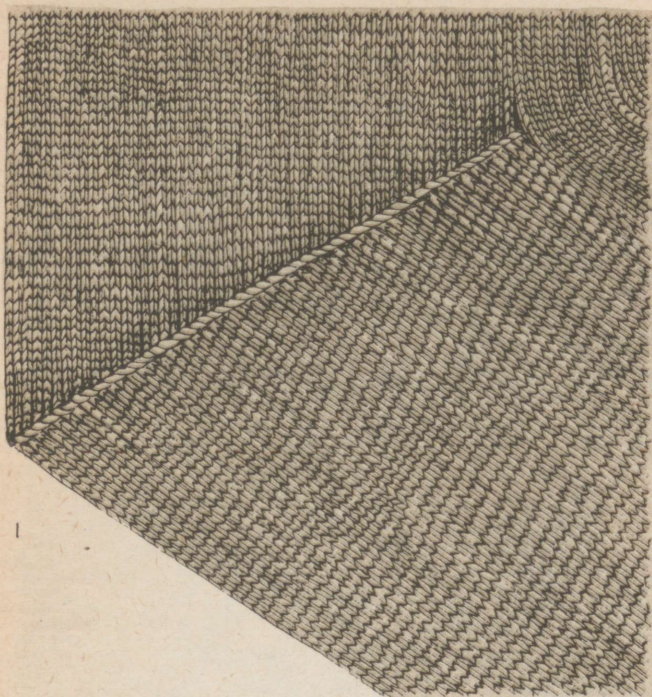
4 — Tarvastu A 446:586 b.

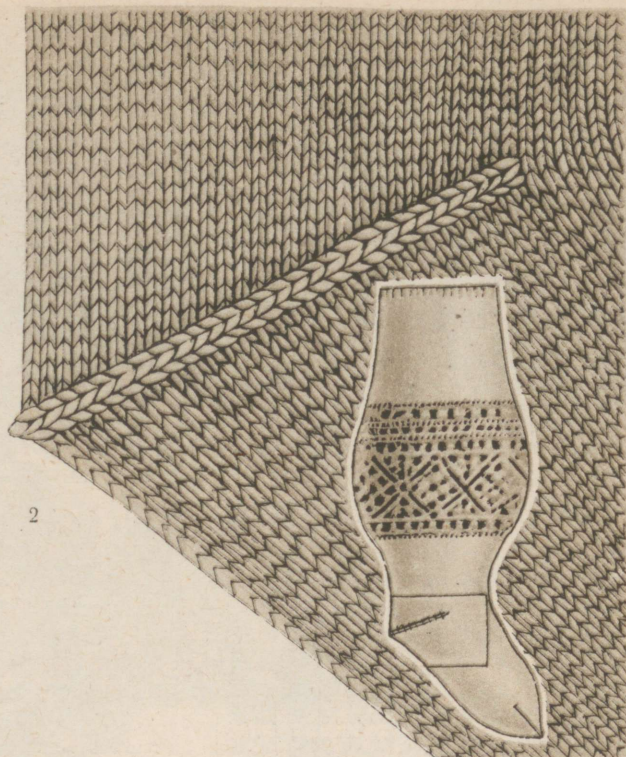
5 — Tarvastu A 509:3268 a.

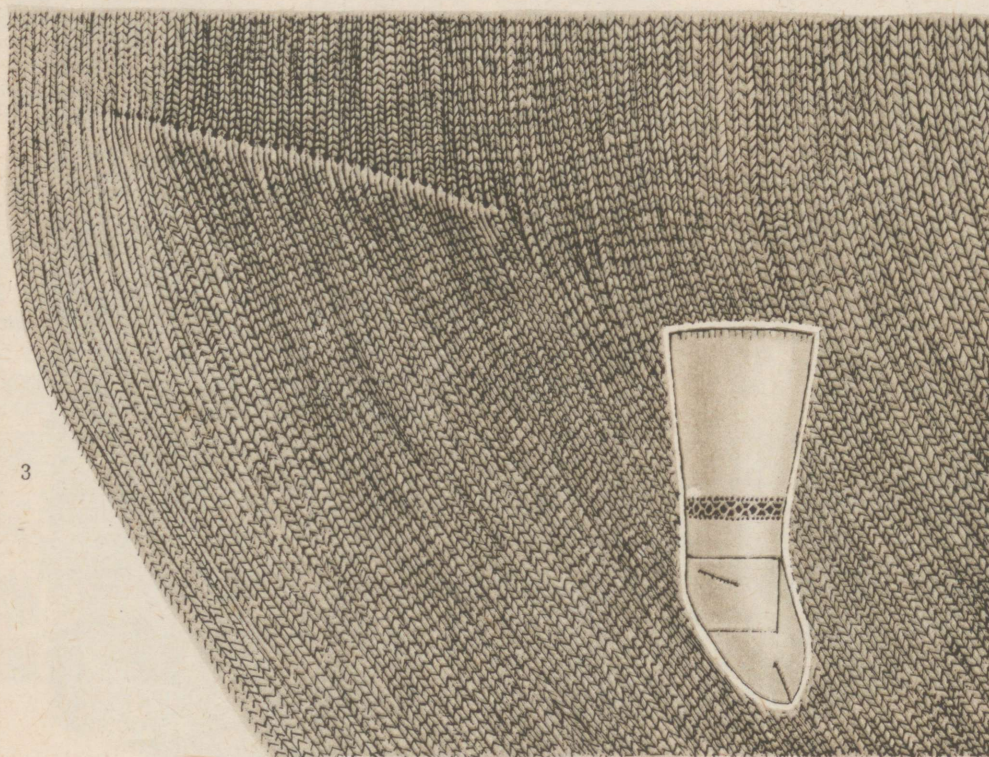
6 — Paistu 17969.

1

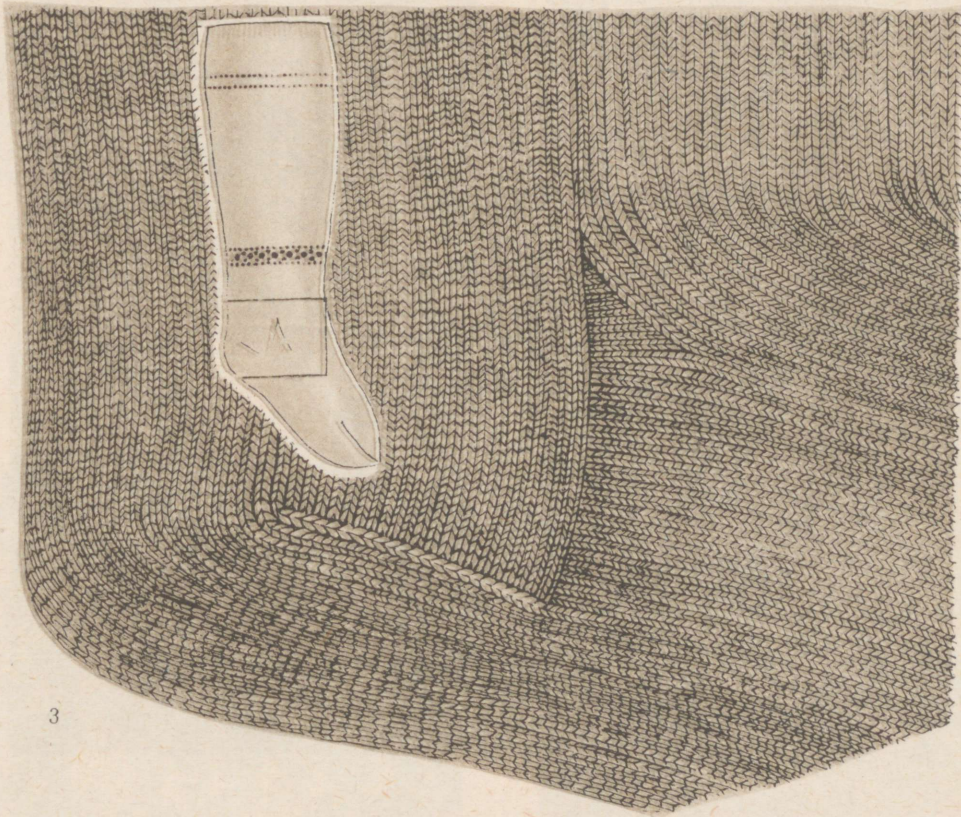
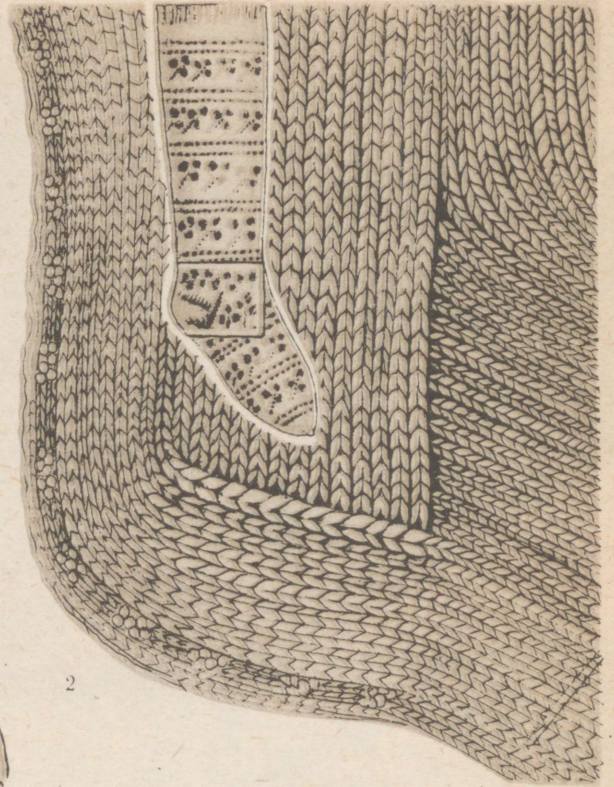
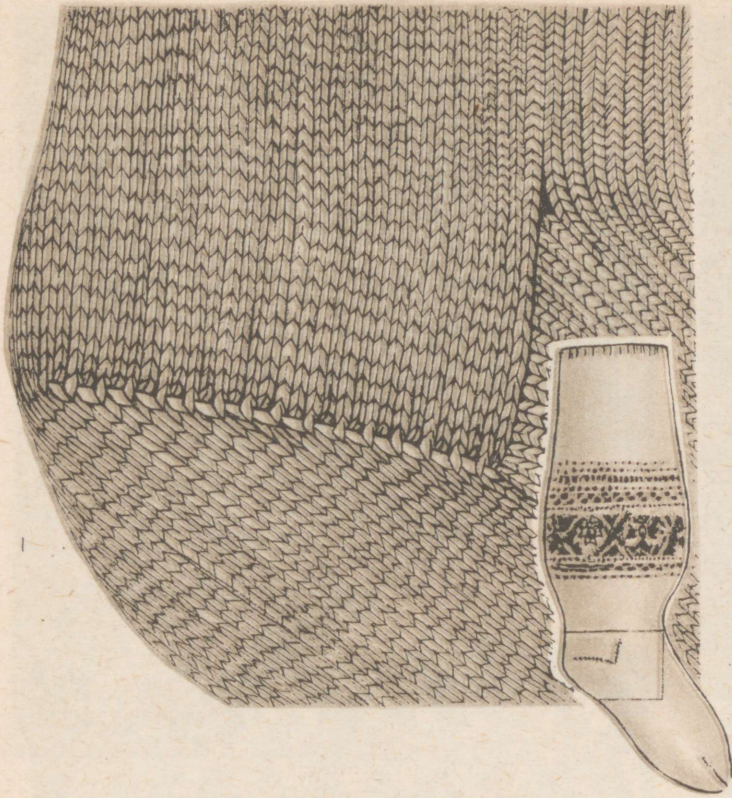
2

3

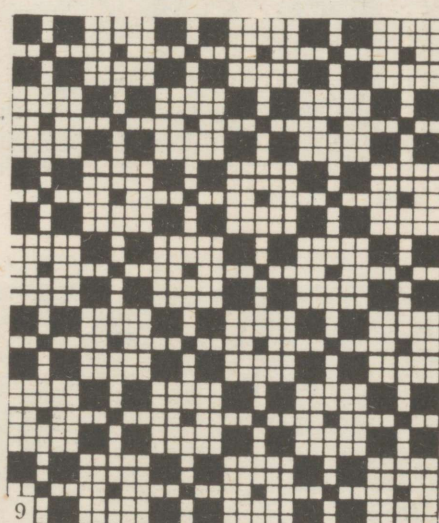
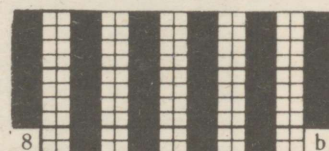
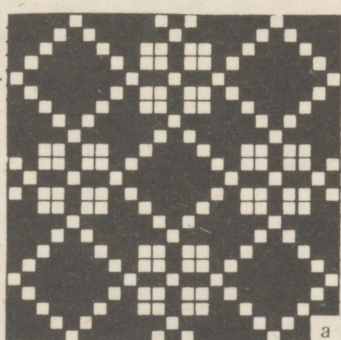
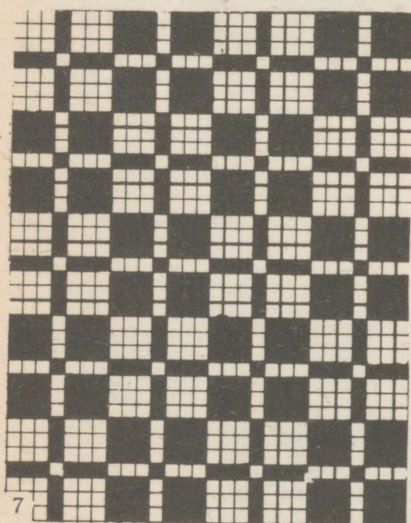
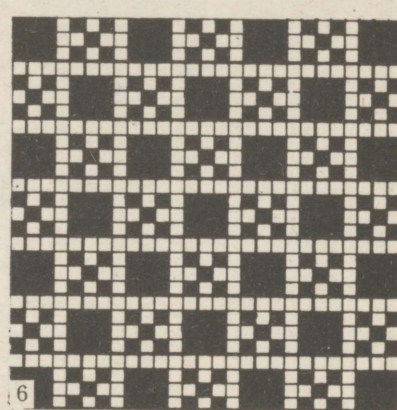
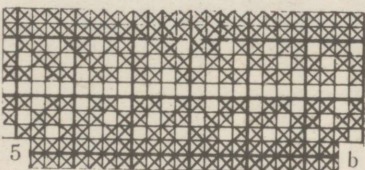
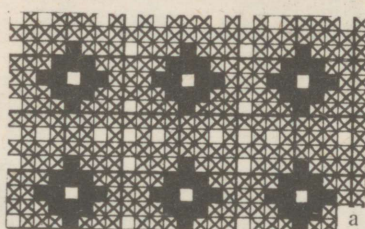
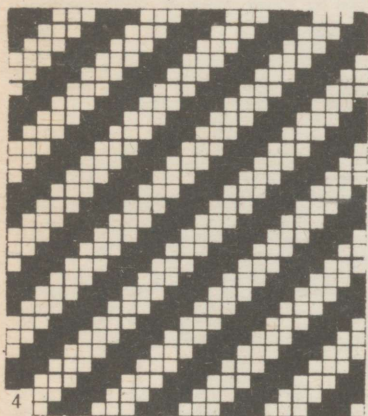
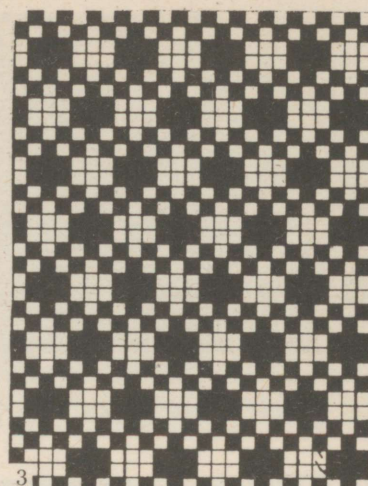
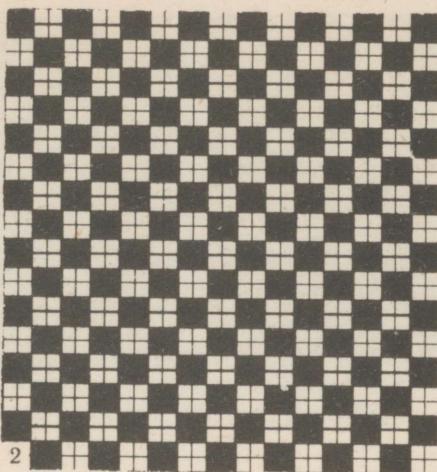
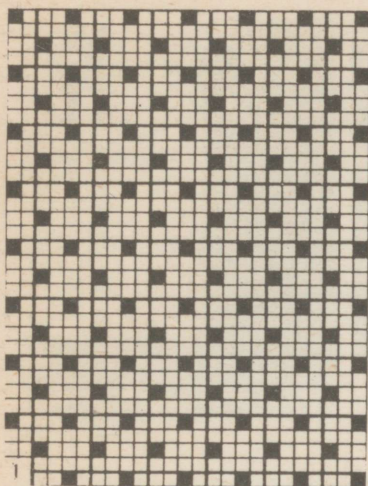
Sukakandade ahendused

1 — Halliste A 509:3251 (*poole tahige lõpets*). 2 — Tarvastu 740 b (*kare tahiga lõpets*). 3 — Halliste 13690 (*kogematu konts*).

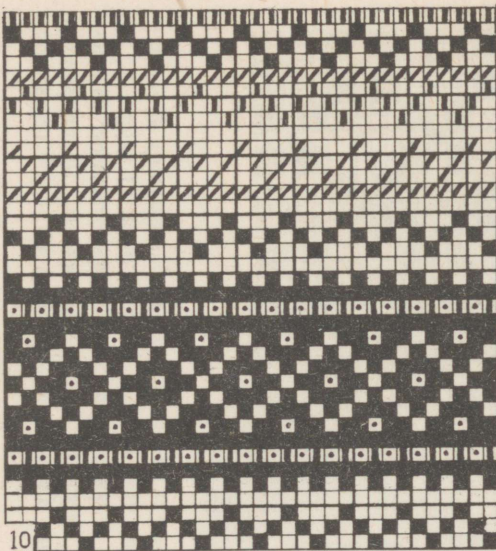
Sukakandade skeemid

1 — Paistu 9218 3 (lätikonts, lakakonts). 2 — Helme 3543 a (latiga konts). 3 — Halliste A 509:3254 a (saksakonts).

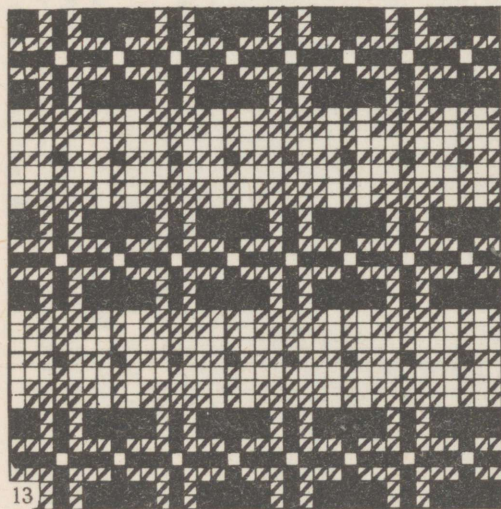

Kindakirjad

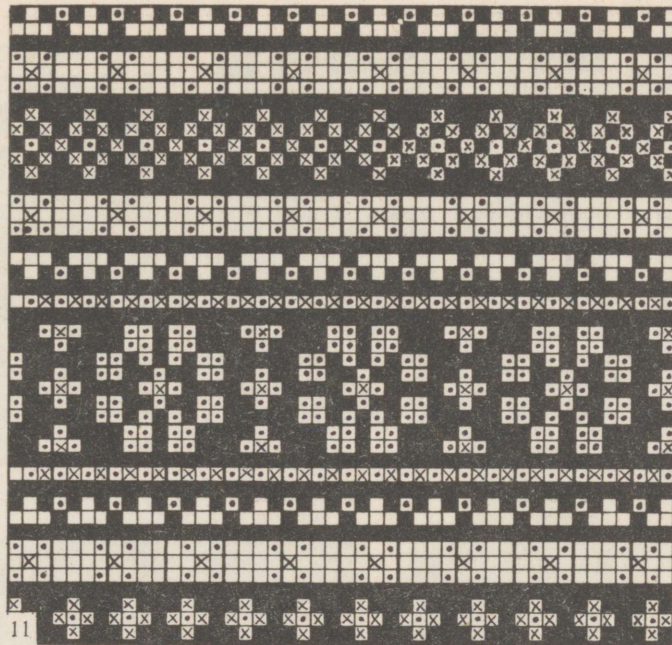
1 — Halliste EJ 176:1 (tähtlik kiri) ■ tumesinine, □ valge. 2 — Paistu EJ 176:24 (ruudeline, tamkaruutu) ■ lambapruun, □ valge. 3 — Helme 3506 (sookiri) ■ keskmine sinine, □ valge. Halliste EJ 176:4 ■ must, □ valge. 4 — Halliste EJ 176:23 (tarasaiakiri) ■ tumesinine, □ valge. 5 — a Kõpu A 509:2692, b. Sama kinda randmekiri ☒ helehall, ■ must, □ valge. 6 — Helme 3526 ■ lambapruun, □ valge. 7 — Paistu EJ 176:6 (akneruudukiri) ■ tumesinine, □ valge. 8 — a Paistu A 509:2941, b. Sama kinda randmekiri ■ pruun, □ valge. 9 — Paistu EJ 176:7 (põrsakiri) ■ lambapruun, □ valge.

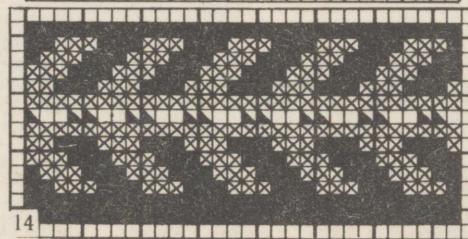
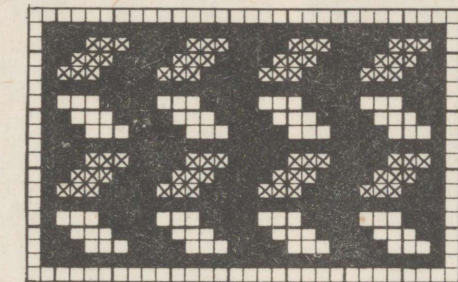
10

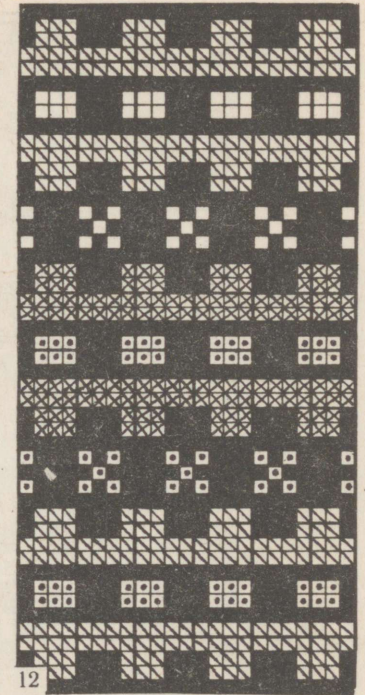
13

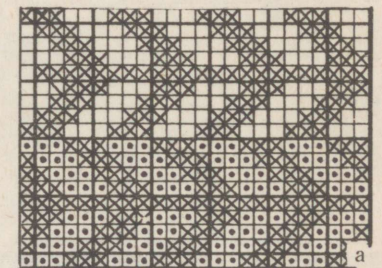
11

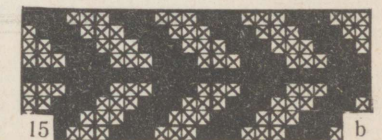
14

12

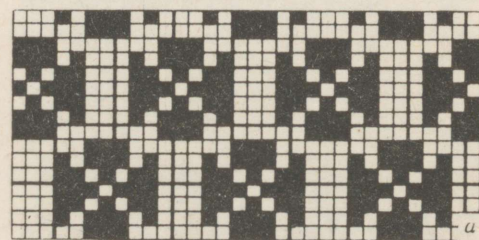
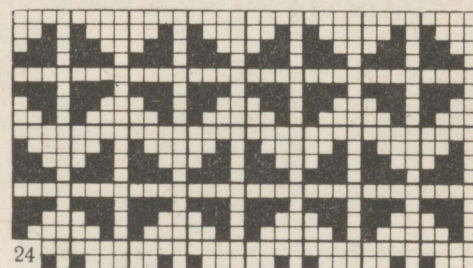
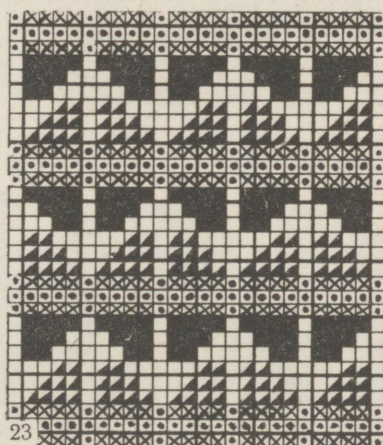
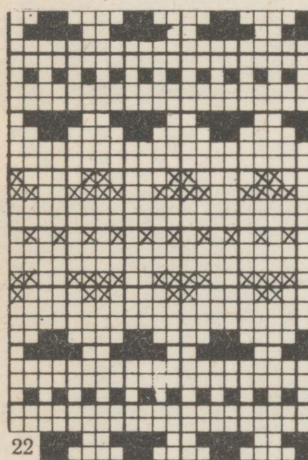
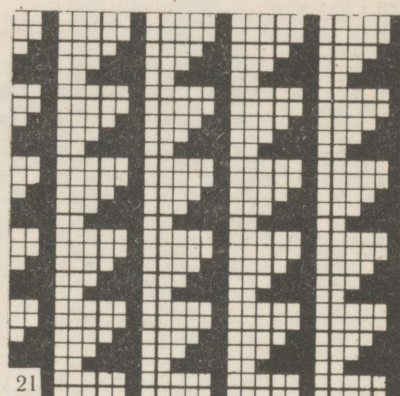
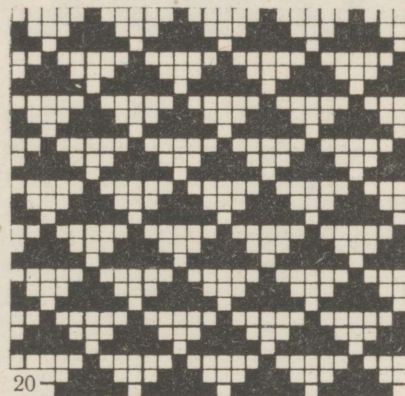
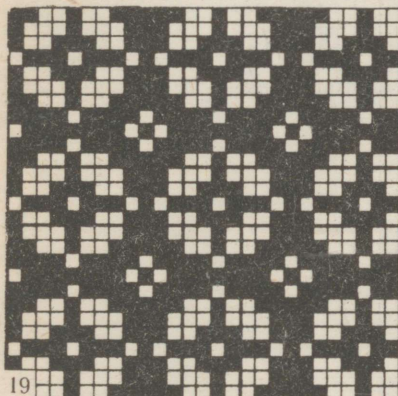
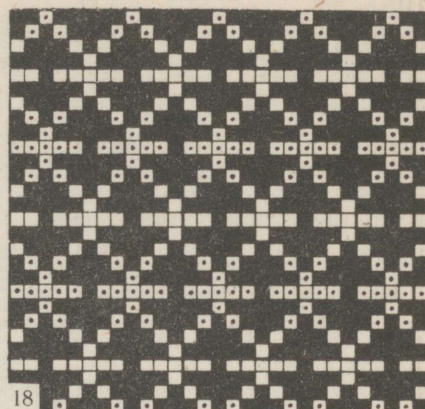
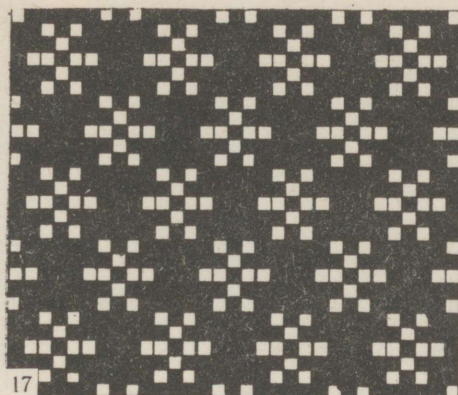
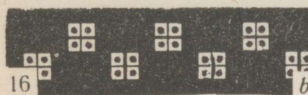
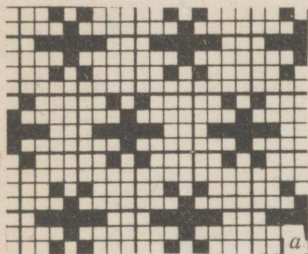
a

b

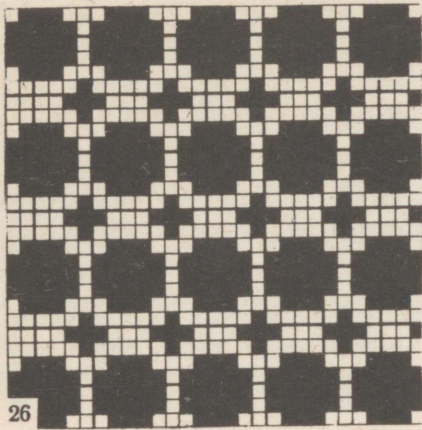
Kindakirjad

10 — Helme 3530 (randmekiri) ■ tumesinine, □ roheline, ▣ lillakaspunane, ▤ punakaspruun. 11 — Paistu 842 (randmekiri) ■ tumesinine, □ punane, ▤ roheline, □ valge. 12 — Tarvastu A 358:127 a □ beež, ■ helepunane, ▤ helesinine, ▥ roheline, □ kollane. 13 — Helme 3536 (seitsmesilmalise ehk tunnikella kiri) ■ tumelilla, ▤ helepunane, □ kollane. 14 — Paistu 9219 □ helesinine, ▤ punane, ■ must, ▥ kollane. 15 — a Tarvastu 3449 a, b — sama kinda randmekiri ■ tumeroheline, ▤ helepunane, □ kollane, ▥ lilla.

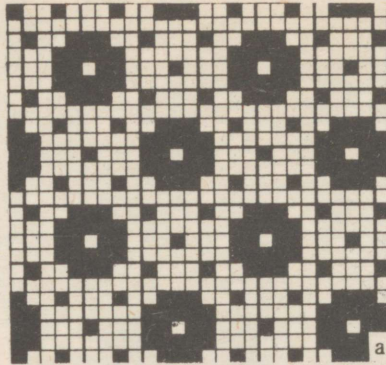

Kindakirjad

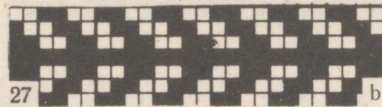
16 — a Paistu A 509:2923 a, b — sama kinda randmekiri ■ punane, □ valge, ◻ roheline. 17 — Helme 3509 (ämblikukiri) ■ mustjashall, □ valge. 18 — Helme 3492 ■ pruunikaspunane, ◻ roosa, □ kollane. 19 — Paistu EJ 176:9 (maasiku-äitsnekiri) ■ must, □ valge. 20 — Halliste EJ 176:5 (leväotsakse-, suhkrupääkiri) ■ tumesinine, □ valge. 21 — Halliste EJ 176:25 (saeambakiri) ■ lambapruun, □ valge. 22 — Paistu 20 □ punane, ■ lilla, ✕ kollane. 23 — Paistu 3444 b ◻ kollane, ✕ roheline, ■ sinine, □ valge, ▣ punane. 24 — Helme 3541 (kassikäpakiri) ■ punane, □ valge. 25 — Helme 3524 (kassikäpakiri) ■ tumelilla, □ oranž.

26

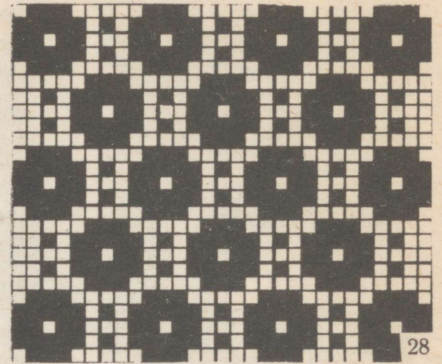

a

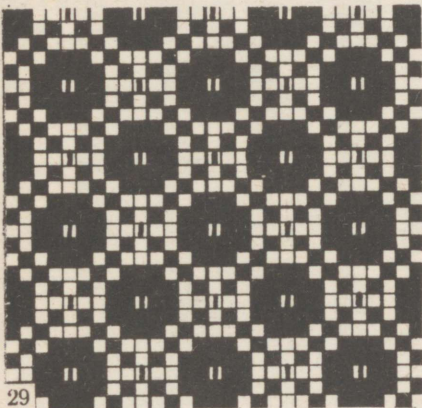

b

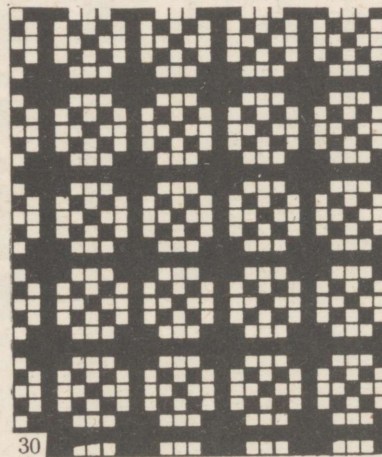
27

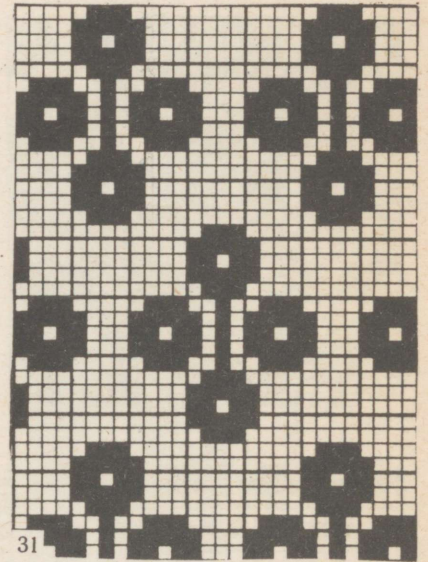
28

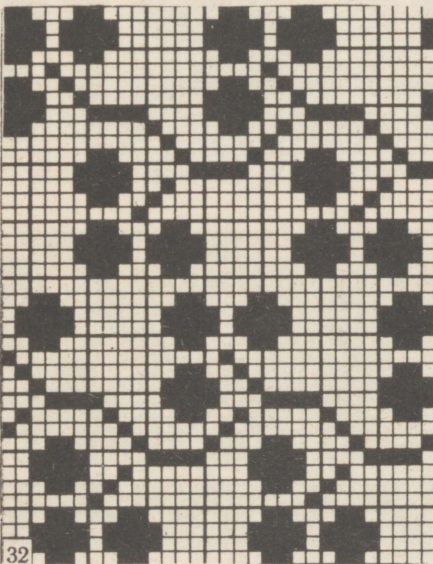
29

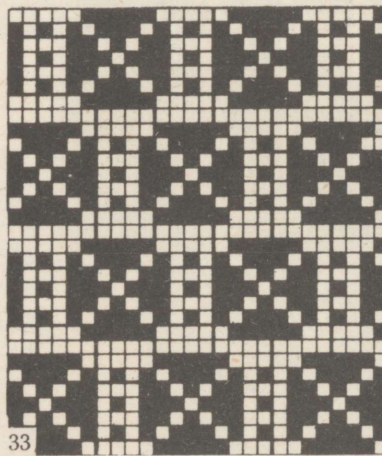
30

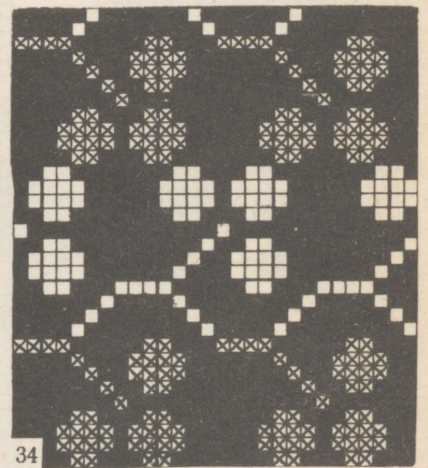
31

32

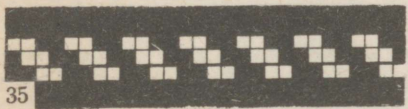
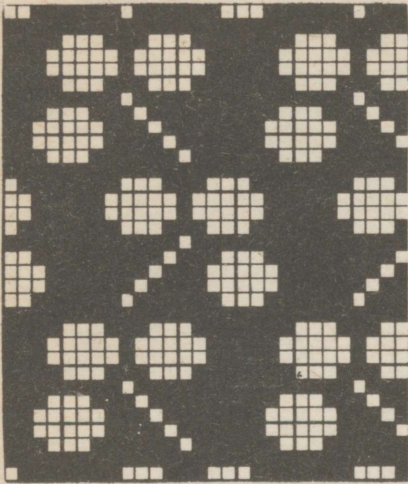
33

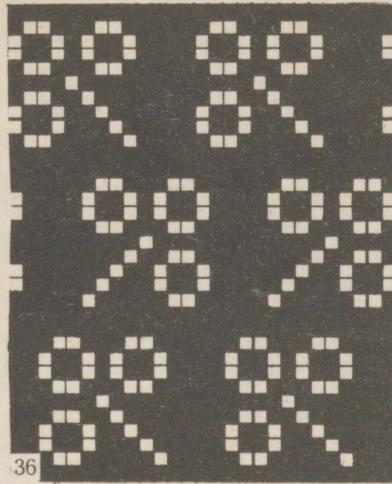
34

Kindakirjad

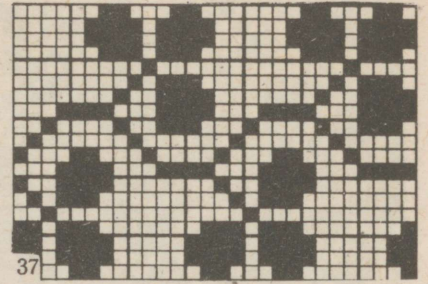
26 — Paistu EJ 176:8 ■ must, □ valge. 27 — a Helme 3531, b — sama kinda randmekiri ■ tumelilla, □ valge. 28 — Helme 3511 (*kitsisilmakiri*) ■ pruun, □ valge. 29 — Paistu A 509:2705 ■ punane, □ roheline, □ valge. 30 — Helme 3525 (*kõõrukiri*) ■ must, □ tumepunane. 31 — Paistu A 509:2859 a ■ punane, □ valge. 32 — Paistu A 509:3133 a ■ helepunane, □ sinakashall. 33 — Paistu EJ 176:26 ■ tumesinine, □ valge. 34 — Helme 3529 □ helepunane, □ beež, ■ tumepruun.

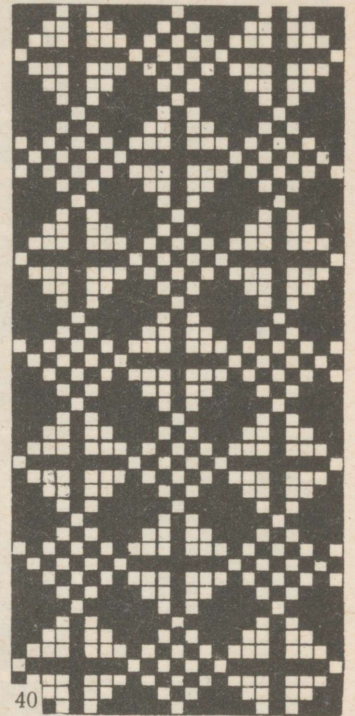
35

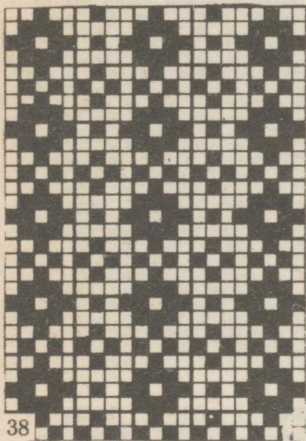
36

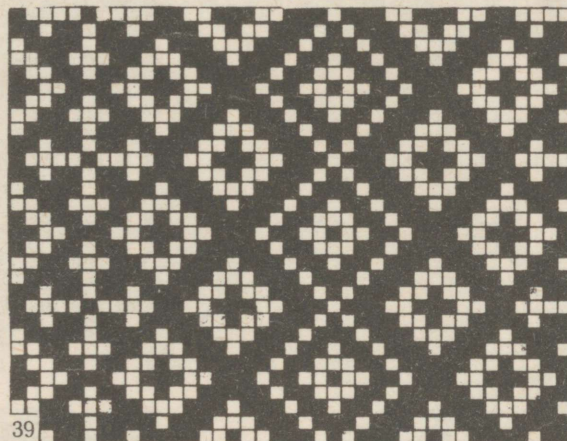
37

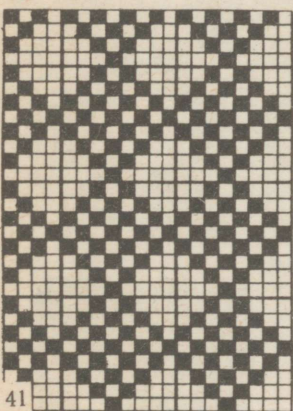
40

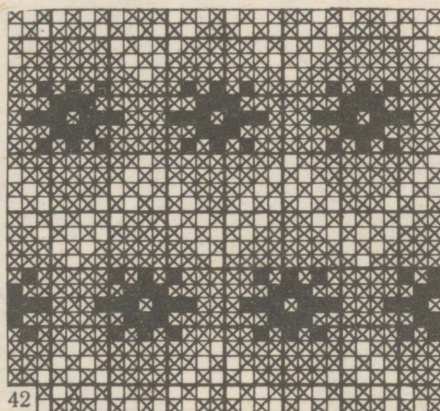
38

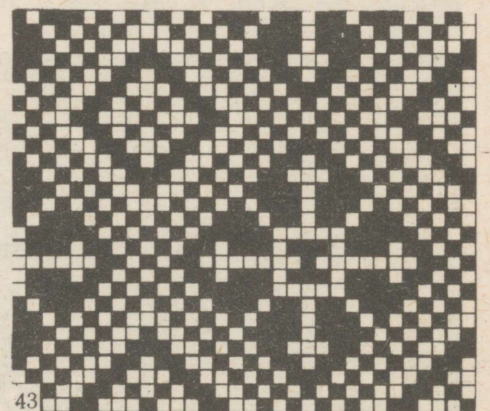
39

41

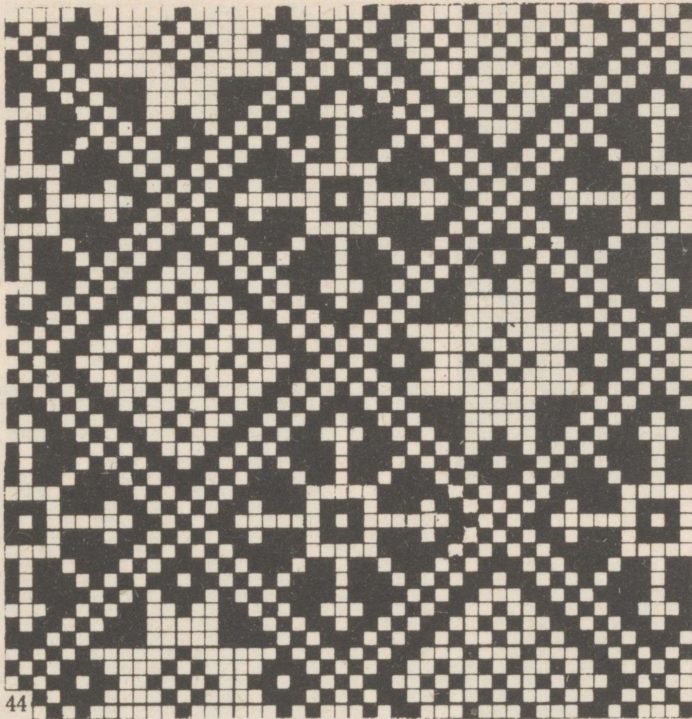
42

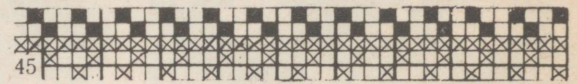
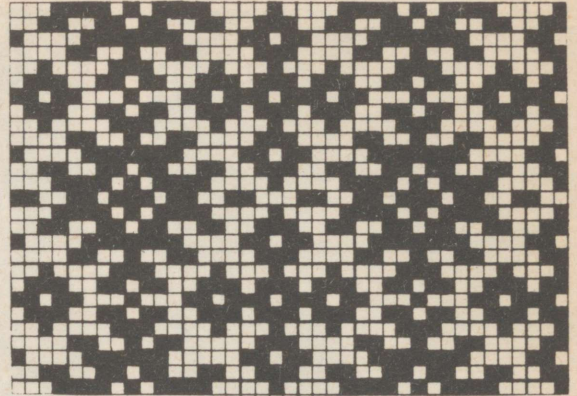
43

Kindakirjad

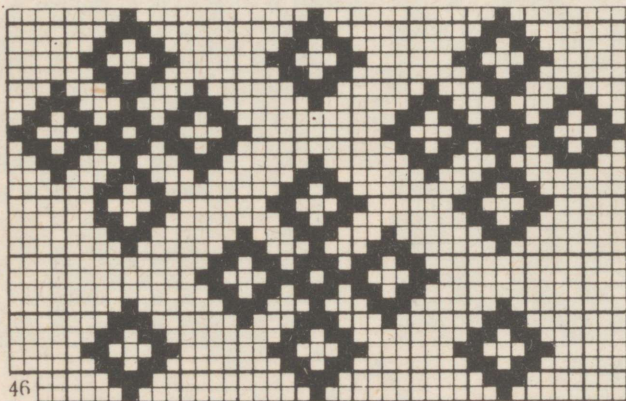
35 — Viljandi 17941 *b* ■ punane, □ hallikasroheline. 36 — Helme 3488 (*ristikeinalehe-, ubinakiri*) ■ must, □ punane.
 37 — Paistu A 195:11 *a* □ valge, ■ punane. 38 — Helme 3512 (*elgukiri*) ■ keskmine lilla, □ valge. 39 — Halliste 4137 *a* ■ tumesinine, □ valge. 40 — Helme A 553:5 *b* ■ hall, □ valge. 41 — Halliste EJ 176:26 (*sõglakiri*)
 ■ tumesinine, □ valge. 42 — Paistu A 152:5 *a* (*lehepõnnikiri*) ■ tumeroheline, ⊗ helepunane, □ kollane. 43 — Halliste 13691 *a* ■ lillakashall, □ valge.

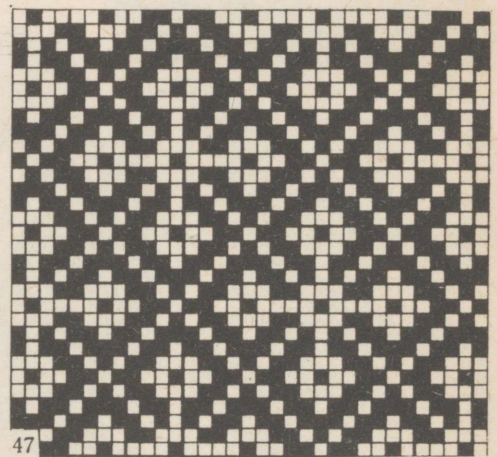
44

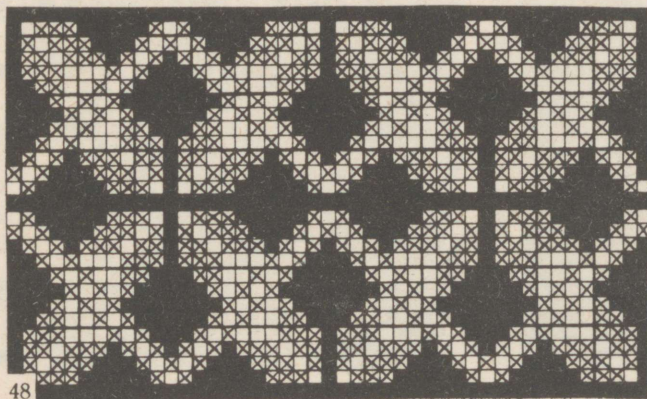
45

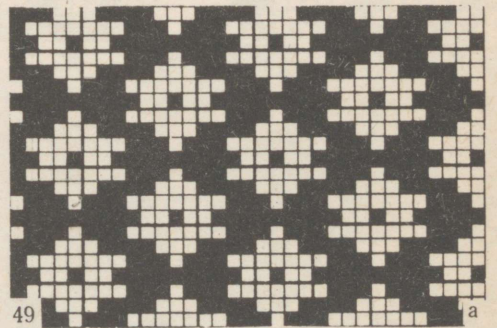
46

47

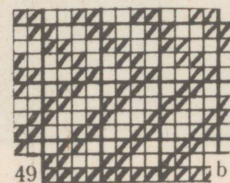

48

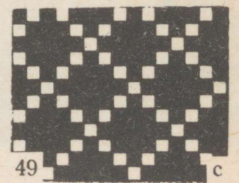
49

a

49

b

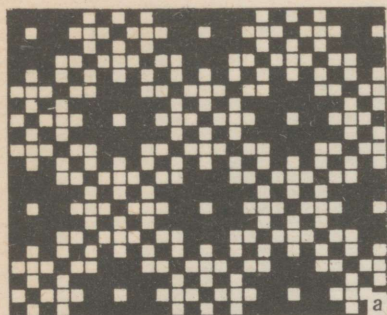

49

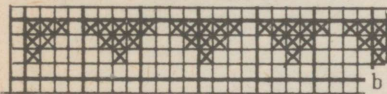
c

Kindakirjad

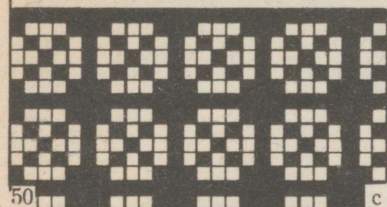
44 — Paistu A 338:8 b ■ tumesinine, □ valge. 45 — Halliste A 509:2770 a ■ tumesinine, □ valge, ☒ punane. 46 — Halliste EJ 176:21 ■ tumesinine, □ valge. 47 — Halliste 3472 b ■ sinine, □ valge. 48 — Helme 3486 (põõra- ehk kaardikiri) ■ tumelilla, ☒ helepunane, □ beez. 49 — a Helme 3527 (kuvvesarviline kiri), b — randmekiri, c — põid- lakiri ■ keskmine sinine, □ valge, ☒ helepruun.

a

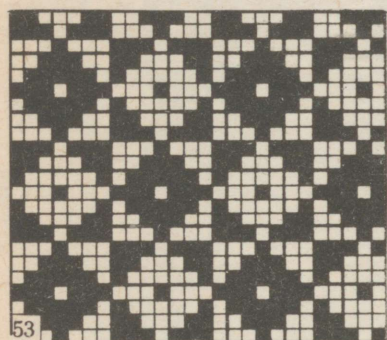

b

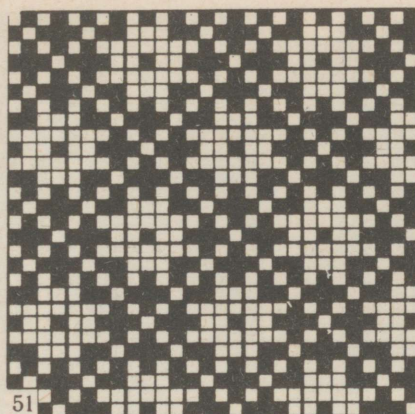

c

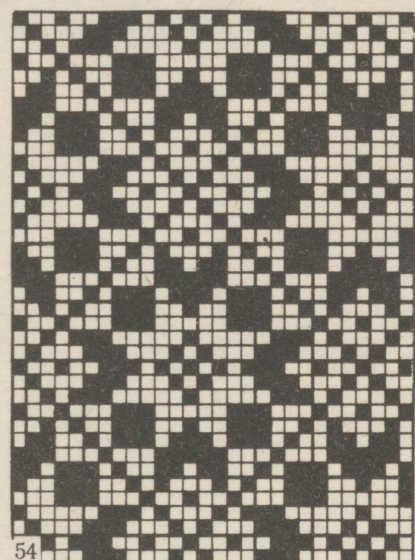
50

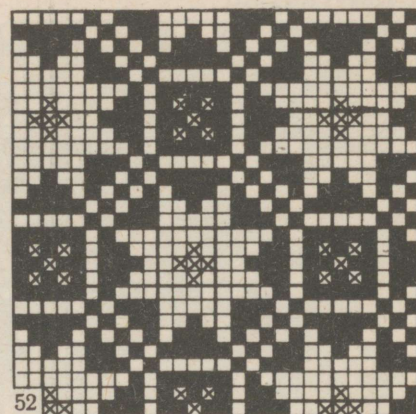
53

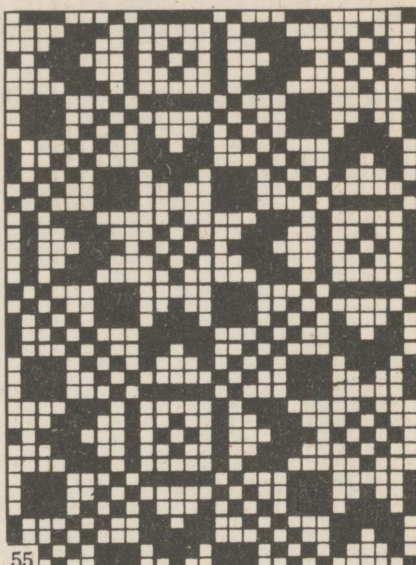
51

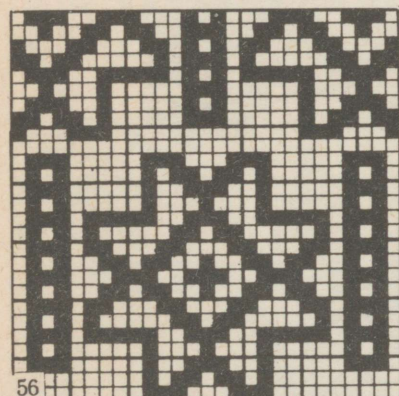
54

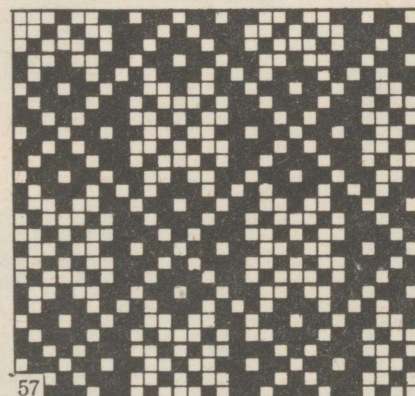
52

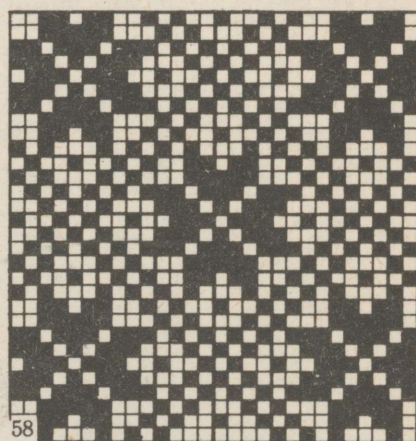
55

56

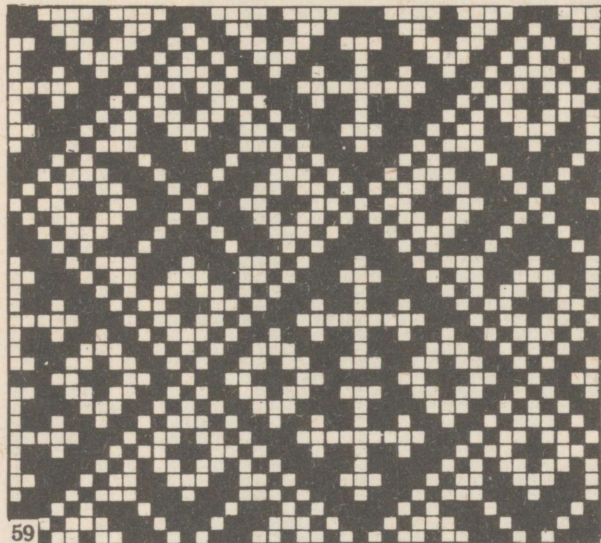
57

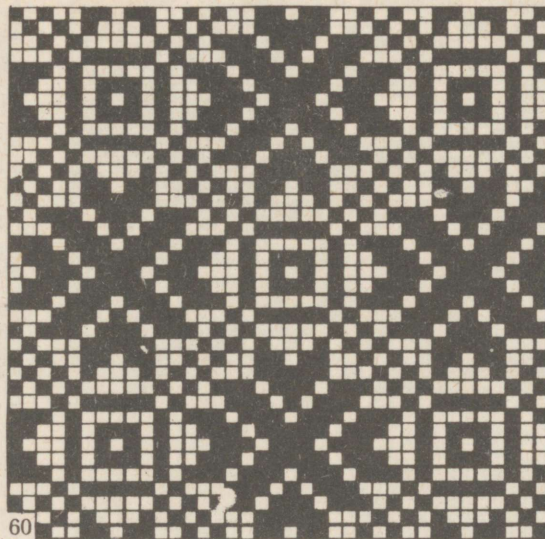
58

Kindakirjad

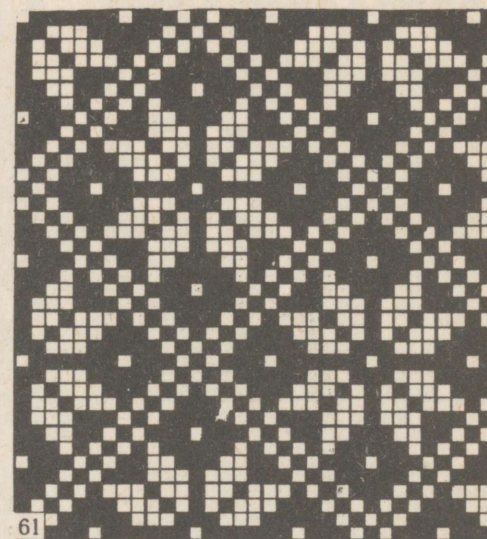
50 — a Helme 3443 b (kõdare ja kahessaarulise tähe kiri), b — randmekiri, c — sõrmede ja põidlakiri (kõõru) ☒ punane, □ valge, ■ tumesinine. 51 — Halliste EJ 176:13 (seitsme silma päält sarviku, seitsmesilmaline, katsmesarviline) ■ mustjassinine, □ valge. 52 — Paistu A 509:2871 b ■ tumesinine, □ valge, ☒ punane. 53 — Helme 3513 (kaardikiri) ■ lambapruun, □ valge. 54 — Halliste EJ 176:15 ■ tumesinine, □ valge. 55 — Helme 3532 (rattakiri) ■ tumesinine, □ valge. 56 — Halliste EJ 176:20 (põrgutulba-, pessutulbakiri) ■ tumesinine, □ valge. 57 — Karksi 4133 a ■ tumesinine, □ valge. 58 — Halliste EJ 176:14 ■ tumesinine, □ valge.

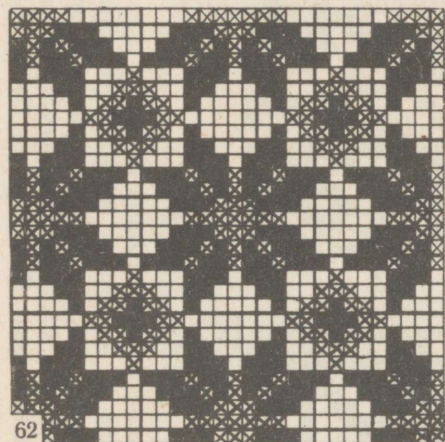
59

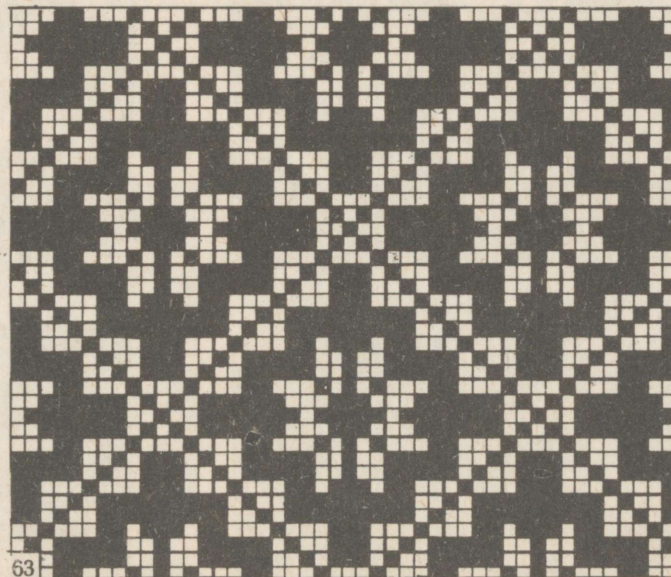
60

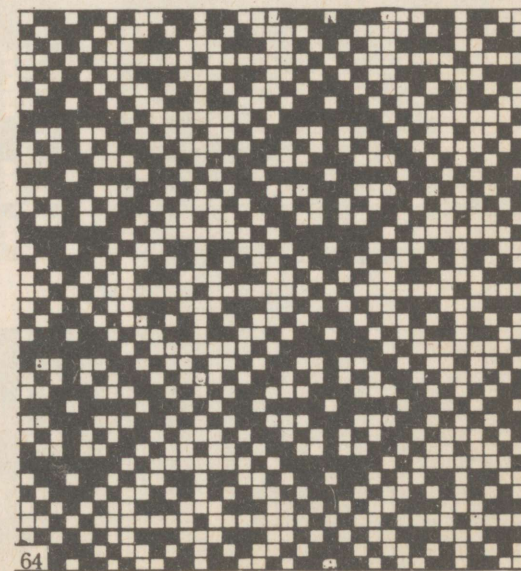
61

62

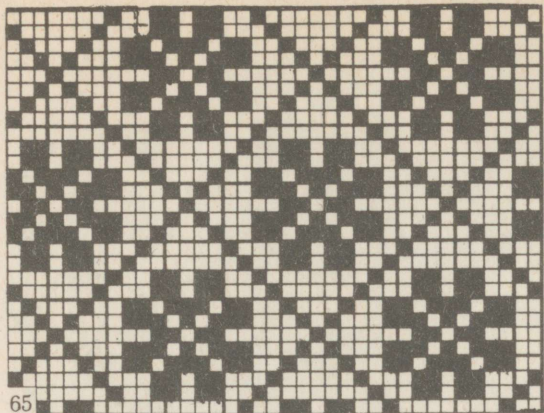
63

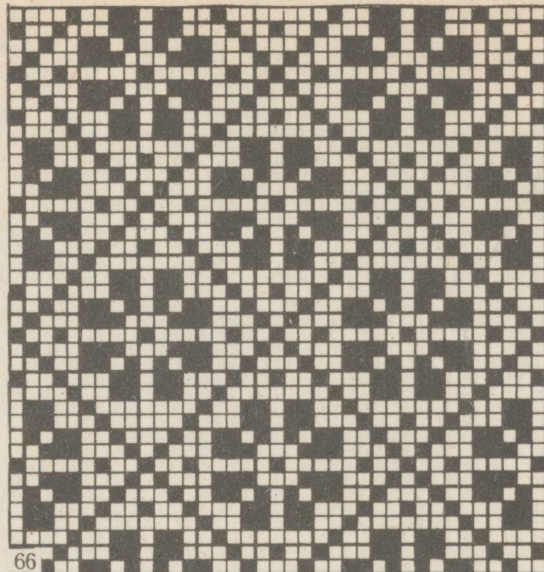
64

Kõndakirjad

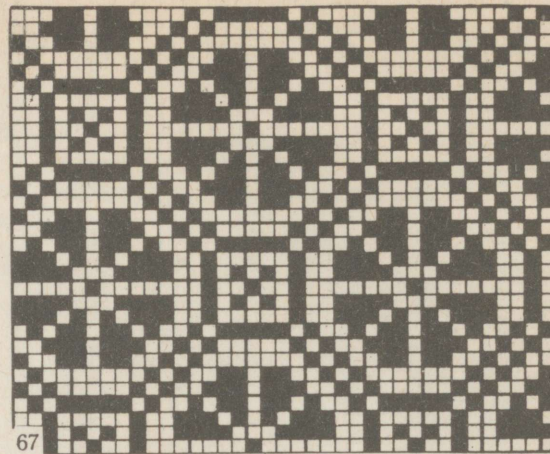
59 — Halliste A 509:2786 b ■ tumesinine, □ valge. 60 — Karksi A 509:2777 (*kuldsõlekiri*) ■ tumesinine, □ valge. 61 — Helme 3477 b ■ keskmise sinine, □ valge. 62 — Paistu A 509:2884 ■ tumesinine, ☒ punane, □ valge. 63 — Paistu A 509:3203 ■ tumesinine, □ valge. 64 — Helme 3503 ■ tumesinine, □ valge.

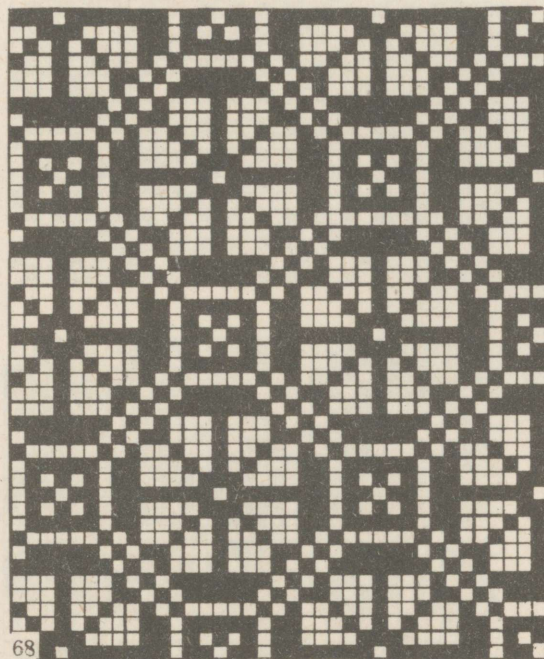
65

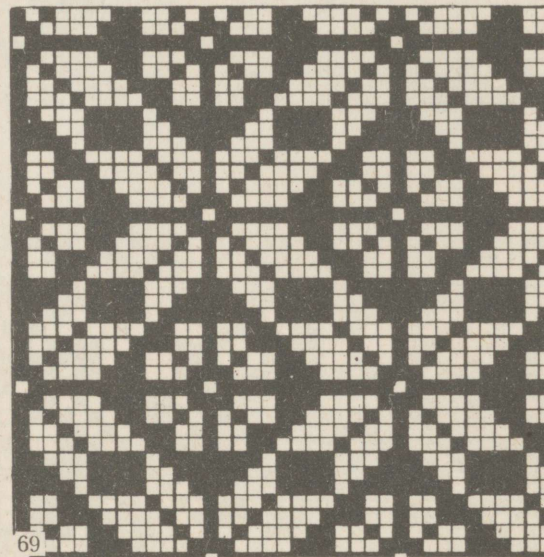
66

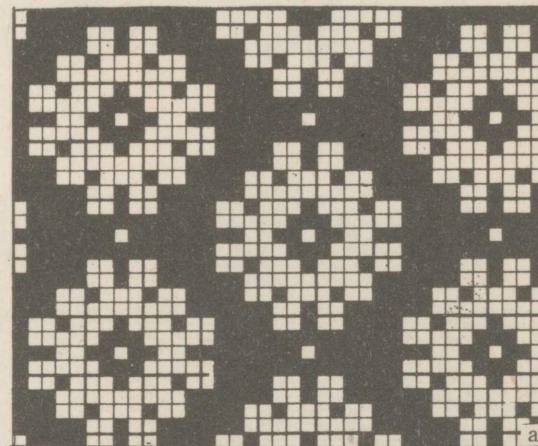
67

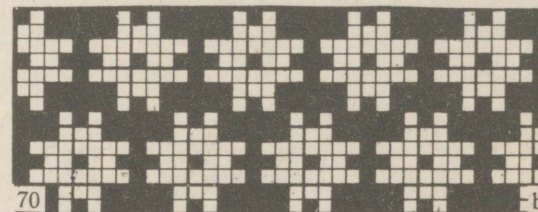
68

69

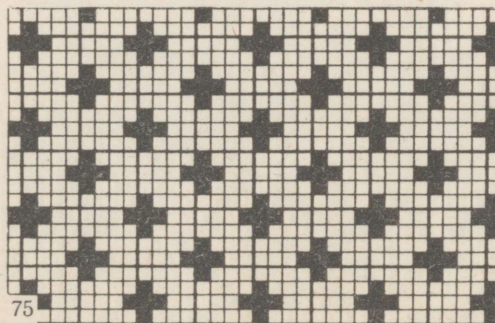
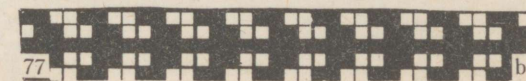
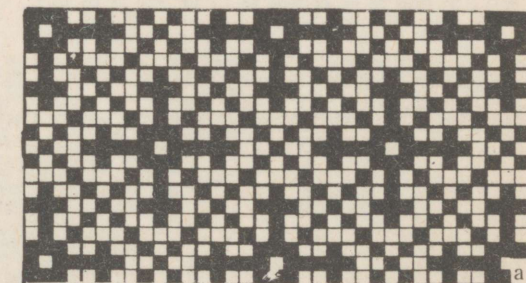
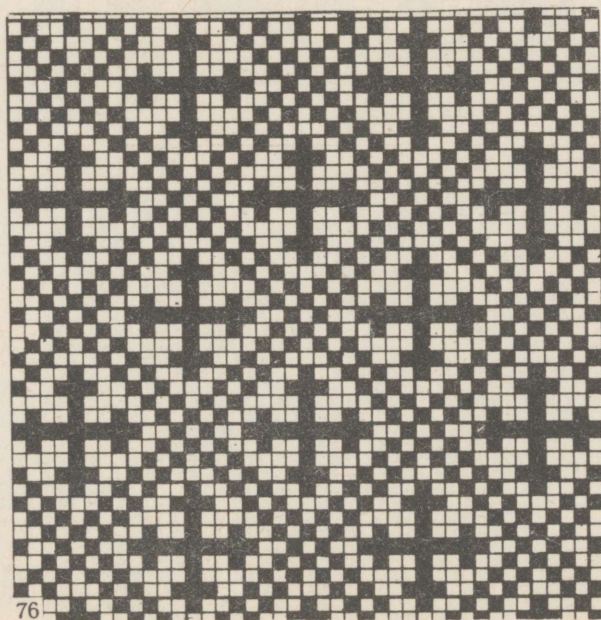
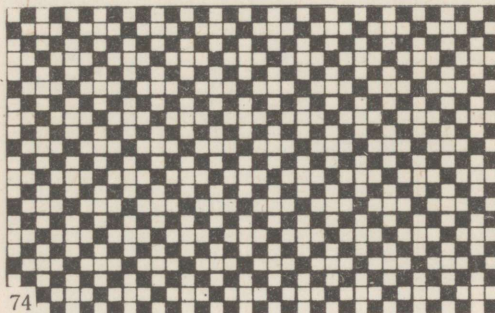
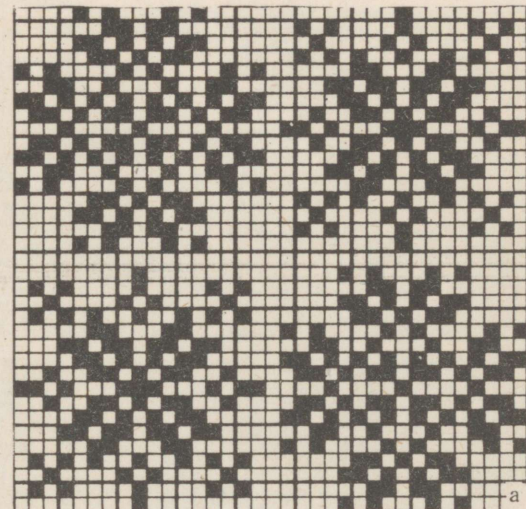
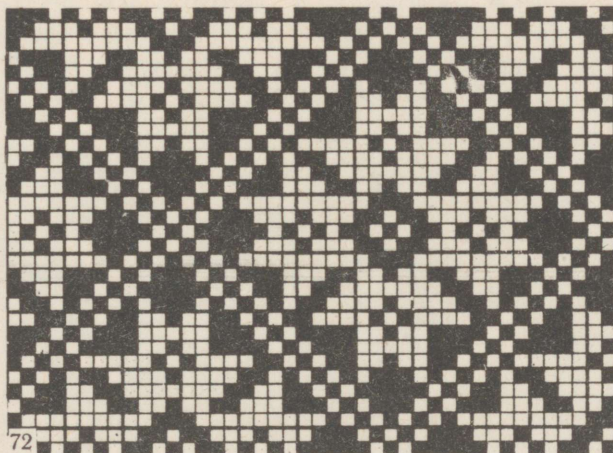
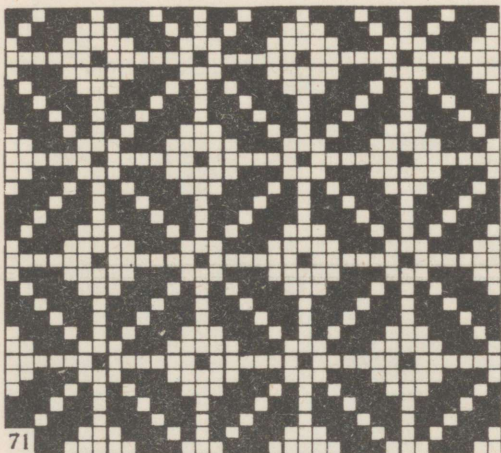
a

b

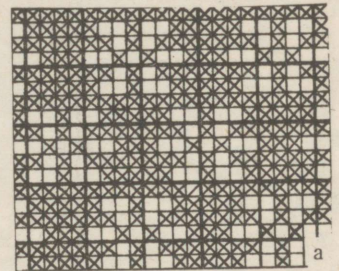
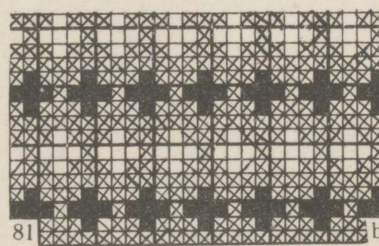
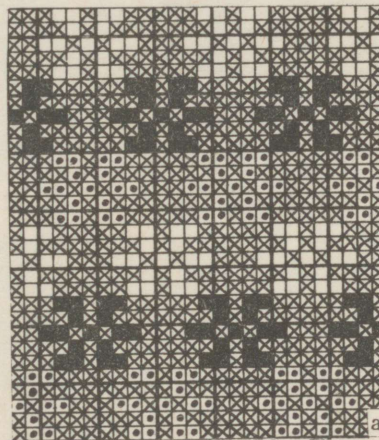
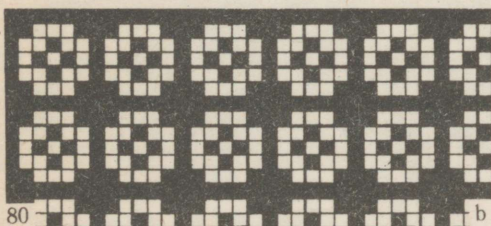
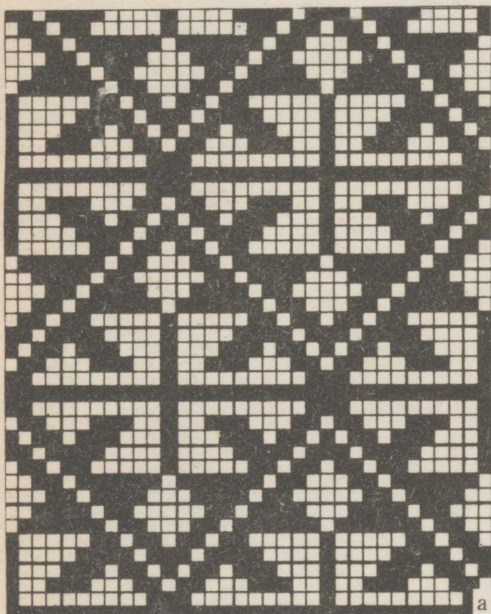
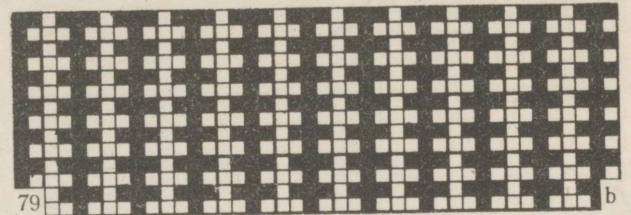
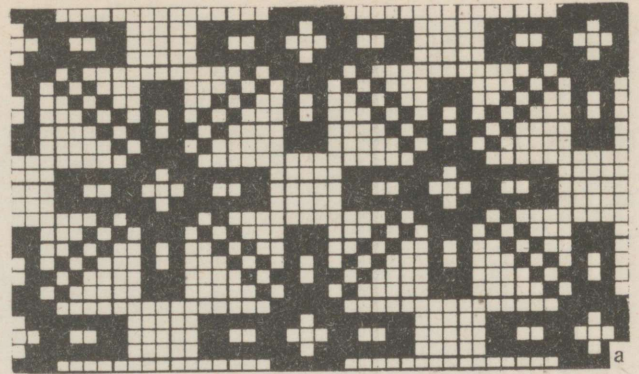
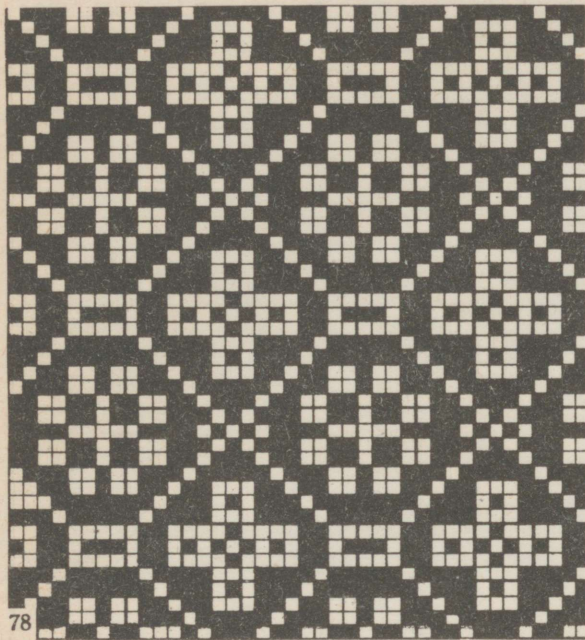
Kindakirjad

65 — Paistu EJ 176:22 (*kassikäpakiri*) ■ must, □ valge. 66 — Halliste EJ 176:11 (*kassikäpakiri*) ■ tumesinine, □ valge. 67 — Halliste EJ 176:19 (*tõllarattakiri*) ■ lambapruun, □ valge. 68 — Halliste EJ 176:12 (*rattakiri*) ■ tumesinine, □ valge. 69 — Helme 3481 ■ keskmine sinine, □ valge. 70 — a Helme 3471 (*rattakiri*), b — põidlakiri, ■ punane, □ tumelilla.

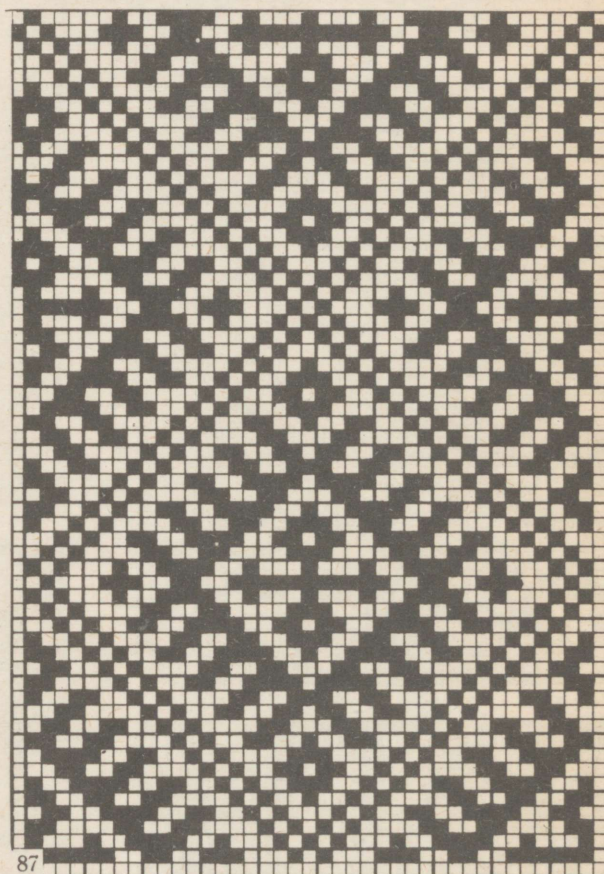
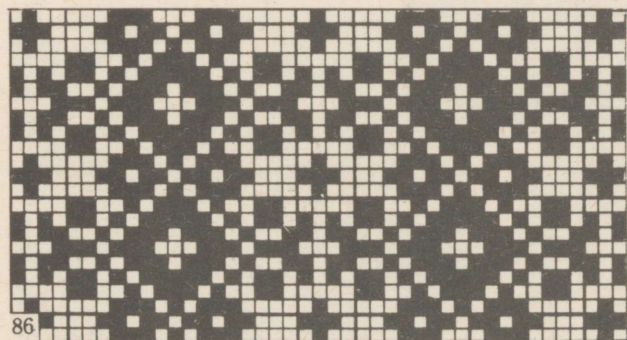
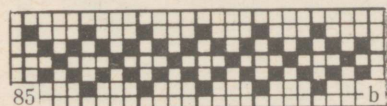
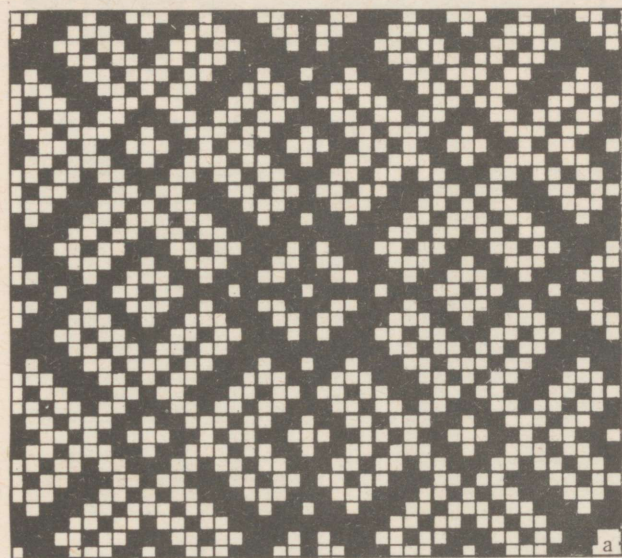
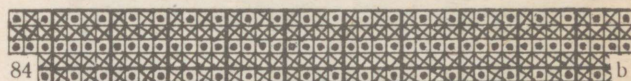
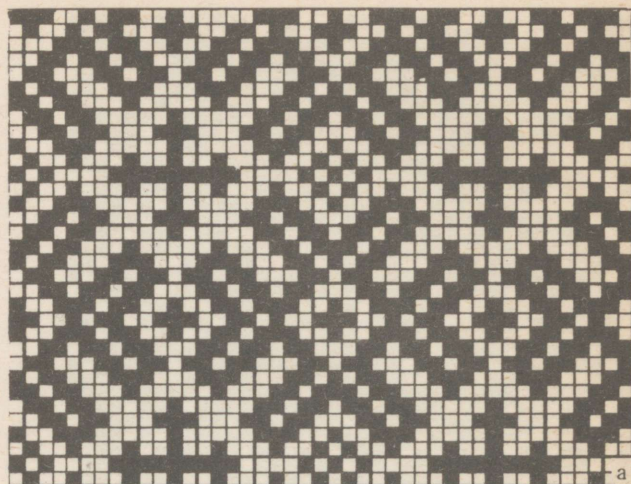
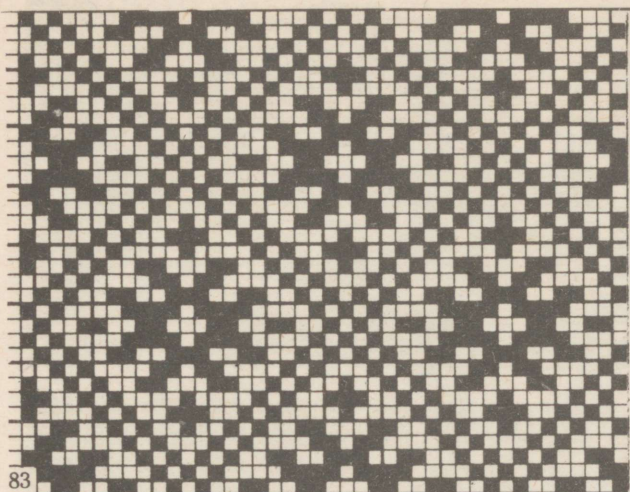
Kõndakirjad

71 — Paistu EJ 176:18 (*ubalehekiri*) ■ pruun, □ valge. 72 — Halliste 1810 b (*karukäpakiri*) ■ tumesinine, □ valge. 73 — a Halliste A 509:2974, b — randmekiri ■ tumepruun, □ valge. 74 — Halliste EJ 176:2 (*ristiline*) ■ must, □ valge. 75 — Halliste EJ 176:3 (*ristiline*) ■ tumesinine, □ valge. 76 — Helme 3534 (*ristikiri*) ■ lambapruun, □ valge. 77 — a Helme 3490 (*põdrasarvekiri*), b — randmekiri ■ tumesinine, □ valge.

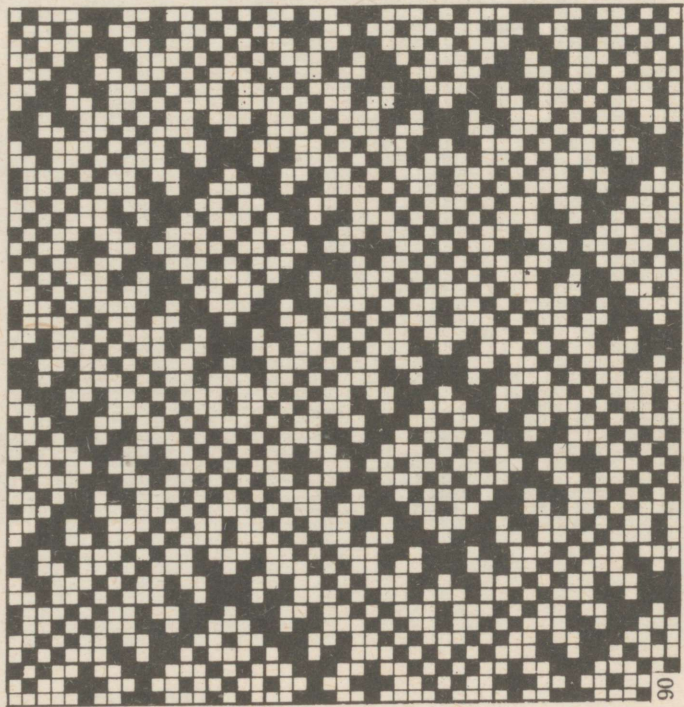
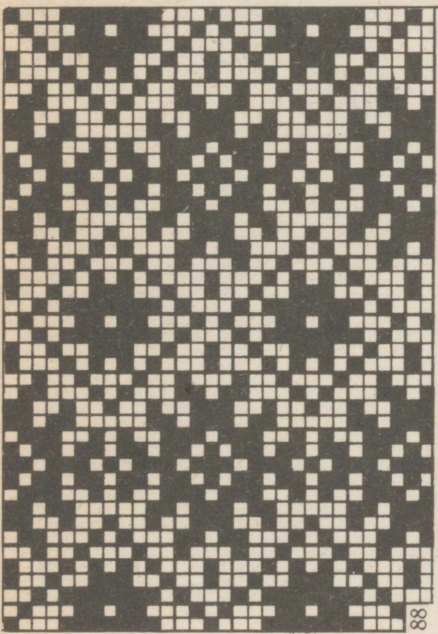
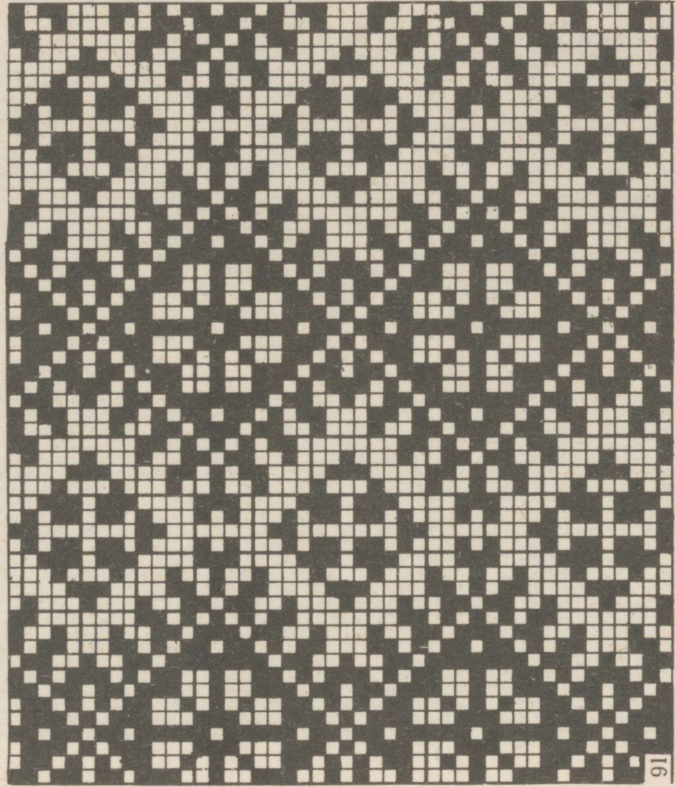
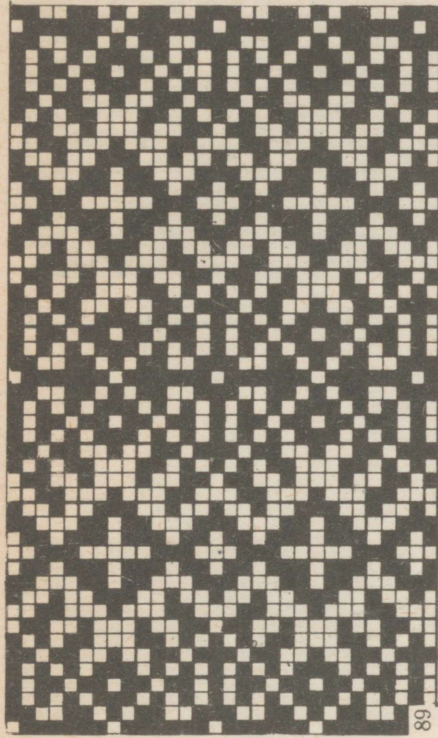
Kindakirjad

78 — a Halliste 3479 b (*kassikäpakiri*) ■ tumesinine, □ valge. 79 — a Helme 3499 (*ämblikuiki*), b — põidlakiri ■ tumesinine, □ valge. 80 — a Viljandi A 156:31 b, b — põidlakiri ■ tumesinine, □ valge. 81 — a Tarvastu A 509:2844 b, b — põidlakiri ⊗ helepunane, □ kollane, ■ tumelilla, □ tumeroheline. 82 — a Helme 3520, b — randmekiri □ valge, ■ tumepruun, ⊗ hall.

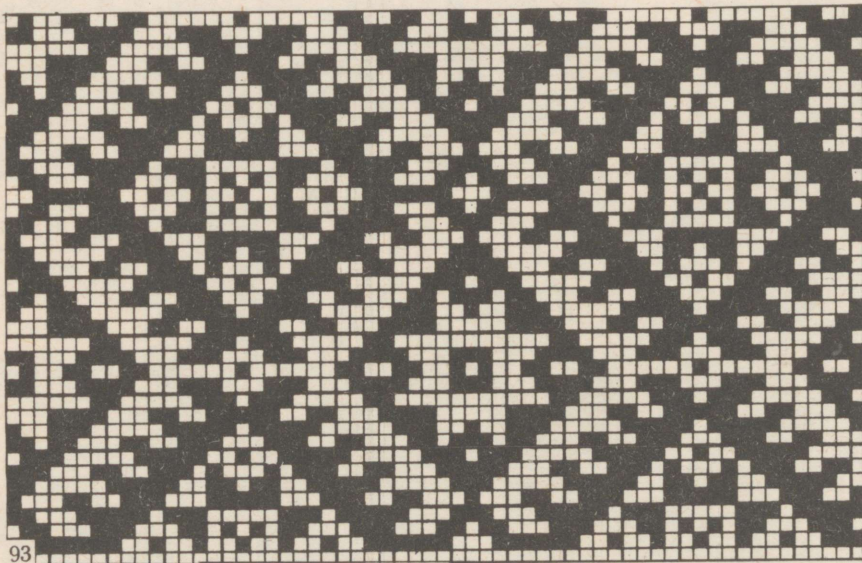
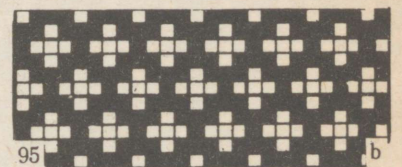
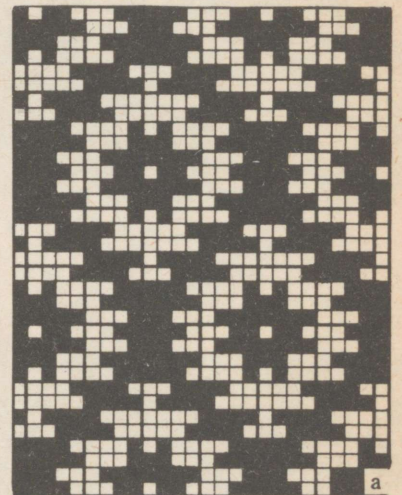
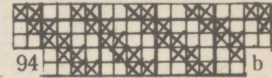
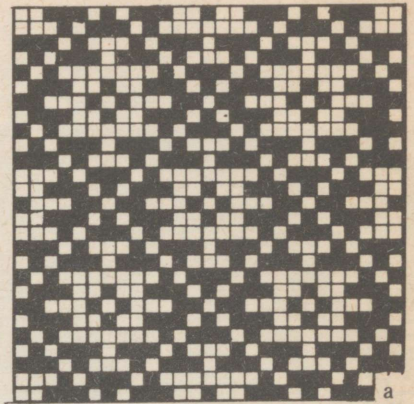
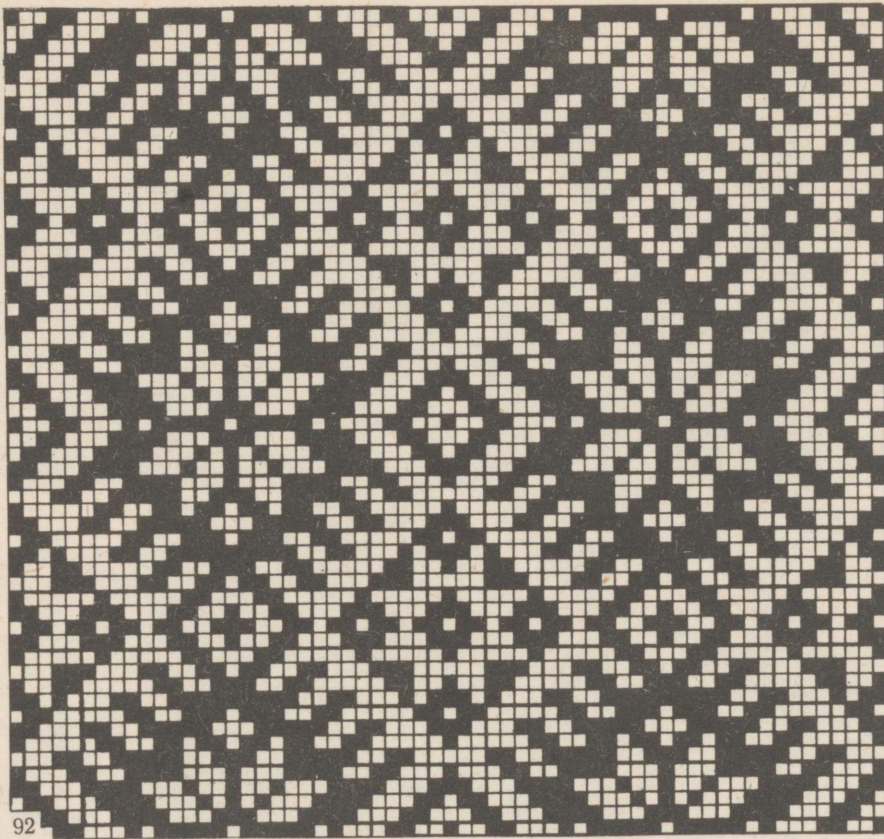
Kõndakirjad

83 — Helme 3457 a (kirja nimetuseks kohati *arkjalakiri*) ■ tumesinine, □ valge. 84 — a Halliste A 509:2783 a, b — randmekiri ■ tumesinine, □ valge, ⊗ punane, ◻ roheline. 85 — a Paistu 19283 a, b — randmekiri ■ tumesinine, □ valge. 86 — Karksi A 279:54 a ■ tumesinine, □ valge. 87 — Kõpu 5898 ■ tumesinine, □ valge.

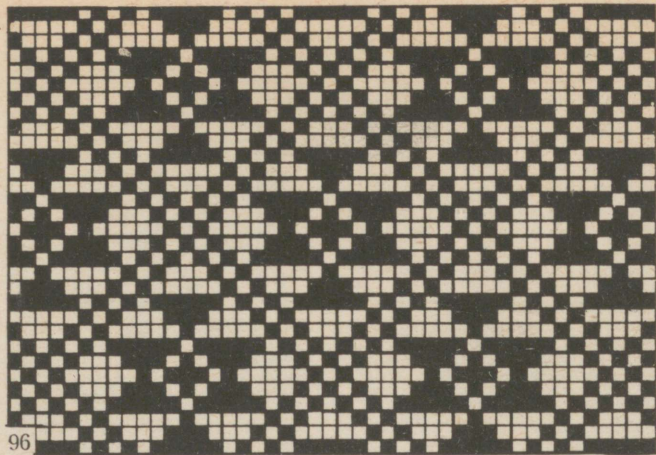
Kindakirjad

88 — Halliste A 509:2775, b ■ tumesinine, □ valge, 89 — Karksi A 170:12 a ■ tumesinine, □ valge, 90 — Helme A 509:2801 a ■ tumesinine, □ valge, 91 — Halliste A 509:2916 ■ lilla, □ valge.

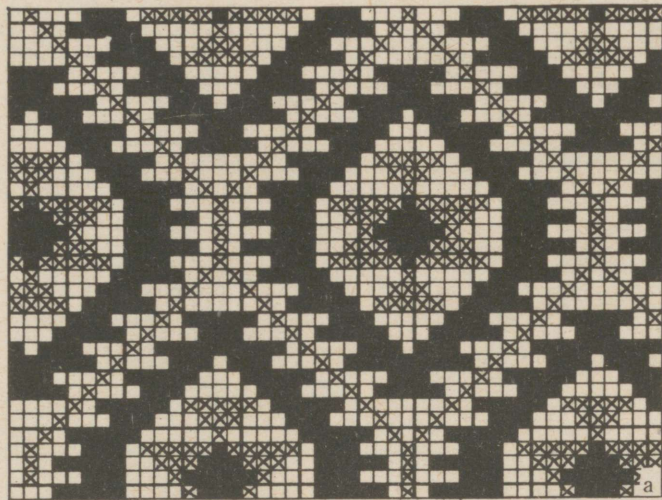

Kindakirjad

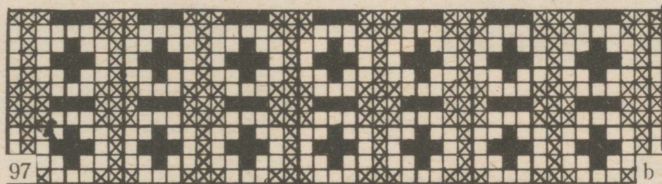
92 — Halliste A 509:3125 ■ tumesinine, □ valge. 93 — Halliste 19367 a ■ tumesinine, □ valge. 94 — a Helme 3466 b (vahtrelehekiri), b — randmekiri, ☒ roheline, ■ sinine, □ valge. 95 — a Lõuna-Sakala A 509:2688 a, b — randmekiri ■ tumesinine, □ valge.

96

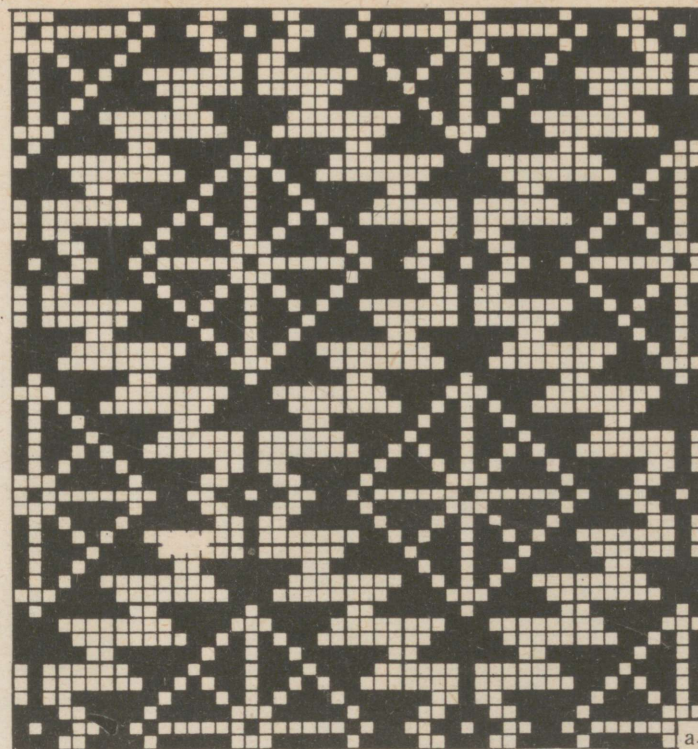

a

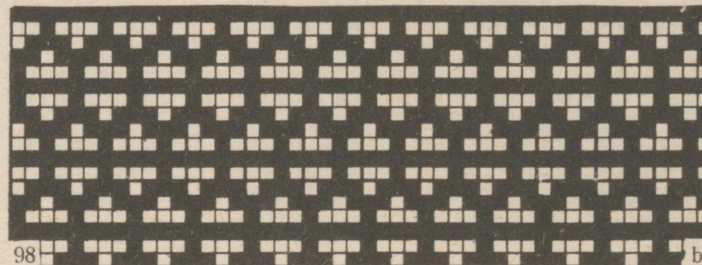

97

b

a

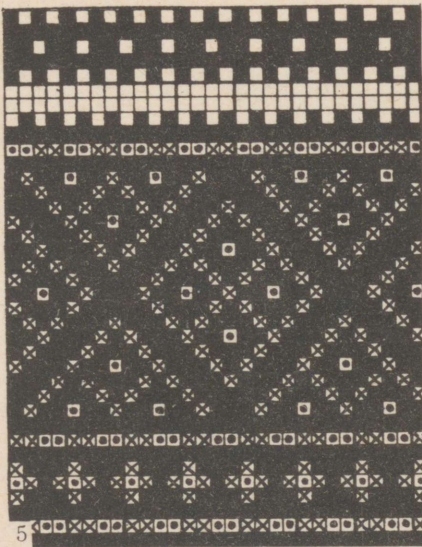

98

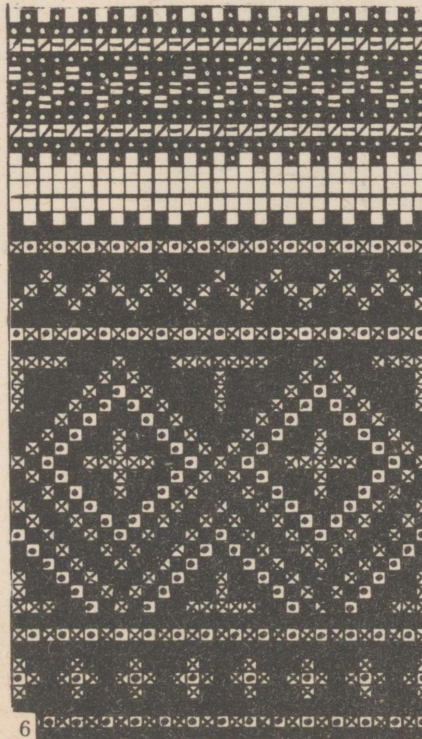
b

Kindakirjad

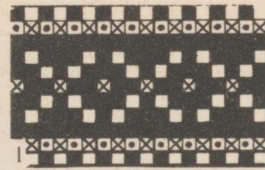
96 — Halliste EJ 176:17 (*vahtrelehekiri*) ■ tumesinine, □ valge. 97 — a Viljandi A 178:26 II, b — põidlakiri, ■ tumesinine, ⊠ punane, □ valge.
 98 — a Tarvastu 703 b, b — põidlakiri, ■ tumesinine, □ valge.

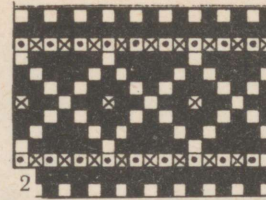
5

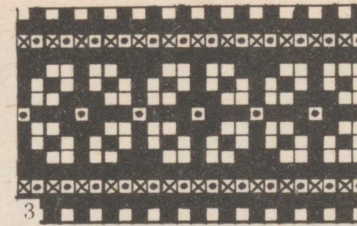
6

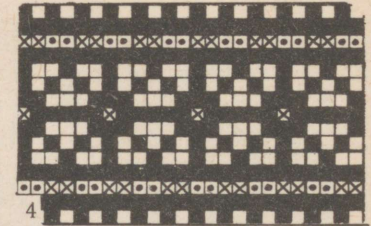
1

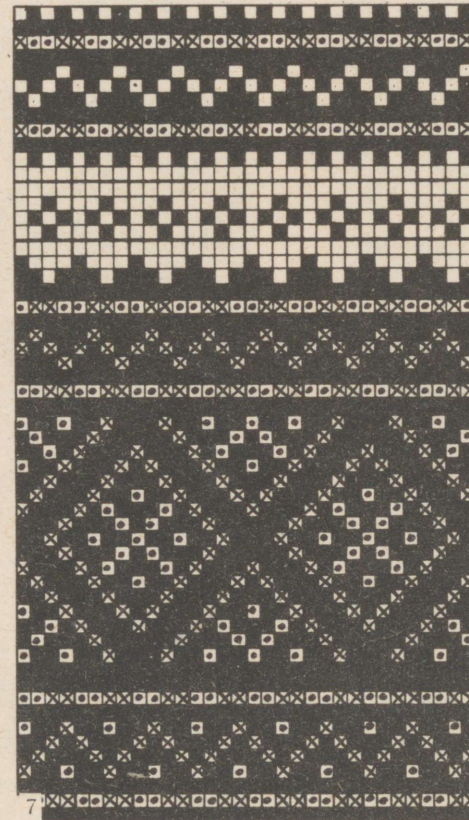
2

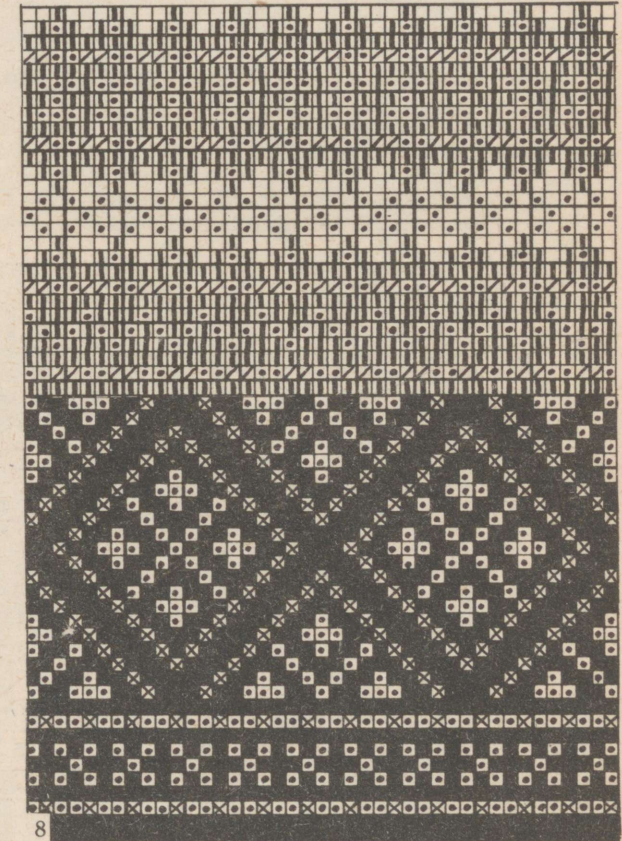
3

4

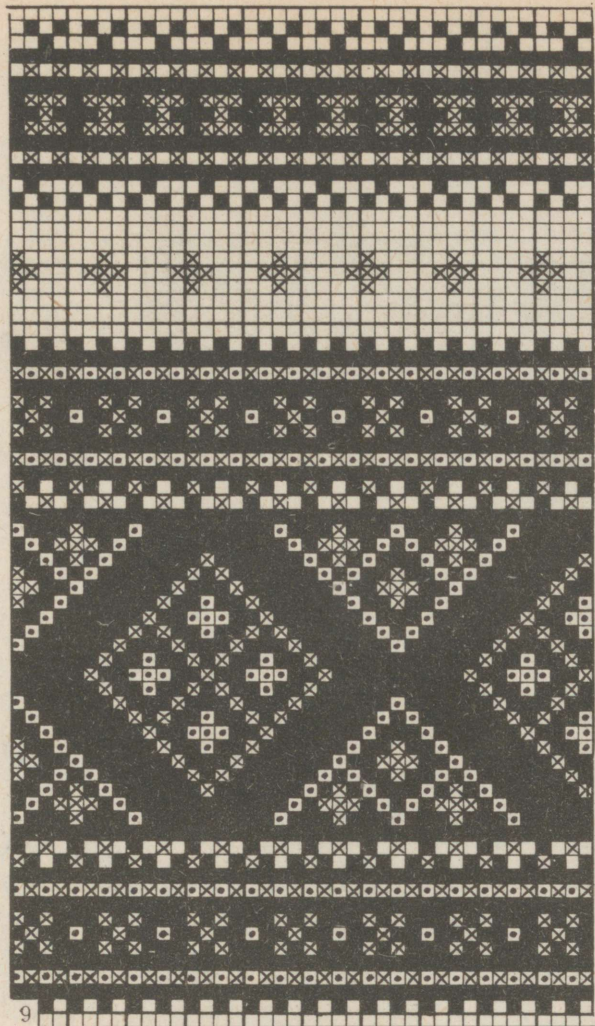
7

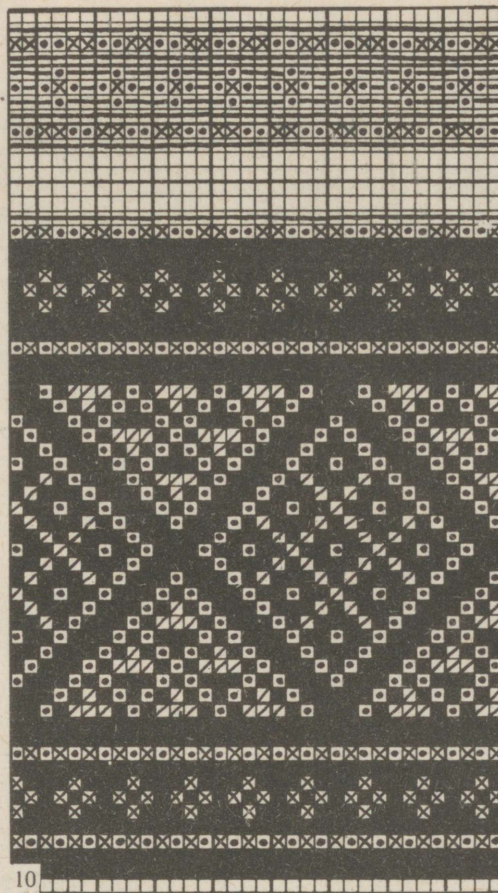
8

Sukakirjad

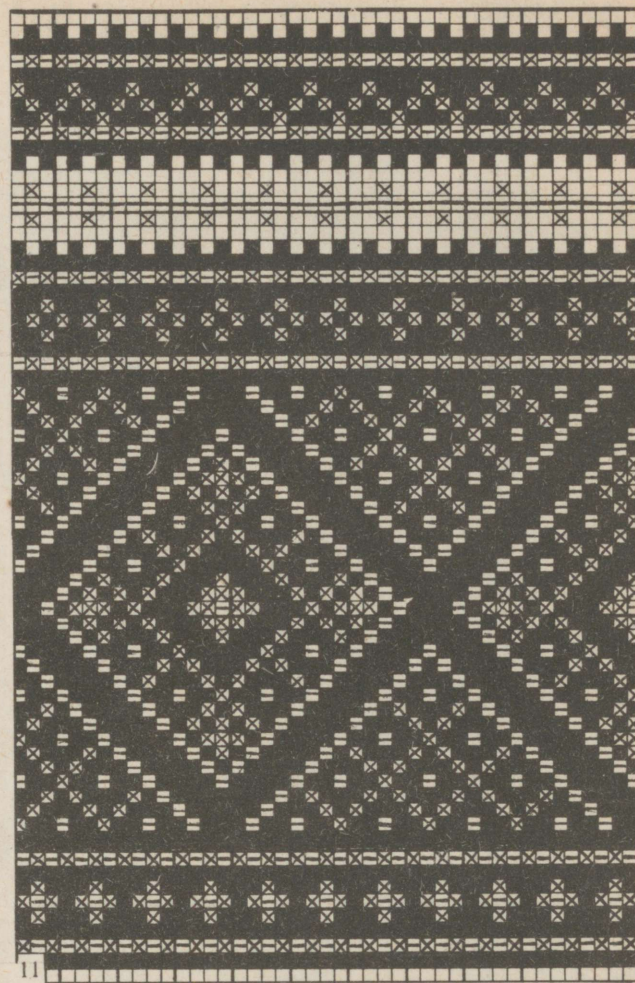
- 1 — Halliste A 509:3253 ■ tumesinine, □ valge, ◻ kollane, ⊗ hele punakaspruun. 2 — Karksi 5882 ■ tumesinine, ◻ roheline, ⊗ punane, □ valge. 3 — Halliste 8109 ■ mustjassinine, □ valge, ◻ helepruun, ⊗ roheline. 4 — Karksi 4130 a ■ tumesinine, □ valge, ⊗ punane, ◻ roheline. 5 — Tarvastu 18900 ■ tumesinine, □ valge, ⊗ punane, ◻ roheline. 6 — Tarvastu A 509:3271 ■ tumesinine, □ valge, ⊗ punane, ◻ roheline, ◻ kollakasroheline, ◻ must, ◻ pruun. 7 — Paistu A 509:3274 b ■ tumesinine, ◻ lillakaspunane, ⊗ roheline. 8 — Tarvastu A 446:586 b ■ mustjassinine, □ tumesinine, ◻ punane, ⊗ sinakasroheline, ◻ samblaroheline.

9

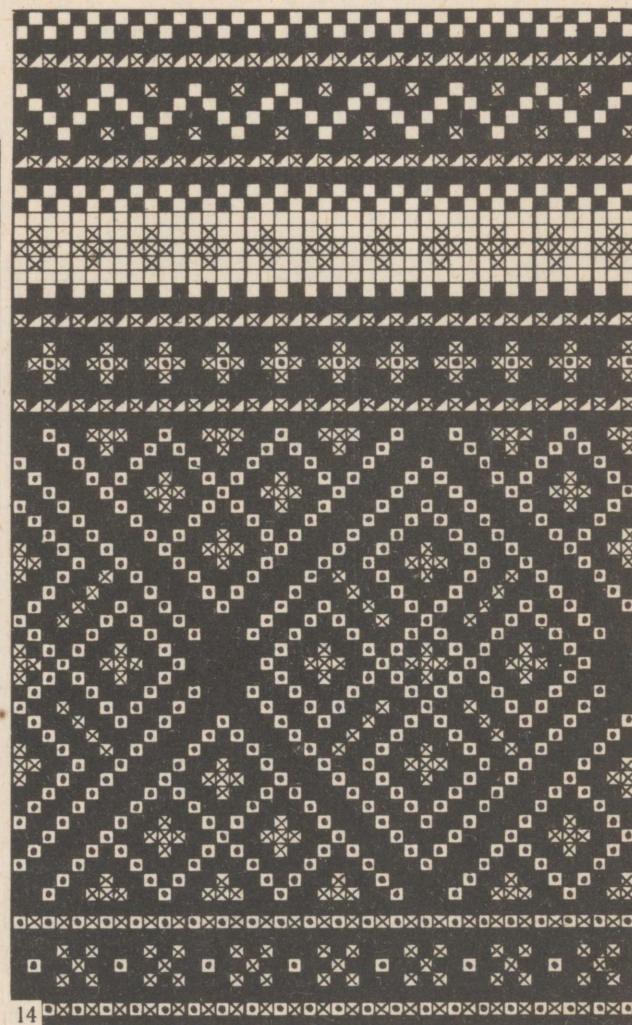
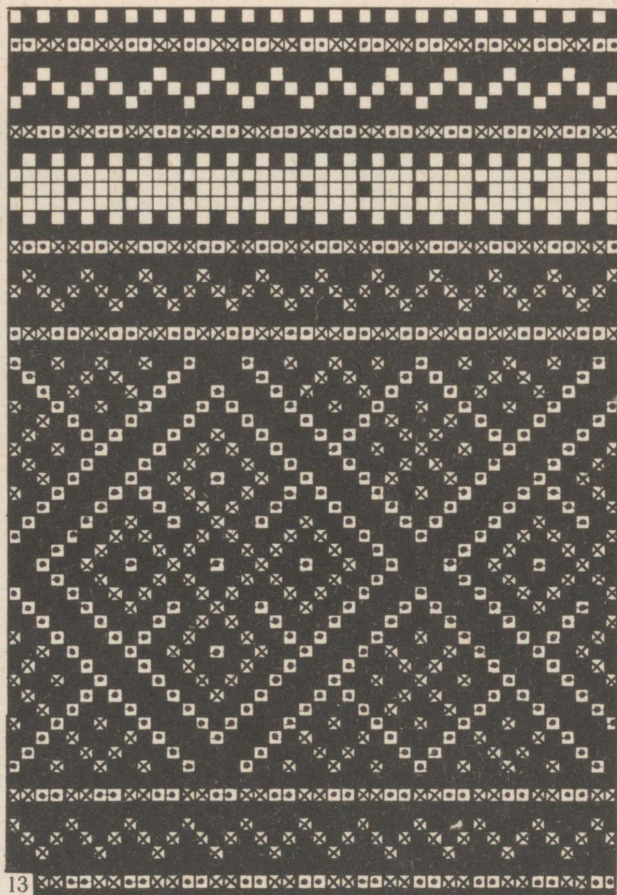
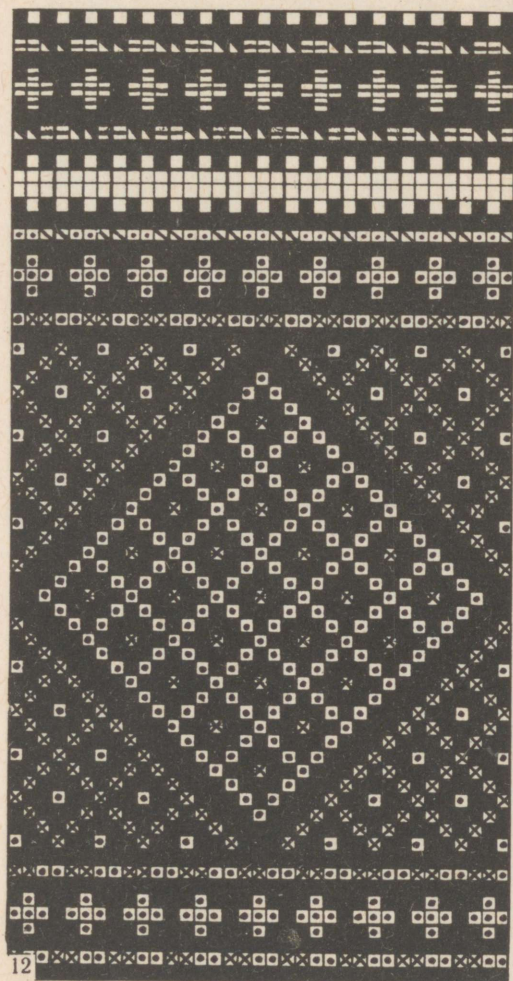
10

11

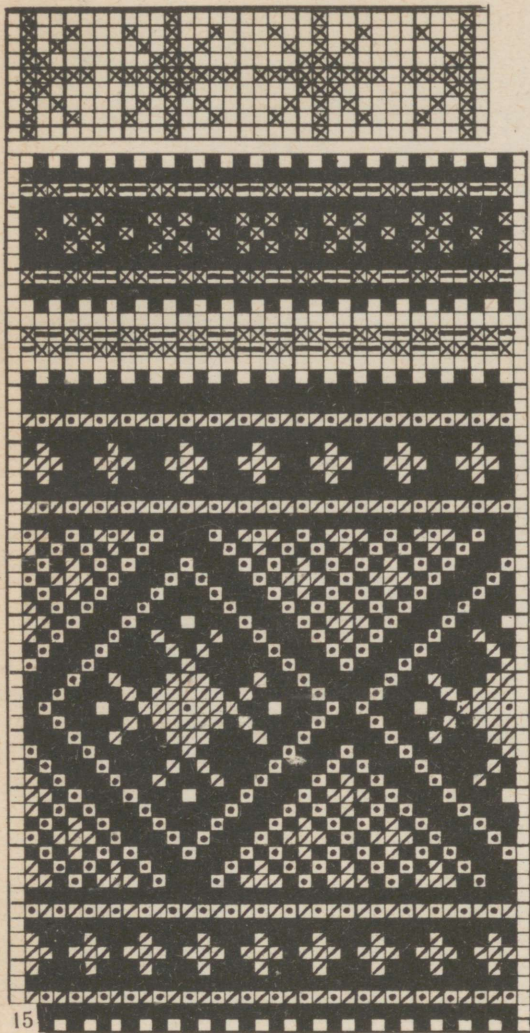
Sukakirjad

9 — Paistu A 195:9 ■ tumesinine, ☒ punane, □ roheline, □ valge. 10 — Paistu A 509:3278 a ■ tumesinine, □ roheline, ▨ must, ☒ tume punakaspruun, ☒ hele punakaspruun. 11 — Tarvastu A 144:3 a ■ tumesinine, ☒ punane, ▨ roheline.

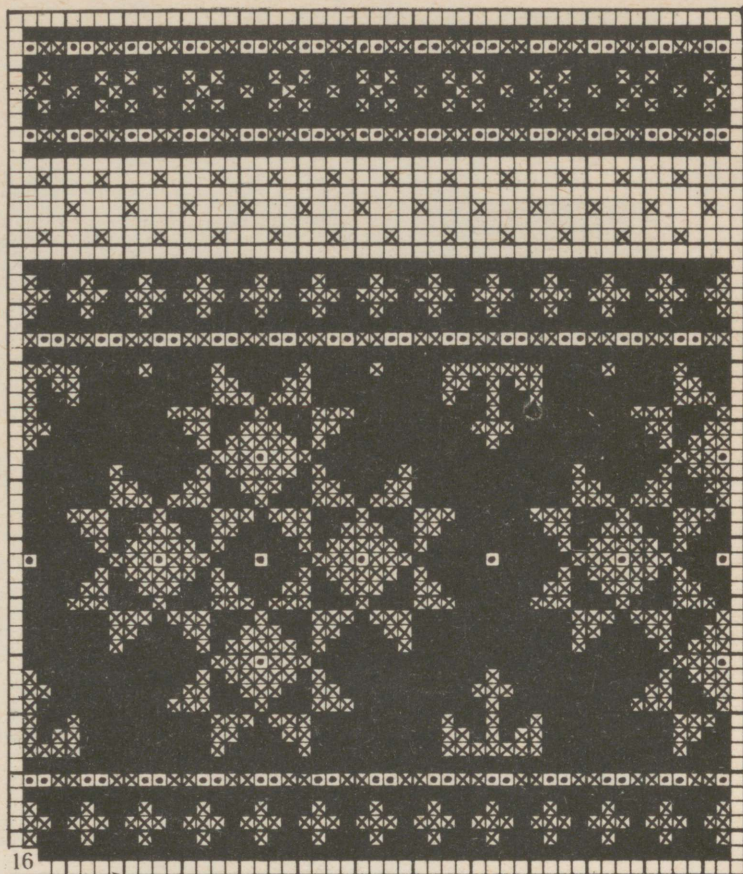

Sukakirjad

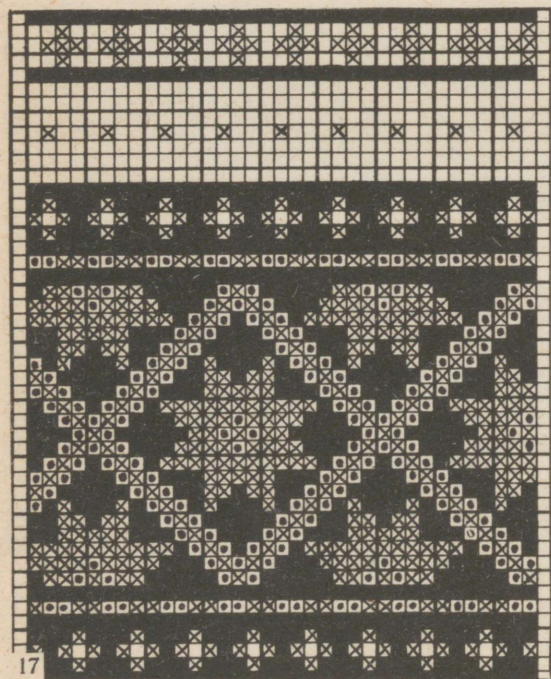
- 12 — Tarvastu 7703 ■ tumesinine, □ punane, ☒ sinakasroheline, ▤ heleroheline, ▨ punakaspruun, ▩ samblaroheline, □ valge. 13 — Tarvastu 2855 ■ tumesinine, ☒ punane, □ roheline, □ valge. 14 — Tarvastu 384 b ■ sinine, □ valge, ☒ punane, □ sinakasroheline, ▩ kollakasroheline.

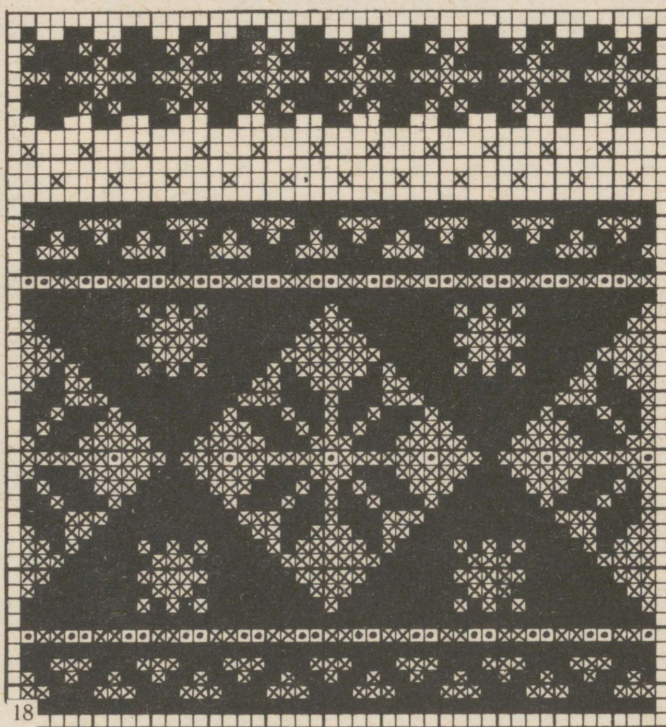
15

16

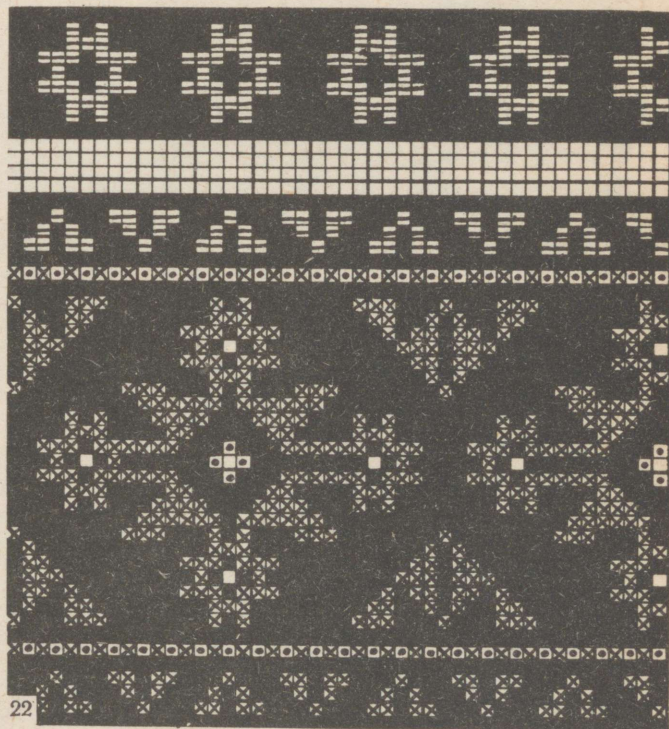
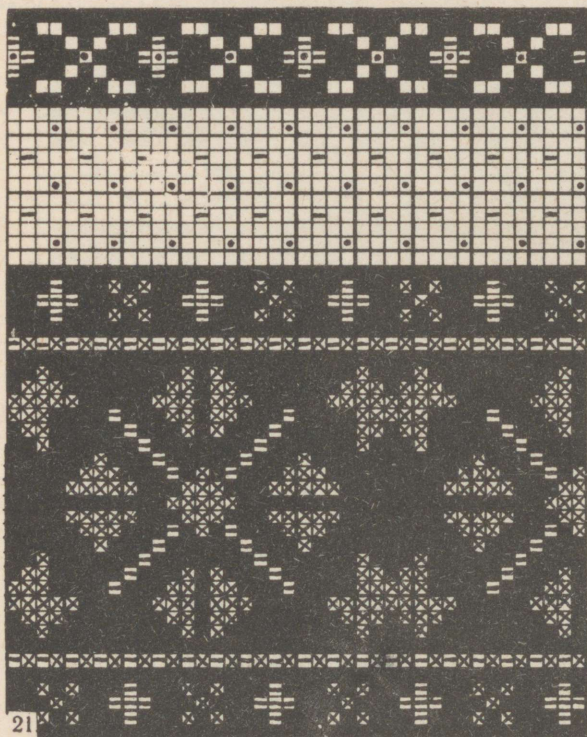
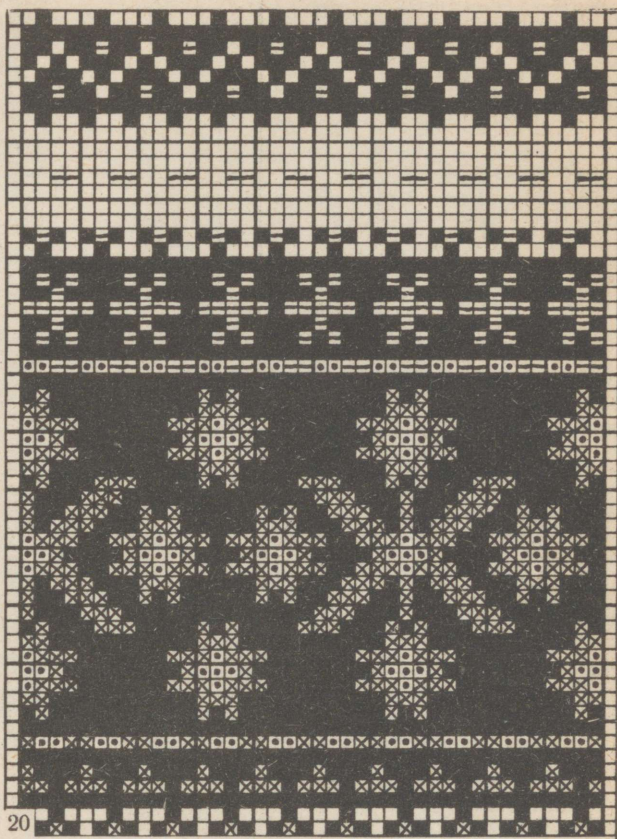
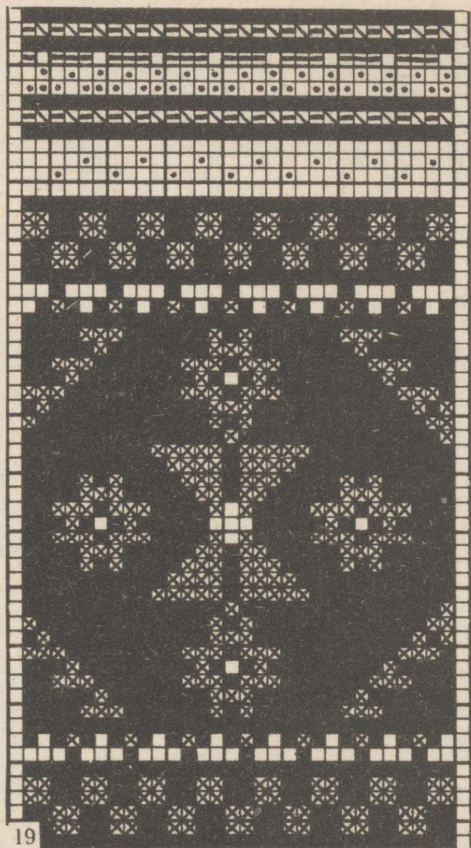
17

18

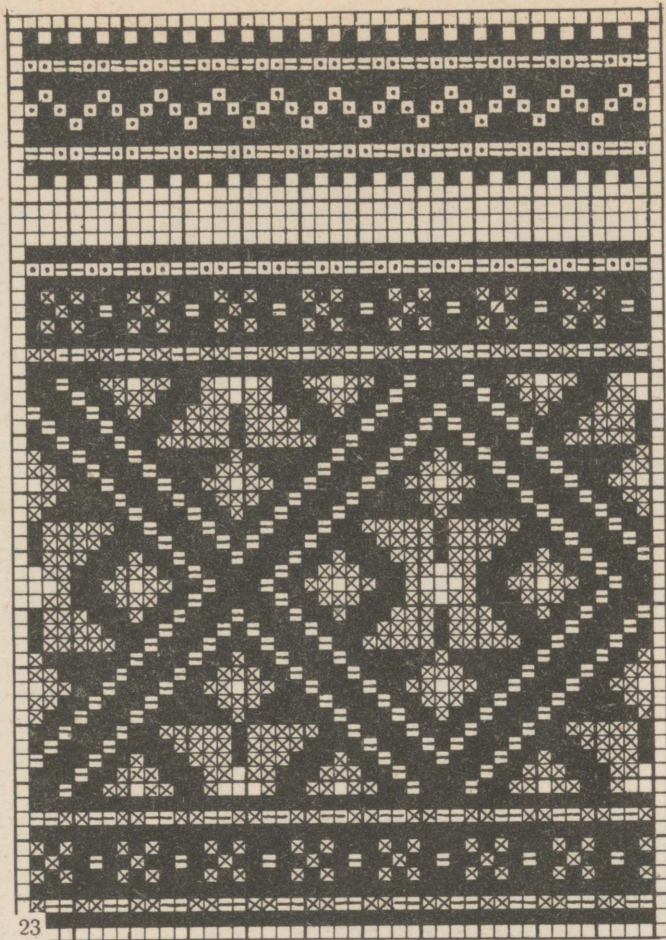
Sukakirjad

15 — Tarvastu 731 a ■ tumesinine, □ valge, ▨ punane, □ roheline, ⊠ lillakaspunane, ⊞ must. 16 — Paistu A 509:3279 ■ tumesinine, □ roheline, ⊠ punane, □ valge. 17 — Mulgimaa A 509:3282 b ■ tumesinine, ⊠ helepruun, □ roheline. 18 — Paistu A 446:587 b ■ mustjassinine, ⊠ helepunane, □ valge, □ hele sinakasroheline.

Sukakirjad

19 — Paistu 9218 3 ■ tumesinine, □ valge, ☒ punane, ☒ pruunikaspunane, ☒ heleroheline, □ oranž. 20 — Tarvastu A 509:3268 a ■ tumesinine, ☒ helepunane, □ roheline, ☒ keskmine punane, □ valge. 21 — Paistu 9218 4 ■ tumesinine, ☒ punane, ☒ tumeroheline, □ oranž, □ valge. 22 — Paistu A 423:52 b ■ tumesinine, ☒ punane, □ roheline, ☒ punakaspruun, □ valge.

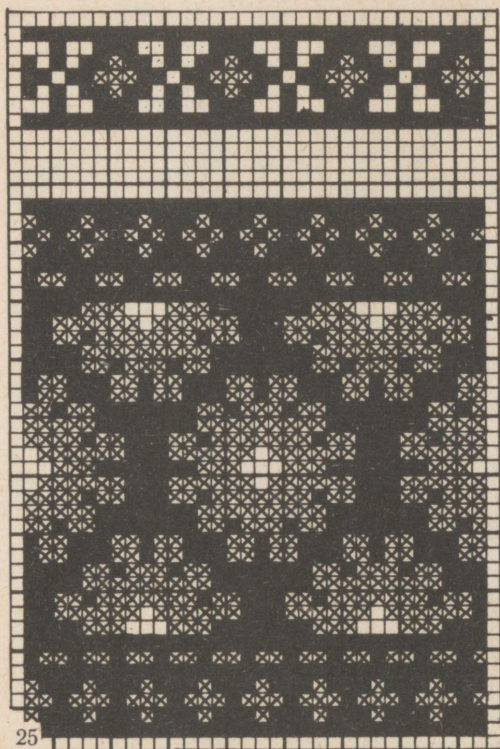
23

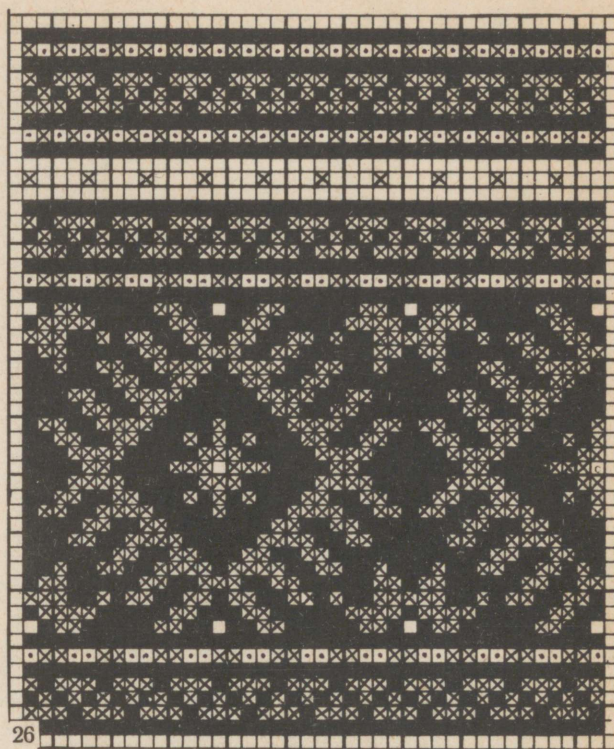
24

Sukakirjad

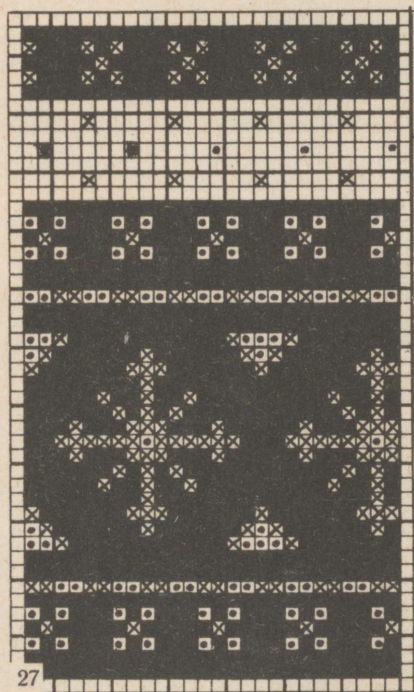
23 — Tarvastu A 195:3 ■ tumesinine, ☒ punane, □ roheline, □ punakaspruun, □ valge. 24 — Paistu 5793 ■ tumesinine, ☒ punane, □ roheline, □ valge.

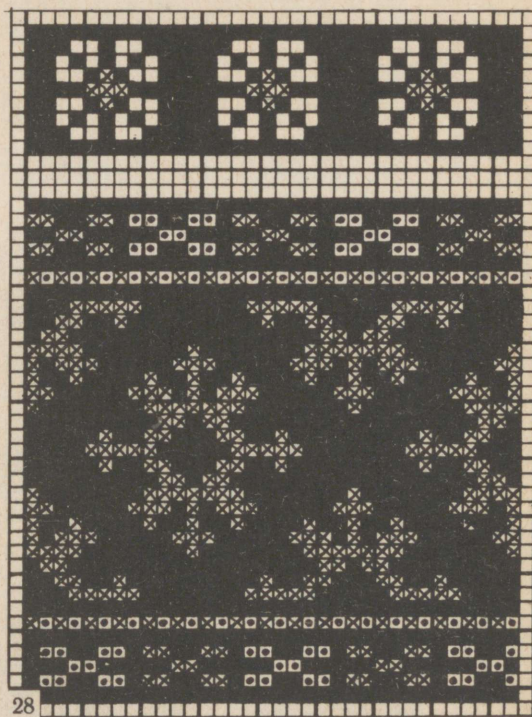
25

26

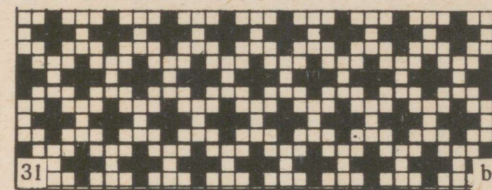
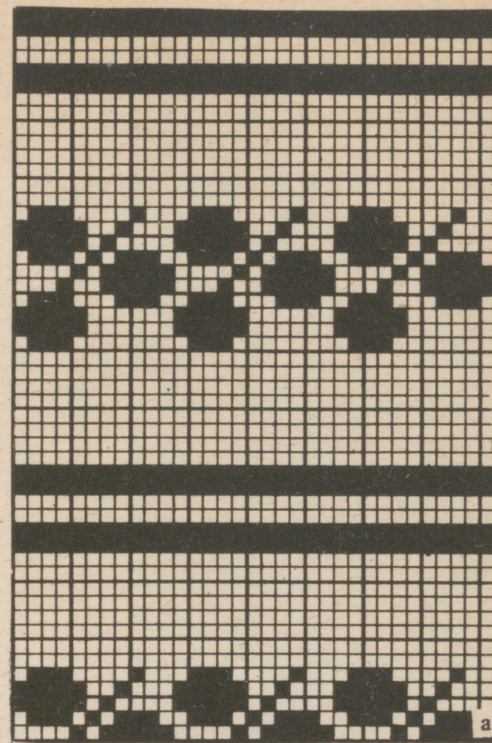
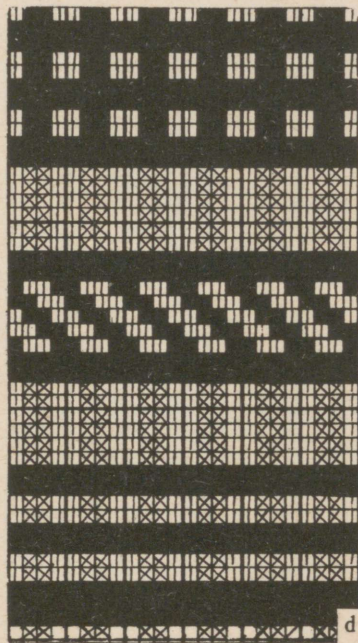
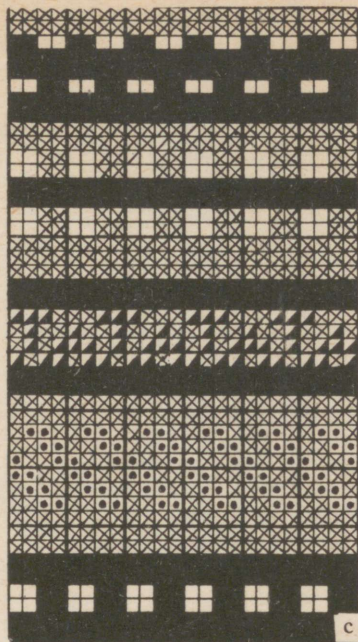
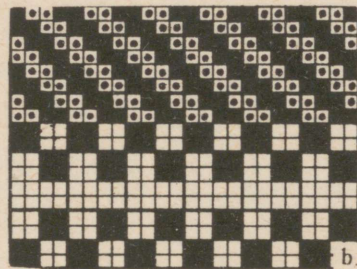
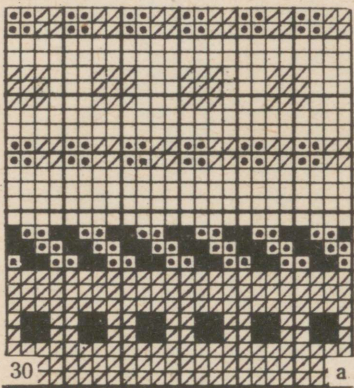
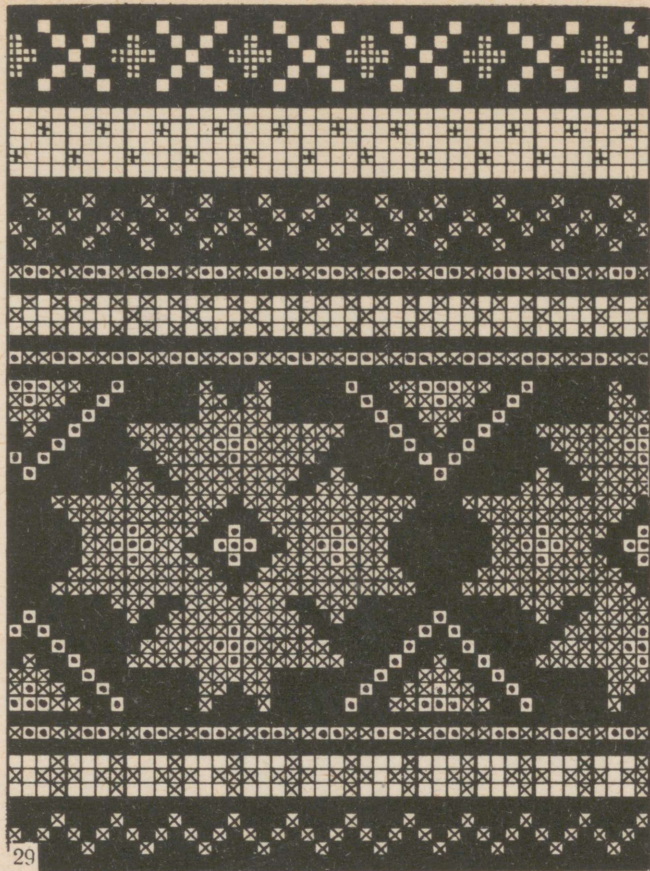
27

28

Sukakirjad

25 — Paistu 17969 *a* ■ tumesinine, ☒ punakaspruun, □ valge. 26 — Paistu 9218 ■ tumesinine, ☒ tumepunane, □ kollakasroheline, □ valge. 27 — Helme A 509:3272 *b* ■ tumesinine, ☒ punane, □ roheline. 28 — Paistu A 509:3275 ■ tumesinine, □ tumeroheline, ☒ punane, □ valge.

Sukakirjad

29 — Mulgimaa A 509:3280 ■ tumesinine,
 □ valge, ⊗ punakaspruun, ⊞ kollane, ⊠ roheline.
 30 — Tarvastu 3544 b a, b, c, d, □ valge, ⊘ helesinine, ⊞ kollane, ■ pruun, ⊗ tumesinine, ⊞ punane,
 ⊞ hall. 31 — a Helme 3543 a, b — kannakiri,
 ■ punane, □ valge.

УЗОРНЫЕ ВАРЕЖКИ, ПЕРЧАТКИ И ЧУЛКИ ИЗ ЮЖНОЙ ЭСТОНИИ (МУЛЬГИМАА)

Л. Б. САКС

Резюме

За истекшие полвека в Этнографическом музее АН ЭССР (бывший Эстонский народный музей) собрано свыше 60 000 этнографических предметов: орудий труда, утвари, народной одежды, ковров и т. д. Чтобы сделать эти богатейшие материалы доступными для широких масс, музей приступил к изданию особой серии иллюстрированных альбомов под названием «Из сокровищницы старины».

В ремеслах эстонских крестьянок вязание на спицах занимает большое место. Первые литературные данные, касающиеся вязания на спицах в эстонской деревне, а также первая археологическая находка вязаных предметов восходят к XVII веку. Нет, однако, сомнения в том, что техника вязания была известна эстонцам уже задолго до этого.

И в настоящее время вязание на спицах является, пожалуй, наиболее распространенным видом рукоделия эстонских женщин, поэтому закономерны и тот большой интерес, который проявляется к узорам и самой технике вязания, и та потребность в литературе по этим вопросам. Стремясь удовлетворить эти запросы, музей приступил к изданию всех хранящихся в его фондах узоров вязаных изделий. В настоящем альбоме дается обзор узорных варежек, перчаток и чулок населения Мульгимаа (средней части южной Эстонии) в прошлом веке (рис. 1). Данный район выделяется среди большинства остальных частей Эстонии тем, что здесь исключительно долго сохранялись многие древние особенности не только в вязании, но и во всей материальной культуре в целом. Своеобразие вязаных перчаток и варежек Мульгимаа состоит прежде всего в их форме и оригинальной расцветке, в характере и распределении орнаментальных мотивов. Приемы вязки узорных варежек и чулок имеют здесь свою местную терминологию. По ряду более ограниченных локальных особенностей район распадается на две части: западную и восточную.

В западной части рассматриваемой территории, в бывших приходах Халлисте и Каркси, чулки и варежки изготовлялись из очень тонкой шерстяной нитки, причем узор составлялся нередко из двух или большего количества различных мотивов. Эти узорные мотивы располагались обычно продольными рядами. Здесь характерны белые чулки с узкой узорной полоской. В восточной же части, на территории бывших приходов Пайсту, Тарвасту, а отчасти и в приходах Хельме и Вильянди, вязаные изделия изготовлялись из более грубой шерсти и имели более простой узор. Поскольку эта область была более восприимчивой к новшествам, здесь уже в середине XIX века находят повсеместное распространение яркие анилиновые краски, а также расположение узоров поперечными рядами. Для восточной части Мульгимаа характерны не встречающиеся в других местностях Эстонии своеобразные по своей форме чулки, которые в икрах вязались особенно широкими (табл. XI:1).

Чулки и варежки вязали не только для потребностей своей семьи, — их изготовляли также и как подарки, причем в этом случае изготовление чулок и варежек было связано с различными древними обычаями. Так, например, существовала традиция, согласно которой было принято раздавать и дарить вязаные вещи во время сватовства, а также на похоронах. Более зажиточные семьи изготовляли для таких случаев целые сундуки подарков. Если сватовство считалось принятым, то жениху и сопровождающим его лицам дарили обычно варежки. Когда молодые возвращались после венчания домой, мать жениха преподносила им по куску хлеба, а невеста дарила свекрови пару чулок. Перед надеванием на невесту головного убора замужней женщины отец жениха обычно снимал с нее сыбу (покрывало), за что получал в подарок варежки (*sõbakinda*). За повязывание головного убора невеста дарила пару чулок. Когда

свадебный поезд отвозил невесту в дом жениха, к дуге лошадиной упряжки привязывалась пара варежек и пояс, которые затем становились собственностью того, кто распрягал лошадей. После того как сундук с придаными привозили, и вносили в дом жениха, крышку сундука обычно приподнимал мальчик, являвшийся родственником жениха, за это он тоже получал в подарок варежки (*kirstupäästmiskinda*).

В мульгической свадебной церемонии важную роль играл обход молодой своего нового дома (*kõnnitamine*, *käitamine*, *käutamine*), во время которого она в закрытом оставляла варежки, в хлеву чулки, а в конюшне — опять-таки варежки.

Еще в начале XIX века покойнику в Мультимаа надевали на руки варежки, в то время как в других местностях Эстонии этот обычай исчез значительно раньше. Кроме того, принято было одаривать всех, кто принимал участие в обмывании и одевании покойника, а также могильщиков, — среди этих подарков обязательно должна была быть и пара варежек.

Вязать чулки и варежки умели все женщины, причем обучение этому мастерству начиналось уже с девяти-десятилетнего возраста. Техника вязания этих вещей была весьма многообразна.

Нижняя, или запястная часть варежки, а также борта чулок вяжут обычно в стрелку. Чаще всего при вязании резинки набирают две петли лицевых и затем две изнаночных. Для закрепления край очень часто обвязывают особыми накинутыми накрест стрелками, которые назывались *keerukord* и *vits* («крученые края» и «прутики», табл. I: 1, 2). Разные варианты вязки запястной части варежек изображены на таблицах II, III, IV, VII: 1, 2, VIII: 2, IX: 1 и X: 1. На табл. XXII изображены способы вязки самой верхней части чулок, на рис. 1—3 — более старые способы, на рис. 4—6 — более новые. В восточной части Мультимаа и в более позднее время на нижней части чулка вывязывались иногда ажурные, дырчатые стрелки.

При вязании чулок и варежек спускание петель, а также вывязывание пятки производились различными общими приемами и способами. В соответствии с этим выполненные разными способами варианты пятки и мыска имеют местные народные названия: *lõpets konts* («суженная пятка», табл. XXIII: 1, 2); *kogemata konts* («случайная пятка», табл. XXIII: 3); *lakakonts*, *latiga konts*, *lätikonts* (последнее название, означающее в переводе «латышская пятка», распространено в западной части, табл. XXIV: 1, 2); *saksakonts*, *siilukonts* (табл. XXIV: 3, отличаются от «латышской» тем, что при вязке по бокам пятки петли спускаются особым клином, — примером подобных пяток служат чулки фабричного изготовления).

Самым распространенным вариантом спускания петель является *tahiga lõpets* («фитилек», табл. XXIV: 2, 3), *kate tahiga lõpets* (сужение с двумя фитилями, табл. XI: 1; XXIII: 2); спускание петель называется *sõrraline lõpets*, когда при вязке варежек одну спускаемую петлю вывязывают одной цветной ниткой, а другую — другой (табл. II, III, IV и др.). Наряду с этими способами спускания петель во второй половине XIX

века иногда прибегали к стягиванию нескольких петель в одну. В праздничных чулках мы наблюдаем обычно так наз. *ümarik lõpets*, при котором петли спускаются равномерно с каждой спицы, образуя при суживании мыска четыре столбика.

Женские и мужские варежки, как правило, были выполнены узорной вязкой. Во второй половине XIX века получают распространение перчатки.

Более старинные варежки (первой половины XIX в.) обычно имеют укороченную запястную часть, причем узор на них вывязан двумя цветами — или синим и белым, или черным и белым (таблицы XIV, XV, XVII и др.). В восточной части Мультимаа иногда вязали белые варежки с узорными разноцветными запястьями (таблица I: 1, 2). В западной части варежки с двухцветным узором были распространены еще во второй половине прошлого века, но запястная часть у них несколько длиннее, а также уже основной части варежки, причем они имеют более сложную вязку (табл. VII: 1, 2). На востоке Мультимаа на перчатках более позднего изготовления в узорах преобладают красные, лиловые, желтые, зеленые и целый ряд других цветов, причем каждая часть перчатки — запястье, ладонь, тыльная часть, пальцы — вывязываются особым узором. Для клина большого пальца типичен несколько иной рисунок, чем для других пальцев.

Рисунок на ладони и тыльной части перчатки образуется четырьмя способами. Наиболее распространенным не только на территории Мультимаа, но и в других местностях Эстонии является следующий способ: рисунок создается последовательным повторением одного и того же мотива. Второй способ состоит в повторении двух (или больше) различных мотивов (табл. V, XVII: 1). При третьем способе рисунок располагается продольными полосками (табл. XVIII, XIX, XX: 1). При таком расположении узора нередко наблюдается также известное последовательное чередование тех или иных мотивов. Последний способ вывязывания узора характерен и для островов Кихну и Муху. При четвертом способе мотивы образуют поперечные ряды (табл. X: 2 и др.); подобные рисунки встречаются также в северной части Вильяндимаа и в Ляэнемаа.

На пальцах, а также на клине большого пальца обычно вывязываются такие же узоры, что и на ладони и тыльной части перчатки, но их рисунок нередко несколько упрощен.

Нижняя, или запястная часть не всегда вывязывается узором. По сравнению с рисунком других частей перчатки, узор запястья обычно и не так многообразен (см. рисунок 126—140), в нем преобладают мотивы точек, крестиков, квадратиков, змейки и елочки (называемой здесь «рыбьим хребтом», рис. 134—140) и т. д.

Встречающиеся на узорных перчатках мотивы приводятся на рисунках 2—110, схемы узоров иллюстрируются таблицами XXV—XXXIX. Некоторые орнаменты восходят, по-видимому, к очень древнему времени, что подтверждается и соответствующими археологическими находками. В древние времена народ приписывал некоторым узорам магическую силу.

Подобным древним орнаментом, встречающимся на нижней части варежки, является мотив змейки, который называется *loogeline* (табл. I:2). *Loogeline* — это местное эвфемистическое название змеи. Известно, что орнаментальный мотив змеи и изображение змеи встречаются уже среди находок каменного века (6000 лет тому назад). Очень древним является и мотив так наз. петлевого квадрата (рис. 52), встречающийся на предметах из археологических находок XII века. В рисунках варежек этот мотив либо составляет весь узор, либо чередуется с другими мотивами (табл. XXX : 45, 46). На мультгских варежках мы нередко встречаем узор, который называется *viie silma päält sarviku kiri* — пятипетельный рогатый узор (мотивы на рисунках 39—41; схема узора — табл. XXIX : 38). Это название связано с количеством петель, которыми измеряется и вывязывается сам узор (пять петель вертикальных и пять поперечных). Если при вывязывании узора набиралось большее количество петель — семь, одиннадцать, тринадцать, то и сам узор назывался соответственно семи-, одиннадцати-, тринадцатипетельным. Многие из указанных мотивов, а также составленные из них узоры вместе с другими мотивами имеют еще свои специальные названия. Рисунок, составленный из восьмиконечной звезды и столбика, назывался *peessutulbakiri*, т. е. «пыточный столб» (табл. XXXI : 56). Согласно народным верованиям, украшенные подобным рисунком варежки охраняли человека от телесного наказания. Магическими свойствами наделялись и пятипетельные, семипетельные, а также другие подобные им узоры.

Древними являются также узоры с мотивами вил и сороконожки (рис. 91—105; табл. XXXVI : 83—87; XXXVII : 88—91; XXXVIII : 92, 93). Многие узоры получили то или иное наименование в зависимости от их сходства с насекомыми, листиками и т. д. К такого рода узорам относятся рисунки с мотивами кленового листа (*vahtrelehekiri*, рис. 106—110, табл. XXXVIII : 94, 95, XXXIX : 96—98), оконного переплета — *akneruudukiri* (рис. 14, табл. XXV : 7). Распространен был и узор с мотивом часов (*tunnikellakiri*, рис. 18, табл. XXVI : 13), который напоминал прежние песочные часы, а также рисунок с разнообразными по форме снежинками — *elgukiri* (рис. 16 и 17 и табл. IX : 1, XXVII : 16—18). На таблице XXVII : 19 приводится так наз. *maasiku-äitsnekiri*, т. е. узор с земляничным цветом. Узор с треугольниками, в зависимости от расположения треугольников вдоль или поперек варежки, обычно называется либо «зубьями пилы» (*saeambakiri*, рис. 26, табл. XXVII : 21), либо «хлебной краюшкой» или «сахарной головой» (табл. XXVII : 20). На перчатках и варежках иногда вывязывался и узор «кошачьей лапки» (рис. 27, 28, табл. XXVII : 24, 25). Широкое распространение получил также узор под названием *kõbbukiri* (рис. 32, 33; табл. XXVIII : 30, 33). Словом *kõbb* в мультгском говоре называются встречающиеся в ор-

наменте мотивы кружков и колесиков. На территории Мультгимаа, как и в других местностях Эстонии, вязали также узор «козий глаз» — *kitsesilmakiri* (рис. 30; табл. XXVIII : 27, 28). Этот рисунок обычно разнообразился внесением в него той или иной решетки. В конце XIX века мотив «козьего глаза» вязался нередко разноцветными нитками (табл. VIII : 2, XXVIII : 29). Встречается также узор с мотивом клеверного листка (*ristikeinalehe*) или с мотивом яблочек, который назывался местным диалектным словом *ubina* (рис. 35, табл. XXIX : 36). Эти узоры во второй половине прошлого века бытовали в самых различных вариантах (табл. XXVIII : 31, 32, 34, XXIX : 35—37). Народные наименования имеют и такие узоры, как *sõglakiri* — «сито» (рис. 44; табл. XXIX : 41), *lehepõnnikiri* — «божья коровка» (рис. 47; табл. XXIX : 42), *rattakiri* — «колесо» (табл. XXXI : 55, XXXIII : 70), *tõllarattakiri* — «колесо кареты» (рис. 70, табл. XXXIII : 67), *ubalehekiri* — «бобовый листок» (рис. 76, табл. XXXIV : 71) и *karukäpakiri* — «медвежья лапа» (рис. 74, табл. XXXIV : 72).

Имели широкое распространение и различные мотивы креста (рис. 77—89). Один из самых простых рисунков этого типа называется *ristiline* — «крестовый» (рис. 77, 78, табл. XXXIV : 74, 75). Иногда мотив крестика вяжется попеременно с другими мотивами. Из этих узоров отметим *põdrasarvekiri* — «олений рог» (рис. 86, табл. XXXIV : 77), *ämblikukiri* — «паук» (рис. 89, табл. XXXV : 79a) и *kärbisekiri* (рис. 80, табл. XXXV : 79b). Словом *kärbis* в местном говоре называются острорывья для просушки ярового.

Кроме собственно узора важную часть орнамента составляет решетка узора. Разные варианты решеток изображены на рис. 111—125.

Узорные чулки на территории Мультгимаа были принадлежностью женской одежды: мужчины носили простые одноцветные чулки. В западной части рассматриваемой территории распространены чулки с узким узором (табл. XXI : 1, рис. 157—160; табл. XL : 1—4). В восточной же части рисунок узорных чулок несколько многообразнее, причем узор размещается в виде одной узкой и следующей за ней одной широкой полосы на икрах (табл. XI : 1). Рисунок этих узоров напоминает рисунок народных поясов, где мотивы расположены определенными рядами. Более узкая полоска узорных чулок с таким рядом мотивов иллюстрируется на рисунках 141—156. Мотивы широкой полосы даны на рисунках 161—186.

Узоры на чулках восточной части Мультгимаа изображены на таблицах XL : 6—8 — XLVII. Многие элементы орнаментов здесь те же, что и в узорах варежек. Совпадают и их названия. Типичные для этой местности чулки с расширением в икрах надевались обычно поверх обмоток, так как толстые ноги в XIX столетии считались признаком женской красоты.

GEMUSTERTE HANDSCHUHE UND STRÜMPFE AUS SÜDESTLAND (MULGIMAA)

L. SAKS

Zusammenfassung

Im Ethnographischen Museum der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR (Estnisches Nationalmuseum) haben im Laufe eines halben Jahrhunderts über 60 000 ethnographische Gegenstände Aufnahme gefunden. Die Sammlungen umfassen die verschiedensten Arbeits- und Gebrauchsgeräte der Esten, Volkstrachten, Decken usw. Dieses reichhaltige Material soll demnächst in einer Folge von Tafelbänden «Aus den Beständen des Ethnographischen Museums» der Öffentlichkeit zugänglich gemacht werden.

Unter den weiblichen bäuerlichen Handarbeiten nahm das Stricken eine bedeutende Stellung ein. Die ersten schriftlichen Angaben über das Stricken im Dorf sowie der älteste bisher bekannte archäologische Fund, der Überreste von gestricktem Kleidungszubehör enthielt, entstammen dem XVII. Jh. Es besteht jedoch kein Zweifel, daß das Stricken den Esten bereits viel früher bekannt war.

Da sich das Stricken in Estland von jeher einer großen Beliebtheit erfreut hat, ist auch heute die Nachfrage nach Strickmustern und -techniken äußerst rege. Um allen daran Interessierten entgegenzukommen, beabsichtigt das Museum eine Veröffentlichung aller in seinen Beständen befindlichen Strickmuster. Die vorliegende Lieferung bringt eine Übersicht über die gemusterten Handschuhe und Strümpfe des 19. Jahrhunderts aus den südlichen Teilen der ehemaligen Landkreise Pärnumaa und Viljandimaa (Abb. 1). Im Vergleich zu den meisten anderen Teilen Estlands haben sich dort alte Traditionen länger erhalten, und die Stricksachen dieses Gebietes, ebenso wie die übrige materielle Kultur, bilden eine örtliche Sondergruppe. Die Eigenart dieser Strickarbeiten äußert sich in einer besonderen Farbzusammenstellung, in der Form der Gegenstände, in der Anwendung und Verteilung der Ornamentik und nicht zuletzt im Vorhandensein ortseigener volkstümlicher Benennungen für die Strickmuster. Das Material dieses Gebiets läßt sich in eine östliche und eine westliche Gruppe einteilen.

Im westlichen Teil des erwähnten Gebiets (in den ehemaligen Kirchspielen Halliste und Karksi) wurden die

Handschuhe und Strümpfe aus sehr feinem Garn angefertigt. Das Muster besteht gewöhnlich aus zwei oder mehr Motiven, die zumeist als längslaufende Streifen angeordnet sind. Kennzeichnend für dieses Gebiet sind weiße Strümpfe mit einem schmalen Musterstreifen (Taf. XXI, 1). Im östlichen Teil (in den einstigen Kirchspielen Paistu und Tarvastu, z. T. auch in Helme und Viljandi) ist zur Herstellung dieser Gegenstände gröberes Garn verwendet worden, auch ist die Ornamentik anspruchsloser. Die Strümpfe haben stark ausgebuchtete Wadenteile, für die man im übrigen Estland keine Entsprechungen findet (Taf. XI, 1; XIII). Die größere Aufgeschlossenheit des östlichen Teils verschiedenen Neuerungen gegenüber zeigt sich schon um die Mitte des 19. Jahrhunderts in der Vorliebe für grelle Anilinfarben und Querstreifen.

Die Handschuhe und Strümpfe dienten nicht nur als Schutz gegen Kälte, sondern wurden auch mit Vorliebe zu Geschenkzwecken angefertigt. Nach altem Volksbrauch wurden bei Brautwerbungen, Hochzeiten und Begräbnissen Handschuhe und Strümpfe verteilt. Besonders reiche Familien sollen sogar ganze Truhen an solchem Vorrat besessen haben. Einer Mitteilung zufolge soll eine begüterte Braut an ihrem Hochzeitstage hundert Hemden sowie hundert Paar Handschuhe und Strümpfe verschenkt haben. Erhielten der Freier und seine Brautwerber Handschuhe zum Geschenk, so galt es als Zeichen dafür, daß der Werbung stattgegeben wurde. Den von der Trauung heimkehrenden Neuvermählten reichte die Mutter des Brautigams ein Stück Brot, was die junge Frau mit einem Paar Strümpfen quittierte. Die Jungvermählte hatte einem ihr auf den Schoß gesetzten Kinde Strümpfchen anzuziehen. Bevor man der jungen Frau die Kopfbedeckung der Verheirateten aufsetzte, wurde ihr der Überwurf vom Vater des Bräutigams abgenommen, dem für diesen Dienst ein Paar Handschuhe (*sõbakinda*) zustand. Für das Umbinden des Frauentuches spendete die Neuvermählte ein Paar Strümpfe. Am Krummholz des Pferdes, das das junge Paar seinem Heim zuführte, bau-

melten ein Paar Handschuhe und ein Gürtel, auf die der ein Recht hatte, der das Abschirren besorgte. Wenn die Brautruhe im neuen Heim anlangte, durfte ein Junge aus der Verwandtschaft des Bräutigams den Kasten öffnen und erhielt dafür die sog. Truhenöffnungshandschuhe (*kirstupäästmiskinda*).

Das Umherführen der jungen Frau in ihrem neuen Heim (*kõnnitamine, kaitamine, kautamine*) war ebenfalls ein verbreiteter Hochzeitsbrauch. In ihrem neuen Heim umhergehend, mußte sie überall Geschenke oder Geldstücke hinterlassen (*valget viskama*). An Stricksachen ließ die Jungvermählte im Speicher auf dem Kornkasten ein Paar Handschuhe, im Kuhstall ein Paar Strümpfe und im Pferdestall ein Paar Handschuhe zurück. Mit Strümpfen und Handschuhen wurden zu Hochzeiten auch die Verwandten des Bräutigams und die ehrenamtlich an der Ausrichtung der Hochzeit Beteiligten beschenkt.

Die Toten wurden in diesem Gebiet noch zu Anfang des 19. Jahrhunderts mit Handschuhen an den Händen bestattet, während man anderweitig von diesem Brauch schon längst abgekommen war. Aus der Hinterlassenschaft des Verstorbenen wurden Kleidungsstücke an Leichenwäscher und Ankleider ausgeteilt. Die Totengräber erhielten je ein Paar Handschuhe.

Alle Frauen waren des Strickens kundig, die Mädchen wurden schon im neunten oder zehnten Lebensjahr in dieser Fertigkeit unterwiesen. Es gab mannigfaltige Stricktechniken. Der Handschuhschaft sowie der obere Rand der Strümpfe wurden als sog. Zwickel gearbeitet; in der Regel wurden abwechselnd zwei Maschen rechts und zwei Maschen links abgestrickt, wodurch erhabene Streifen entstanden. Zur Verstärkung des oberen Randes dienten eingestrickte quergestellte Zwickel, Zöpfe oder Reihen. Im östlichen Teil des besprochenen Gebiets sind Strümpfe jüngeren Datums auch am unteren Wadenteil mit durchbrochenen Zwickeln verziert.

Beim Stricken von Handschuhen und Strümpfen sowie beim Einstricken der Ferse gab es verschiedene allgemeine Verfahren.

Eine einfache Art des Abnehmens sehen wir bei den ältesten Handschuhen mit verziertem Schaft und bei den buntgemusterten Strümpfen (Taf. XXIII, 1). Das Abnehmen ging überwiegend auf solche Weise vor sich, daß auf der rechten Seite eine Reihe rechtsgestrickter Maschen, *taht* stehen blieb (Taf. XXIV, 2, 3). Die Spitze der Handschuhe wurde aber auch so gearbeitet, daß die rechte Seite zwei Reihen rechtsgestrickter Maschen aufwies, was volkstümlich *kate tahige lõpets* genannt wurde (Taf. XI, 1; XXIII, 2). Alltagsstrümpfe in der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts erhielten ihre Spitze auch durch Zusammenstricken zufälliger Maschen. Die Strümpfe aber, die zu festlichen Gelegenheiten getragen wurden, hatten eine runde Spitze, *ümarik lõpets*. In diesem Falle wurde die Spitze so gearbeitet, daß sich beim Abnehmen vier in der Spitze zusammenlaufende Reihen von rechtsgestrickten Maschen bildeten. Wenn beim Stricken der Handschuhspitze die Abnehmer abwechselnd in zwei verschiedenen Farben gestrickt wurden, so nannte man das *sõraline lõpets* (Taf. II—IV). Da einerseits die älteren Stricktechniken im erwähnten Gebiet lange im Gebrauch verblieben, andererseits aber fortwährend neue aufkamen, können wir

hier von einer großen Mannigfaltigkeit der Technik sprechen.

Die Strumpffersen wurden in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts durch Abnehmen von Maschen gebildet. So eine Ferse wurde «abgenommene Ferse», *lõpets kots* genannt (Taf. XXIII, 1, 2). Neben diesem Fersentyp war auch die «zufällige Ferse», *kogemata kots* gebräuchlich (Taf. XXIII, 3). So eine Ferse war flach und breit und äußerst unansehnlich. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts kam der «Fersenlappen», *lakakots, latiga kots* auf (Taf. XXIV, 1, 2). Dieser Fersentyp war im westlichen Teil unseres Gebiets unter dem Namen «lettische Ferse», *lätikots* bekannt. Die sog. «feine Ferse» oder «Keilferse», *saksakots, sielukots* ist ein weiterer neuerer Fersentyp (Taf. XXIV, 3). Von der «Lappenferse» unterscheidet sich die letztgenannte nur dadurch, daß man beim Stricken des Füllings die seitlichen Maschen keilartig zusammennahm.

Die ältesten Handschuhe (aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts) haben einen kurzen Schaft und sind blau — weiß oder schwarz — weiß gemustert (Taf. XIV, XV, XVII u. a.). Im östlichen Teil des besprochenen Gebiets kommen daneben weiße Handschuhe mit verziertem Schaft vor (Taf. I, 1, 2). Im westlichen Teil hielten sich die Handschuhe mit zweifarbigen Muster noch bis zur zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts im Gebrauch, nur war der Schaft bereits länger, außerdem schmaler als der Handrücken und mit komplizierteren «Zwickeln» verziert (Taf. VII, 1, 2). Im Osten des Gebiets weisen die neueren Handschuhe dagegen schon Muster in den verschiedensten Farben auf, wie rot, lila, gelb, grün usw.

Bei einem Handschuh ist das Muster in Gruppen angeordnet: wir unterscheiden zwischen dem Handrücken- und Handtellermuster, dem Daumen- und Fingermuster und dem Schaftmuster.

Das Muster auf Handteller und Handrücken kann auf viererlei Art entstehen. Die üblichste Art von Mustern wird hier wie auch anderweitig in Estland durch regelmäßige Wiederholung eines Motivs gebildet, die zweite Art entsteht durch Wiederholung zweier oder mehrerer Motive, bei der dritten Art besteht das Muster des Handschuhs aus längslaufenden Streifen (Taf. XVIII; XIX; XX, 1), wobei die Motive in den verschiedenen Streifen abwechseln können. Für diese Art von Muster finden sich Entsprechungen auch auf den Inseln Kihnu und Muhu. Bei der vierten Art von Mustern laufen die Musterstreifen quer über den Handschuh (Taf. X, 2 u. a.). Gegenstücke dazu hat es auch im Norden von Viljandimaa sowie in Läänemaa gegeben. Handschuhfinger und Daumen sind meist mit demselben Muster verziert wie Handteller und -rücken, nur selten tragen sie ein abweichendes einfacheres Muster. Nicht bei allen Handschuhen ist der Schaft gemustert. Überhaupt ist die Zahl der Schaftmuster motive im Vergleich zu den Motiven des großen Musters gering (Abb. 126—140). Es kommen Variationen von Punkt, Kreuz, Quadrat, Schlangenlinie und Fischgräte vor.

Eine Übersicht über die in den Handschuhmustern auftretenden Motive bringen die Abb. 2—110, die Musterschemata sind auf den Tafeln XXV—XXXIX dargestellt. Einige Mustermotive scheinen so alt zu sein, daß sie schon in archäologischen Funden Gegenstände besitzen. Solchen

Mustern wurden im Volksglauben magische Kräfte zugeschrieben.

Ein altes Motiv ist zweifellos die in Schafmustern vorkommende Schlangenlinie, *loogeline* (Taf. I, II). Das Wort *loogeline*, «die Gewundene» ist ein lokales Hüllwort für «Schlange». Der gewundenen Linie als Verzierungs- und der Darstellung der Schlange begegnen wir schon in steinzeitlichen Funden (vor 6000 Jahren). Sehr alt ist ebenfalls das Maschenviereck, das schon in Bodenfunden aus dem 12. Jh. erscheint. In Handschuhmustern tritt dieses Motiv (Abb. 52) sowohl einzeln als auch in Verbindung mit anderen Motiven auf (Taf. XXX, 45, 46). Ein im behandelten Gebiet sehr verbreitetes Handschuhmuster ist das sog. «fünfhörnige Muster», *viie silma päält sarviku kiri* (Abb. 39—41; Taf. XXIX, 38 u. a.). Diese Bezeichnung bezieht sich auf die Maschenzahl des Motivs (der Durchmesser des Motivs in Höhen- und Querrichtung beträgt 5 Maschen). Nach der Anzahl der Maschen benennt man auch das «sieben-, elf- und dreizehnhörige Muster», *seitsme, üheteistkümne, kolmeteistkümne silma päält sarviku kiri* (Taf. XXXI, 51 u. XXXIII, 67). Aus einem achtzackigen Stern und einem Pfosten wurde das «Marterpfahlmuster», *peessutubakiri* geschaffen (Taf. XXXI, 56). Nach dem Volksglauben besaßen Handschuhe mit diesem Muster die Kraft, ihre Träger vor körperlicher Züchtigung zu bewahren. Auch den obenerwähnten fünf- und siebenhörigen Mustern wurden magische Kräfte zugeschrieben. Zu den ältesten Mustern zählen zweifellos auch das Grätschmuster, *arkjalakiri* (Abb. 91—93; Taf. XXXVI, 83—85), das Tausendfußmuster, *saajalgine kiri* (Abb. 94—105; Taf. XXXVI, 86, 87; XXXVII, 88—91; XXXVIII, 92, 93) u. a.

Viele Handschuhmuster leiten ihre Benennungen von ihrer Ähnlichkeit mit verschiedenen Gegenständen, Insekten, Blättern u. a. her. Als Beispiel eines solchen Musters sei das Fensterscheibenmuster, *akneruudukiri* (Taf. XXV, 7) angeführt. Ebenso bekannt ist das Uhrenmuster, *tunnikellakiri* (Taf. XXVI, 13), dessen Motiv an eine altertümliche Sanduhr anklängt. Allgemein beliebt waren im Osten des erwähnten Gebiets die Schneeflockenmuster, *elgukirjad*. Mit *elk* wurden verschiedene schneesternartige Motive bezeichnet (Abb. 16, 17; Taf. IX, 1; Taf. XXVII, 16—18). Die Tafel XXVII, 19 bringt das Erdbeerblütenmuster, *maasiku-äitsnekiri*.

Aus Dreiecken (Abb. 23—26) bestehende Muster gibt es von zweierlei Art. Als Querstreifen angeordnet, finden wir diese Motive im Brotkantenmuster, *leväotsaksekiri* oder im Zuckerhutmuster, *suhkrupääkiri* (Taf. XXVII, 20). Das aus Dreiecken bestehende in Längsstreifen verlaufende Muster wurde Sägezahnmuster, *saeambakiri* genannt (Taf. XXVII, 21). Auf Handschuhen finden wir auch verschiedene Katzenpfötchenmuster (Abb. 27, 28; Taf. XXVII, 24, 25).

Ebenso verbreitet war das sog. *kõõrukiri* (Abb. 32, 33; Taf. XXVIII, 30, 33). Mit *kõõr* wurden im südlichen Viljandimaa verschiedene kreis- und radförmige Gebilde bezeichnet. Wie anderweitig, so auch in dem von uns behandelten Gebiet war das Ziegenaugenmuster, *kitsisilmakiri* im Gebrauch (Abb. 30; Taf. XXVIII, 27—28).

Alle diese Motive ergaben mit verschiedenen Netzen kombiniert sehr verschiedene Effekte. Ende des 19. Jahr-

hunderts wurde das Ziegenaugenmuster auch verschiedenfarbig ausgeführt (Taf. VIII, 2; XXVIII, 29). Ferner kennt das Volk noch das Kleeblatt- oder Apfelmuster, *ristikeinalehe-* oder *ubinakiri* (Abb. 35, 36; Taf. XXIX, 36), das Ende des vorigen Jahrhunderts in verschiedenen Varianten auftritt (Taf. XXVIII, 31, 32, 34; Taf. XXIX, 35—37). Von Mustern mit volkstümlichen Benennungen wären noch zu nennen: das Siebmuster, *sõglakiri* (Abb. 44; Taf. XXIX, 41), das Maikäfermuster, *lehepõnnikiri* (Abb. 47; Taf. XXIX, 42), das Radmuster, *rattakiri* (Taf. XXXI, 55; XXXIII, 70), das Kutschenradmuster, *tõllarattakiri* (Taf. XXXIII, 67), das Bitterkleemuster, *ubalehekiri* (Taf. XXXIV, 71) sowie das Bärenklauenmuster, *karukäpakiri* (Abb. 74; Taf. XXXIX, 72).

Als Handschuhmuster wurden im südlichen Viljandimaa auch verschiedene Kreuzmuster verwendet. Das einfachste von ihnen wurde *ristiline* genannt (Abb. 77, 78; Taf. XXXIV, 74, 75), doch dienen zur Verzierung von Handschuhen, im Wechsel mit anderen Motiven, noch verschiedene andersartige Kreuzformen.

Volkstümliche Bezeichnungen besitzen wir auch für das Hirschhornmuster, *põdrasarvekiri* (Abb. 86; Taf. XXXIV, 77), das Spinnenmuster, *ämblikukiri* (Abb. 89; Taf. XXXV, 79a) und das Kornständermuster, *kärbisekiri* (Abb. 80; Taf. XXXV, 79b). Das Wort *kärbis* bezeichnet Stäbe mit Aststummeln, zwischen denen das Getreide auf dem Felde zum Trocknen aufgeschichtet wurde. Vom Ahornblattmuster, *vahitrelehekiri* (Abb. 106—110; Taf. XXXVIII, 94, 95 und XXXIX, 96—98) gibt es mehrere Varianten.

In den Handschuhmustern spielt außer den Motiven auch das Netz, das die Einzelmotive umschließt und zu einem Ganzen vereinigt, eine wichtige Rolle. Verschiedene Varianten von Netzen sind auf den Abb. 111—125 dargestellt.

Gemusterte Strümpfe wurden im Süden von Viljandimaa nur von Frauen getragen, während die Männerstrümpfe durchweg einfarbig waren. In Halliste und Karksi haben fast alle Strümpfe dasselbe Muster, da die Auswahl an Strümpfmustern nur gering war. Hauptsächlich fanden hier Varianten des fünfhörnigen und des Radmusters Anwendung (Abb. 157—160; Taf. XL, 1—4). Die gemusterten Strümpfe des östlichen Gebiets sind reicher an verschiedenartigen Mustern. Das Muster erscheint hier auf dem Wadenteil des Strumpfes als eine schmale und eine breitere Borte (Taf. XV, 1). Anklänge an das Gürtelmuster sind vorhanden, da die Motive nebeneinandergereiht sind. Der Motivkreis des schmalen Verzierungsstreifens ist auf den Abbildungen 141—156 dargestellt. Der breite Musterstreifen besteht aus zwei schmalen Randstreifen und einem breiteren Mittelstreifen, wobei die Randstreifen hinsichtlich ihres Musters stark an den schmalen Verzierungsstreifen erinnern. Unter den Mustern des Mittelstreifens kommen dieselben Elemente der Ornamentik vor, die wir bereits bei den Handschuhen kennengelernt haben, und die auch bei den Strümpfen die gleichen volkstümlichen Benennungen tragen (Taf. XL, 6—8 — XLVII). Solche Strümpfe mit flaschenförmig erweitertem Wadenteil wurden von den Frauen des südlichen Viljandimaa auf Wadenwicklern getragen, da möglichst dicke Waden dort im 19. Jahrhundert als besonders schön galten.

SISUKORD

Saateks	5
Sissejuhatus	7
Kinnaste ja sukkade kudumisest	10
Kirikindad	12
Kirisukad	25
Tahvlid	35

МУЛЬГАСКИЕ ВАРЕЖКИ И НОСКИ

Оформление Х. Керсна
На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetajad V. Vaikjärv ja A. Moora
Kunstiline toimetaja I. Torn
Tehniline toimetaja A. Sepp
Korrektorid M. Amon ja N. Kruglova

Ladumisele antud 8. VI 1959. Trükkimisele antud 12. V 1960.
Paber 60×92, 1/8. Trükipoognaid 11. Arvutuspoognaid 9,29.
Trükiarv 3000. MB-04010. Tell. nr. 704. Trükikoda „Oktoober”,
Tallinn, Tartu mnt. 49. Köitnud trükikoda „Punane Täht”,
Tallinn, Toompuiestee 18.

Hind rbl. 10.50 (rbl. 1.05)

B
1973

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00783848 7